

APOSTROF

revistă a uniunii scriitorilor

APARE
LUNAR

Dosar ADRIAN MARINO - ultimele pagini -

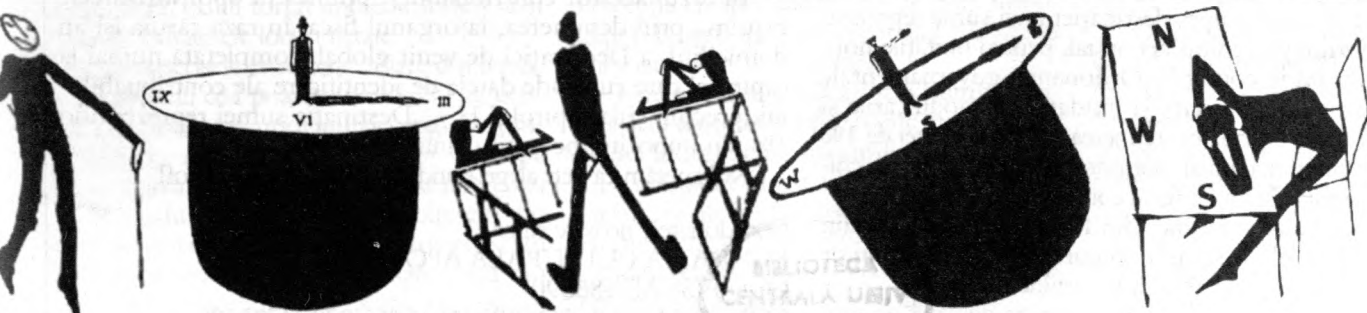

ENESCU - 50 de ani de la moarte

Texte de CORNEL ȚĂRANU,
PASCAL BENTOIU și
ȘTEFAN NICULESCU

PASCALE CASANOVA, "Cioran
sau despre inconvenientul
de a te naște în România"

anul XVI, nr. 6
(181)
2005

Revistă editată cu sprijinul financiar al CONSILIULUI LOCAL CLUJ-NAPOCA
și al MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR

Monstrul din Lancrăm va fi demolat!

După un an de proteste, de memorii, de scandal de presă și de comisii, hala de sport de la Lancrăm va fi, în sfârșit, demolată. Calendarul ultimelor săptămâni a fost halucinant: în 6-7 mai, Ministerul Culturii și Cultelor, constatând caracterul ilegal al construcției, a cerut autorităților locale demolarea halei. La începutul lunii iunie însă, la Lancrăm se construia de zor, deoarece autoritățile locale din Sebeș-Lancrăm s-au

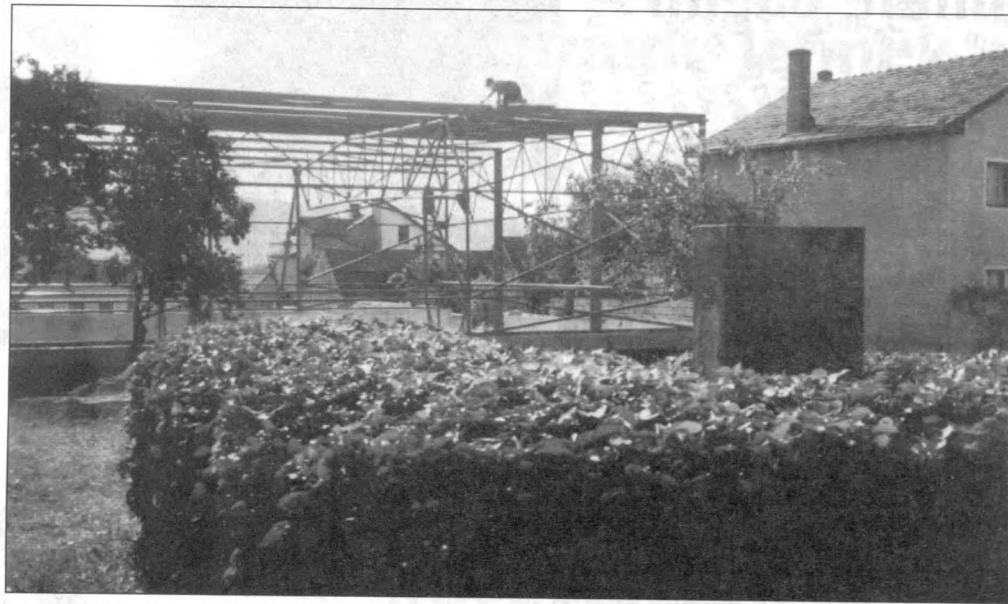
tea protestatarilor, doamna ministru Mona Muscă și secretarul de stat Ștefan Nițulescu, din partea Ministerului Culturii și Cultelor, ministrul László Borbély, din partea Ministerului Lucrărilor Publice. În timpul discuțiilor, s-a constatat fără echivoc că autoritățile locale i-au furnizat ministrului László Borbély informații false cu privire la statutul juridic de monument funerar al mormântului lui Lucian Blaga.

fericită – s-au scris în jur de 200 de articole în presa cotidiană și de cultură.

În povestea halei din Lancrăm, grupul de inițiativă s-a adresat următoarelor instituții: Ministerului Culturii și Cultelor; Ministerului Transporturilor, Construcțiilor și Turismului; Companiei Naționale de Investiții; Comisiei Zonale de Monumente Istorice; Prefecturii Alba; Ministerului Lucrărilor Publice și Amenajării Teritoriului; viceprim-ministrului Markó Béla; primului-ministru Călin Popescu-Tăriceanu; președintelui României, Traian Băsescu. De asemenea, grupul de inițiativă a cerut ajutor mai multor personalități ale vieții publice, precum Înalt Preasfințitiei Sale Bartolomeu Anania, arhiepiscopul Clujului; domnului Andrei Pleșu, în calitate sa de consilier, apoi de fost consilier prezidențial; domnului Emil Boc, președintele interimar al PD; domnului Emil Hurezeanu ș.a. Grupul de inițiativă, format la început din doar câteva persoane, s-a lărgit pe parcurs: Dorli Blaga, Ana Blandiana, Dana Țăranu, Octavian Paler, Ion Vartic, Mircea Borcilă, Gabriel Liiceanu, Romulus Rusan, Mircea Tomuș, ing. Nicolae Noica, Ion Vianu, Andi Laslău și Marta Petreu. La rezolvarea problemei au participat, prin anchetele pe care le-au demarat și articolele pe care le-au publicat, următoarele ziare și reviste: *Evenimentul zilei* și *Apostrof*; *Adevărul*, *România liberă*, *Cotidianul*, *Ziua*, *Jurnalul național*, *Cuvântul liber*, *Gândul*, *Adevărul literar și artistic*, *Contemporanul*, *România literară*, 22, *Observator cultural*, *Steaua*, *Cuvântul*, *Tribuna*, *Academia Căpăvenescu* ș.a. De asemenea, s-au implicat posturi de televiziune și de radio. Le mulțumim tuturor celor care ne-au ajutat într-un moment sau altul.

A fost greu, a fost foarte greu, dar bine că se va sfârși cu bine. Sperăm că Blaga și Cimitirul său își vor recăpăta, încet-încet, liniștea.

APOSTROF

● Cimitirul din Lancrăm, iunie 2004. Foto: M. P.

decis să termine construcția halei de sport. Intervenția imediată a ministrului culturii și cultelor, doamna Mona Muscă, la președintele Traian Băsescu, la Ministerul Transporturilor, Construcțiilor și Turismului, la Ministerul Lucrărilor Publice și la autoritățile locale nu a putut opri – pe moment – elanul „urangutanilor-constructori”.

În 15 mai, la G.D.S. s-a desfășurat o dezbatere pe tema halei din Lancrăm, la care au participat Gabriel Liiceanu, Ana Blandiana, Dorli Blaga, Nicolae Noica, Octavian Paler, Romulus Rusan, Ion Vianu, Andi Laslău, Marta Petreu, din par-

În urma dezbaterilor, ministrul László Borbély s-a angajat să asigure reîntrarea în legalitate și în moralitate a cimitirului din Lancrăm, prin demolarea halei și reclădirea ei în altă parte. Iar în 20 iunie a.c., în sfârșit, ministrul László Borbély a anunțat public că s-a decis oficial demolarea halei ilegale de lângă mormântul lui Blaga.

Reamintim cititorilor că scandalul cimitirului din Lancrăm a început acum un an, 350 de oameni de cultură cerînd mutarea halei pe un alt amplasament. Despre acest caz – care, iată, va avea o rezolvare

Cum puteți ajuta revista *Apostrof*, fără să scoateți un ban din buzunar

Stimați cititori și colaboratori,

Legislația din România vă permite în acest moment să sprijiniți o instituție de cultură, fără să scoateți un ban din buzunar.

În conformitate cu Legea nr. 571/22.12.2003, art. 84, alin. 2, contribuabilii pot dispune asupra destinației unei sume reprezentînd 1% din impozitul pe venitul net anual, pentru unitățile non-profit, ce funcționează în condițiile Ordonanței guvernamentale nr. 26/2000, cu privire la asociații și fundații, cu modificările și completările ulterioare. Calcularea, reținerea și virarea sumei de 1% din impozitul pe venitul net anual, obținut din salarii, onorarii, chirii, dividende etc., revin organului fiscal competent.

Toate persoanele fizice și juridice din România pot da 1% din impozitul pe care l-au plătit statului în cursul anului 2004 unor fundații sau asociații, pe care doresc să le sprijine material.

Ce aveți de făcut în mod concret: pe declarația de venit pe anul 2004, pe care o veți completa în primăvara anului 2005, treceți nu-

mele și datele (codul fiscal și contul bancar) fundației sau asociației pe care doriți să o sprijiniți.

Pot opta pentru această sponsorizare și contribuabilii care nu au obligația depunerii Declarației de venit global, deoarece în anul 2004 au realizat venituri numai din salarii, iar angajatorul a efectuat operațiunile de regularizare anuală a impozitului aferent acestor venituri, contribuabilii avînd astfel Fișa fiscală 1 regularizată.

În cazul acestor contribuabili, opțiunea de sponsorizare se exprimă prin depunerea, la organul fiscal în raza căruia își au domiciliul, a Declarației de venit global, completată numai la capitolul care cuprinde datele de identificare ale contribuabilului, precum și la capitolul H – „Destinația sumei reprezentînd 1% din impozitul pe venitul anual datorat”.

Noi sperăm că veți alege Fundația Culturală *Apostrof*!

Coordonatele noastre sînt:

FUNDAȚIA CULTURALĂ APOSTROF

COD FISCAL 4868907

CONT BANCAR RO68BRDE130SV07853701300

deschis la Banca Română pentru Dezvoltare (BRD) CLUJ

PUNCTE DE REPER

Imaginea actuală a creației enesciene

Cornel Țăranu

Ne aflăm, iată, la cincizeci de ani de la trecerea în veșnicie a lui George Enescu. E un prilej de decantări, de regândire a rolului și locului său în cultura română și universală. Pentru generația postenesciană, ajunsă acum la maturitate sau chiar la senectute, momentul cunoașterii *Simfoniei de cameni* enesciene, cântecul său de lebadă, a fost decisiv. Ni se înfățișau noi fațete, noi lumini și umbre ale unui limbaj surprinzător de nou, prin complexitatea modal-cromatică, prin tragismul aceluși lamento al trompetei solo sau prin incisivul scherzo. Aici a vrut să ajungă Enescu la capăt de drum, aici începe revelația. Concertul din 1956, dirijat de Silvestri, a fost evenimentul care ne-a marcat profund și ne-a arătat căile pe care apoi am putut pași. Publicul a fost uimit și, cred, nepregătit în a-l recepta pe *acest* Enescu. Convinși de genialitatea acestei lucrări, Silvestri a explicat publicului noutățile ei de limbaj și a interpretat-o încă o dată. Rezultatul a fost un succes.

Muzicieni francezi pe care i-am cunoscut avuseseră cam aceeași senzație la prima audiție pariziană. Fernand Obradous, organizatorul concertelor Obradous, mi-a mărturisit că *Simfonia de cameni* fusese percepută ca o lucrare de avangardă în acel an 1955, puțin timp înainte de moartea compozitorului, opinie la care se alia și unul din interpreți, flautistul Jean-Pierre Rampal. Marcel Mihalovici, pe care l-am frecventat adesea în sejururile mele pariziene, a fost acel fidel discipol și colaborator al Maestrului care, ne-maiputând scrie, după accidentul cerebral suferit în 1954, i-a dictat ultimele detalii ale lucrării. A avut fericirea de a asculta înregistrarea concertului puțin timp înainte de a muri.

Exilul a marcat profund viața compozitorului. Aflat la o vârstă înaintată, bolnav, a fost obligat să-și reia „viața de saltimbanc“, cum spune undeva, concertând ca violonist, dirijând, ținând cursuri în Europa și în Statele Unite. Toate acestea în detrimentul timpului pe care l-ar fi putut acorda creației, obsesia sa de totdeauna. Iată de ce un număr de proiecte de mare respirație au rămas în diverse stadii de elaborare. Toate acestea nu s-ar fi întâmplat dacă România rămânea o țară liberă, exilul forțat împiedicându-l să-și revadă îndrăgite locuri natale.

Manuscrisele enesciene, aflate din fericire la muzeul ce-i poartă numele, au atras firesc curiozitatea unor muzicologi și compozitori. Așa cum nu putem percepe moștenirea eminesciană fără postume (vezi și originalul studiu al lui I. Negoșescu), nu putem situa nici demersul creator enescian fără studierea manuscriselor sale. Încă din anii '70 am început și eu aventura descifrării unor manuscrise enesciene, unele aproape ilizibile. Primul manuscris reconstituit era

oratoriul *Strigoi*, după Eminescu, schițat în 1916, în timpul războiului, și apoi rătăcit multă vreme. Aici trebuie să amintim că reproșul primului său îndrumător, Eduard Caudella, care îi obiecta că opera *Oedipe* nu e un „sujet românesc“, nu se susține, mai ales dacă examinăm și *Simfonia a V-a* de Enescu, al cărei final se întâlnește, iarăși, cu Eminescu: „Mai am un singur dor“. Dacă mai adăugăm și intenția compozitorului de a scrie un *Meșter Manole*, cred că putem să-l absolvim de critica lui Caudella!

Reconstituind părțile I și IV din *Simfonia a V-a*, am apelat la împătimitul enescian Pascal Bentoiu, spre a orchestra părțile lipsă.

● George Enescu

Surpriză: angrenat „à fond“ în această muncă, el a orchestrat *în întregime*, pentru o mai mare unitate stilistică, *Simfonia a V-a*. A urmat *Simfonia a IV-a*, poemul *Isis*, născut puțin după *Oedipe*, și un *Trio*. Dacă ne gândim și la importantul volum *Capodopere enesciene* (o exegeză până azi exhaustivă), ne putem da seama cât timp și câtă pasiune a acordat Bentoiu valorificării creației enesciene.

În fine, mă bucur că am reușit să reconstitui *Capriciul român pentru vioară și orchestră*, un omagiu adus lăutarilor care i-au legănat copilăria, amintirea copilăriei revenind adeseori în muzica lui, demers în care am fost stimulat și încurajat de Șerban Lupu, unul din marii interpreți enescieni de azi. Percepția creației sale se află azi mult îmbogățită. Putem spune că esențialul edificiului enescian a fost astfel restituit.

Uniunea Compozitorilor și Editura Muzicală au reușit să publice aceste inedite enesciene. Există acum mai multe integrale pe CD, începând cu cea a lui Lawrence Foster, iar în țară ale lui Cristian Mandeal și Horia Andreescu. Mai recent, Șerban Lupu, Rojdestvenski, Kremer și alții au înregistrat opusuri semnificative enesciene.

Opera *Oedipe* e din ce în ce mai prezentă pe scene de prestigiu, fie în concert (la

Edinburgh) sau la opera din Cagliari, ambele sub bagheta lui Cristian Mandeal.

Uniunea Compozitorilor a reușit să achiziționeze un stoc important de partituri enesciene de la Editura pariziană Enoch. Din păcate, Editura Salabert, care deține restul titlurilor, refuză propunerile noastre de coeditare, deși nu poate face față cererilor, stocul ei fiind ori epuizat, ori încă needitat.

O soluție ar fi răscumpărarea drepturilor de proprietate de către statul român, ceea ce ar costa mult mai puțin decât bugetul Festivalului Enescu și ar permite o difuzare mai eficientă, așa cum se întâmplă cu contemporanii săi Bartók și Stravinski, care și din această cauză sunt mult mai cunoscuți.

Cât despre festival, acesta se bucură de sprijinul generos al statului român. Faptul că apar mari orchestre și mari interpreți, că s-a reluat Concursul Enescu este cu totul salutar. Desigur, am dori o politică de programe care să cuprindă mai multă muzică românească, inclusiv a generației postenesciene, a cărei valoare nu mai trebuie demonstrată, dar care este insuficient cunoscută în țară și în străinătate. Cred că asta ar fi fost și dorința lui Enescu.

Totodată, în urmă cu circa trei decenii, Academia a publicat o valoroasă monografie Enescu, coordonată de Mircea Voicana. Aș sugera reeditarea și completarea ei și „despărțirea apelor de uscat“, adică un volum separat dedicat compozitorului și, neapărat, tradus într-o limbă de circulație. Regretăm că proiectul de editare în engleză a cărții lui Bentoiu, gata tradusă, s-a oprit undeva într-o universitate americană, când și așa avem prea puține cărți despre Enescu. Așteptăm ca și Institutul Cultural Român să facă ceva în această privință, așa cum a făcut și în trecut. Ar mai trebui publicată o bibliografie a cărților și studiilor despre Enescu. Avem, ritmic, și simpozioanele care însoțesc festivalul, iar comunicările apar în volume deseori interesante.

În sfârșit, nevoia construirii unei săli de concert moderne se impune imperios, mai ales după repetatele catastrofe auditive pe care ni le oferă mereu Sala Palatului. Și aici s-ar putea aduce îmbunătățiri, spre a se evita situațiile penibile, ultima având loc anul trecut, la concertul lui Radu Lupu.

Ofensiva noastră nu trebuie să se oprească aici. Ea trebuie să cuprindă și canalele mediatice, inclusiv prezențe românești pe Mezzo, Arte etc., precum și invitarea unor ziariști străini la festivalul următor, deoarece mediatizarea acestuia a fost până acum mai mult decât precară.

Eu cred că Enescu și cultura muzicală română merită din plin acest efort, pentru ca el și urmașii săi să intre în circuitul internațional la locul pe care-l merită.

Despre Enescu în 2005

Pascal Bentoiu

Când George Enescu se despărțea de cele pământeste, exact cu 50 de ani în urmă, în România nu erau întâlnite în programele concertelor mai mult de 5-6 lucrări ale Maestrului, aproape toate partituri de tinerețe. Iar compozitorul însuși abia începea să iasă dintr-un purgatoriu în care îl afundaseră în 1949 puternicii zilei și conducerea de atunci a proaspăt înființatei Uniuni a Compozitorilor. Se cuvine amintit că, deși președinte al Societății Compozitorilor Români din 1920 până în 1949, Enescu nu a figurat între membrii noii Uniuni. Cum nu a figurat nici fostul vicepreședinte al Societății, Mihail Jora. Ciudățeniile ale vieții noastre „culturale”, de care puțină lume își mai aduce aminte astăzi. Să mai spunem că Enescu a fost totuși primit (sau reprimit) patru ani mai târziu, când până la moartea sa nu mai erau nici doi ani.

tate de Bernard Gavoty, *Enescu – his Life and Music* de Noel Malcolm, *George Enescu und die Entwicklung der rumänischen Musik* de Dieter Nowka. Mai adăugăm că un rol, care putea fi eventual mai mare – dar care a fost totuși foarte însemnat – l-au avut cele 16 Festivaluri Enescu (multe dublate de concursuri vocale și instrumentale) organizate între 1958 și 2003. În fine, să pomenim și înregistrările radio și Electrecord (acestea mai degrabă defectuos comercializate), dar și pe cele – tot mai numeroase – datorate unor case de discuri din străinătate. Să nu uităm nici activitățile diverse ale Muzeului Enescu (expoziții, recitaluri, publicații).

Nu demult, mi s-a cerut să comentez, pentru Radio România Muzical, un șir de cca 30 de emisiuni săptămânale care să ofere publicului creația enesciană integrală. Nu exhaustiv, desigur, dar totuși – în limitele unui

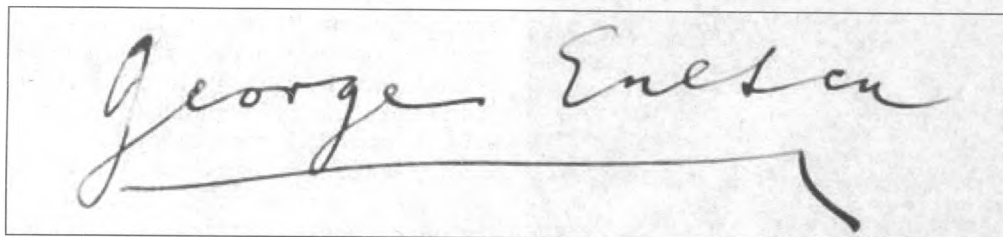
iarăși repetată, întră din ce în ce mai puțin în obiceiurile și posibilitățile omului modern.

După densitatea informației, este poate util să aducem în discuție caracterele și calitatea informației. Enescu nu este doar un mare compozitor român, ci – de fapt – un mare compozitor european de origine română sau – dacă vrem – de naționalitate română. A fost fără îndoială, cumva în felul lui Mozart, unul dintre cei mai școliți muzicieni ai tuturor timpurilor. Asimilarea profundă a culturii muzicale germane (consecință a celor 6 ani petrecuți la Conservatorul din Viena și a practicii de o viață), a celei franceze (în cei 5 ani la Conservatorul din Paris – plus lungile perioade de timp petrecute în compania reprezentanților de frunte ai acestei culturi și spiritualități), în fine, temeinica familiarizare cu repertoriul italian, atât instrumental, cât și dramatic; iar înaintea celor enumerate până aici, fondul sonorității și sensibilității autohtone, însoțite încă din copilărie, atât din tezaurul laic, popular, cât și din cel religios (bunicii lui erau preoți), toate acestea fac din Enescu, cel ajutat de fenomenala sa memorie, un personaj al largilor sinteze, al viziunilor integrate. Însă la marile sinteze pe care Enescu le-a înfăptuit cu naturalețe deconcertantă nimeni nu poate avea acces, chiar și ca simplu auditor, fără a avea el însuși un anume nivel de pregătire. Autorul nostru nu pare potrivit pentru eventuale începuturi ale alfabetizării muzicale.

Vorbeam înainte despre „densitatea informațională” a muzicii enesciene. Este necesară o clarificare în acest sens, căci noțiunea nu trebuie înțeleasă drept îngrămădire de impulsuri sonore, ci drept cu totul altceva, și anume: în lucrările de maturitate, în special, se petrece la Enescu un proces variațional continuu, angrenând toți parametrii muzicali. Adică, practic vorbind, nimic – în fluxul muzicii sale – nu revine exact cum a mai fost auzit sau doar pentru că a mai fost auzit. Ci ideile muzicale suportă transformări continue, traseele se schimbă, se amplifică ori se simplifică imprevizibil, oferind audienței o imagine mereu proaspătă, mereu surprinzătoare. Or, tocmai din asemenea situații rezultă abundența cu totul neobișnuită a informației. Care abundență nu conduce totuși vreodată spre anarhie sau arbitrar, între altele și pentru că muzicianul operează de-a lungul întregii sale creații cu un număr destul de limitat de profiluri melodice de bază ori de structuri ritmice fundamentale. Economia materialului asigură unitatea stilistică profundă.

Aș dori să mai subliniez un aspect. De multe ori s-a considerat (și încă se mai crede adesea) că producția enesciană ar avea două sectoare diferite: pe de o parte zona de inspirație folclorică (*Rapsodiile*, *Poema Român*, *Sonata* „în caracter popular românesc”), iar pe de alta ceea ce am putea desemna drept „restul”. Adică, într-o mentalitate destul de nelimpă, ceva ce ar ține îndeosebi de niște influențe franceze ori germane. În scurtul timp ce-mi stă la dispoziție, nu pot argumenta temeinic refuzul acestei idei; totuși, țin să afirm cu toată tăria: sunt absolut sigur că așa-zisele „celelalte lucrări”, cele nonfolclorice, cele adumbrite de suspiciunea influențelor, sunt nu numai românești, dar cele mai românești între toate, pentru simplul motiv că adâncurile de sens la

→

Am amintit cele de mai înainte spre a arăta cât de scăzută era cota genialului muzician în acel moment al istoriei noastre. Cu atât mai mare apare meritul celor care în decursul vremii au contribuit la instalarea în conștiințele unor oameni (de aici și din alte părți) a ideii că puțin cunoscutul compozitor Enescu reprezintă o uriașă valoare. Și deși devotamentele nu au lipsit în rândurile urmașilor direcți (să ne amintim de unii ca Mihail Jora, George Georgescu, Alfred Alessandrescu, George Breazu sau Emanoil Ciomac), cei care l-au afirmat și impus cu adevărat pe Enescu pornesc de la dăruitul și generosul Constantin Silvestri încoace și ating o maximă – nu ezit s-o afirm – între muzicienii generației noastre. Care s-au manifestat fie ca interpreți, precum Ștefan Gheorghiu, Valentin Gheorghiu, David Ohanesian, Mihai Bredeceanu, Iosif Conta sau Ion Băciu, fie ca analiști și teoreticieni ai fenomenului enescian, iar aici să amintim pe Wilhelm Berger, Tiberiu Olah, Ștefan Niculescu, Octavian-Lazăr Cosma, Cornel Țăranu, Adrian Rațiu, Myriam Marbé. De asemenea, trebuie consemnat admirabilul efort al istoriografiei și lexicologiei, concretizat în lucrările unor Viorel Cosma sau Clemansa Firca și – desigur – ale multor alora. Foarte importante au fost, de pildă, volumele scoase sub egida Academiei Române și coordonate cu pricepere de Mircea Voicana: volumul *George Enescu* din 1964, marea *Monografie* din 1971 și seria *Enesciana*, începută în 1976, din care au apărut patru volume. Se cuvin amintite și unele contribuții străine, poate nu atât de substanțiale, dar semnificative prin aria circulației lor: *Les souvenirs de Georges Enesco*, edi-

realism pragmatic – creația integrală. Organizând, împreună cu tânărul și inimosul redactor al radioului, șirul acestor emisiuni, ne-am oprit la 50 de titluri, numai de la *Poema Român* încoace, excluzând prin urmare mai toate lucrările din adolescență, dintre care unele totuși nu sunt chiar de lepădat. Este o diferență de la cele 5-6 piese mai mult ori mai puțin tolerate în anii de glorie ai realismului socialist la bagajul de aproape zece ori mai mare cu care ne putem prezenta astăzi ascultătorilor.

Suntem îndreptățiți a spune că Enescu a câștigat, încă mai de mult, partida cu interpretii și cu teoreticienii. Cu publicul lucrurile stau puțin diferite. Este sigur că există un număr (nu prea mare) de melomani profund interesați de acest compozitor. Masa ascultătorilor însă pare mai puțin entuziasată, până una-alta. Și nu e vorba neapărat de starea de lucruri de la noi; în străinătate lucrurile se prezintă deocamdată încă mai nesatisfăcător, judecând după numărul foarte redus de apariții în concert ale lucrărilor enesciene în țări ca Anglia, Germania, Italia și chiar Franța sa adoptivă...

Care să fie cauza (sau cauzele) dificultăților acestui muzician în a pătrunde în conștiințele oamenilor?

Îmi pare că trebuie pornit de la însăși analiza datelor operei. Enescu este (în cea mai însemnată și mai prețioasă parte a creației sale) un compozitor dificil de pătruns, dificil de asimilat. Densitatea informațională a textelor sale depășește probabil pe cea întâlnită la majoritatea compozitorilor reputați drept „grei”. Iar singura metodă potrivită pentru depășirea acestui tip de dificultăți, adică ascultarea repetată și iarăși și

Enescu și lumea de azi

Ștefan Niculescu

În jumătatea de secol ce ne desparte de dispariția lui Enescu, lumea a continuat firește să se transforme neîncetat. Mă refer mai ales la muzica zisă „savantă”, adică la tradiția muzicală cultă a Europei Occidentale. Intellectualitatea română a aderat tîrziu la această milenară tradiție, și anume de-abia în secolul al XIX-lea. Iar Enescu a devenit cel dintîi compozitor român care poate figura în prim-planul istoriei muzicii din secolul al XX-lea.

Dacă muzicienii noștri, compozitori și interpreți, au asimilat cu ușurință știința muzicală apuseană, publicul acestei arte s-a format la noi lent și nesistematic. Totuși, grație activității multor muzicieni entuziaști și mai ales prezenței excepționale a lui Enescu pe podiumul de concert ca violonist, dirijor, pianist și compozitor, s-a ajuns, între cele două războaie mondiale, la o culme a interesului publicului nostru pentru creația de tip occidental. Constantin Noica, de pildă, scria în acei ani că „fenomenul cultural cel mai adînc, ce se petrece de cîtiva ani în România, e sporirea interesului pentru muzica cea mare”. Acest fenomen cultural „cel mai adînc”, cum spune Noica, n-ar fi fost însă posibil fără Enescu. Cine nu l-a văzut cum oficia el actul interpretării nu-și imaginează ce se putea întîmpla artistic atunci cînd aveai în față un incomparabil geniu al muzicii. Pentru mine, concertele lui Enescu, la sala Dalles sau la Ateneul Român, rămîn printre cele mai fascinante din toate cele audiate pînă astăzi.

Interesul publicului nostru pentru muzica savantă a început însă a se diminua pe nesimțite după plecarea și moartea lui Enescu, ajungînd după 1989 la un nivel problematic. Intellectul român – zic chiar unii literați – e mai interesat acum de literatura modernă și neglijează sau chiar ignoră muzica. Nu numai pe cea contemporană, ci și pe cea clasică. Adică tocmai muzica apuseană, despre care Cioran a scris umătorul text memorabil:

„Dacă, în ordinea spiritului, am vrea să cîntărim reușitele Europei de la Renaștere și pînă-n zilele noastre, izbînzile filozofiei nu ne-ar reține atenția, filozofia occidentală nefiind cu nimic superioară celei grecești, hinduse ori chineze... Lucrurile stau altfel în ce privește muzica, această mare răscum-părare a lumii moderne, fenomen fără echivalent în nici o tradiție: unde mai poți în-tîlni un Monteverdi, un Bach sau un Mozart? Prin muzică, Occidentul își dez-văluie chipul și atinge profunzimea. Dacă nu a creat o înțelepciune, nici o metafizică numai a lui, și nici măcar o poezie absolut singulară, în schimb în creația muzicală și-a proiectat întreaga originalitate, rafinamen-tul, misterul și capacitatea de inefabil... Fără muzică, Occidentul n-ar fi produs decît un stil de civilizație oarecare, previzi-bil...” (*Cioran și Muzica*, București, Humanitas, 1996, p. 88).

Gîndurile lui Cioran despre muzică sînt, pentru secolul al XX-lea, cam ce erau gîndurile lui Schopenhauer și Nietzsche despre muzică în secolul al XIX-lea. Dacă Nietzsche s-a ocupat, printre altele, de contemporanul său Wagner, pe Cioran nu l-au interesat decît cîtiva compozitori din trecut, îndeosebi germani, de la Bach la Wagner. Nici un cuvînt la el despre vreun francez, spaniol, englez sau rus. Mai mult, deși a scris despre poeții moderni (Valéry, Saint-John Perse, Michaux), nu a avut antene pentru compozitorii contemporani. În schimb, Mircea Vulcănescu, colegul său de generație, a publicat texte remarcabile despre compozitori ai vremii sale: Debussy, Grupul celor șase. S-ar mai putea, oare, găsi la noi un intelectual nemuzician care să comenteze tot atît de adînc ca Vulcănescu sau Cioran operele compozitorilor de astăzi sau din trecut? Oricum, cultura noastră actuală suferă de un handicap: are o gaură neagră în care a expediat o bună parte din muzica savantă.

Pentru a readuce publicul românesc la muzică ar trebui să reluăm, pe cît posibil, modelul Enescu. E vorba de o interpretare echilibrată și la cel mai înalt nivel artistic a muzicii clasice și a celei contemporane.

Pentru Enescu, arta de a compune era primordială între multiplele daturi cu care a fost înzestrat. Într-adevăr, fără compozitori proeminenți, o cultură muzicală locală rămîne o colonie artistică, oricît de celebri interpreți ar fi produs. De aceea Enescu n-a înființat vreun concurs de vioară, de dirijat sau de pian, deși era o somitate ca violonist, dirijor și pianist. În România, el a încurajat exclusiv compoziția autohtonă, acordînd creatorilor români premiile Enescu și dirijîndu-le sau cîntîndu-le lucrările. Cu o asemenea activitate multilaterală și de unul singur, Enescu a realizat la noi cît una sau mai multe instituții la un loc. E, în această privință, comparabil cu Hasdeu, Iorga sau Dumitru Stăniloae.

Pe planul creației, compozitorul Enescu este de asemenea comparabil cu cîtiva creatori din estul Europei, care, ca și el, au îmbogățit cultura muzicală savantă cu un timbru specific: Bartók, Stravinski, Janacek și mai recent Ligeti sau Xenakis. Dintre toți, Enescu îmi pare a fi asimilat cel mai adînc și complet muzica apuseană, îndeosebi germană și franceză. Ceea ce nu a împiedicat Occidentul să-i descifreze lucrările ca venind de undeva din Est. O mărturisește chiar Enescu.

S-a afirmat recent că Europa ar respira prin doi plămîni: cel din Vest și cel din Est. În domeniul muzicii însă, există deja o Europă unită cu mult înaintea integrării economice și politice de astăzi. Din această perspectivă, Enescu e o voce europeană inconfundabilă din estul Europei, care, treptat, s-a impus postum exclusiv prin valoarea compozițiilor sale, și nu prin trecătoarea lui faimă de mare interpret de-a lungul vieții.

05.05.2005

→ care ajung ele dezvăluie straturile cele mai profunde ale psihismului românesc, straturi la descifrarea și înțelegerea cărora – să recunoaștem – nu foarte multă lume (și nu întotdeauna) are acces.

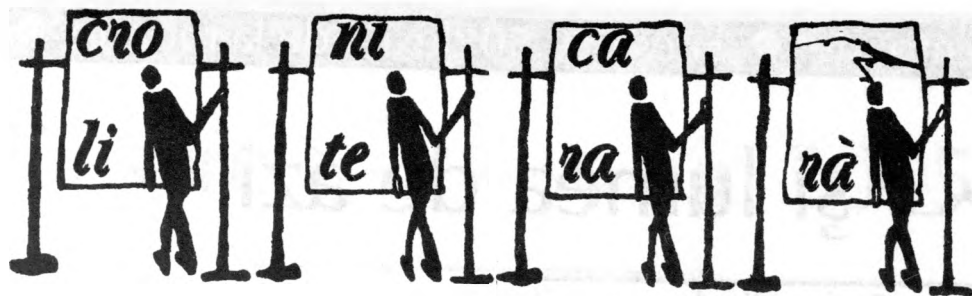
Poate că încercarea de caracterizare aci întreprinsă nu construiește cea mai îmbietoare imagine asupra marelui artist. Este însă necesar să definim cît mai exact natura și caracterul sale specifice, să acceptăm definitiv nu o oarecare valoare a sa, ci *imensa* lui valoare, îndrăznesc a zice: de dimensiuni eminesciene, iar apoi – avînd în vedere toate acestea – să gîndim cît mai adecvat strategiile de propulsare a muzicii sale. Poate că, la ora la care Anglia, Italia, Germania îl detectează în sfîrșit pe autorul lui *Oedipe* și al *Simfoniilor*, ar trebui să fim mai prudenți în insistența noastră ofertă a mereu acelorași *Rap-*

sodii. Poate că, la vremea la care restul lumii descoperă (sau redescoperă) marile lucrări de cameră (*Octetul*, *Dixtuorul*, *Sonatele* de pian, *Quartetul* de coarde, *Quintetul*) este impropriu să apăsăm cu tot dinadinsul doar pe *Sonata a 3-a* de vioară – admirabilă de altfel. Și poate că însuși Festivalul Enescu va trebui cîndva detașat de profilul mai mult sau mai puțin monden pe care-l are în prezent: scopurile sale reale și adînci s-ar putea să fie altele decît eficiența și popularitatea imediată urmărite acum. În fine, cred că este greșit să-l prezentăm pe Enescu drept un munte solitar în mijlocul unui pustiu dezolant, fără a lua în seamă – decît prea puțin – admirabilul efort a cel puțin patru generații de compozitori ce i-au urmat.

Aș dori, aproape de încheiere, să reiau un gînd căruia i-am dat glas și în alte dăți: *Enescu este mult mai mare decît își imagi-*

nează mulți dintre cei ce-l laudă. Deși orizontul nu s-a limpezit încă pe de-a-ntregul în ce privește cunoașterea operei enesciene, totuși dăruirea pe care o arată întru acest scop artiști de statura unor Valentin Gheorghiu, Cristian Mandeal, Horia Andreescu sau componenții cvartetului Voces la noi ori Lawrence Foster, Ghenadi Rojdestvenski, Gidon Kremer, ca și directorii unor celebre teatre de operă în alte locuri constituie un indiciu al faptului că Enescu a ieșit în mod cert din locurile obscure unde fusese tînuț de neînțelegerea majorității contemporanilor săi și se ridică, deși încă prea încet, către locul foarte înalt ce-i este predestinat.

5 mai 2005

„Fără crispări, liber, degajat... sau cu melancolie“

Irina Petraș

Figură luminoasă și calmă a *Zilelor Blaga* de la Cluj, în ultimii ani, Dorli Blaga a ieșit încet din tăcere și a început să vorbească despre părinții ei, despre sine. Ceea ce spune în interviuri, scrise ori televizate, în cărți (vezi, mai ales, ultima izbândă: *Tatăl meu, Lucian Blaga*, Biblioteca Apostrof, 2004, 380 de pagini) e demn de toată atenția. Cu o eleganță în-născută (excepțional portretul pe care îl face Mamei, frumoasa și discreta Cornelia Brediceanu Blaga, în fragmentul de interviu acordat Dorei Pavel și inclus în cartea de acum), își depășește piedicile interioare, tristețea de a fi pentru ceilalți doar copilul *cuiiva* („Cum să transmiți adevărul tău altuia?” se întreabă în convorbirea cu Mircea Vasilescu, și ea în volum), încântată de *libertate*: „Așa trebuie acum citite cărțile, dar și «dosarele», fără crispări, uneori cu umor, liber, degajat... sau cu melancolie...”

„Nodul cosmic”, alt nume, la Blaga, pentru ființa ce suntem, se deșiră capricios și liber în cartea fiicei sale, cu o plăcere molipsitoare a plonjărilor în *locuri* și *timpuri* ale memoriei. Delicate semne memorative se bulucesc în pagină, declanșând lungi și fermecătoare povestiri. Are loc o dublare a clipelor și o dedublare a prezentului. Orânduind estetic amintirea, rememorarea e și fantezie/fantasmă, și interpretare, așadar poate fi degustată. Ea are puterea de a organiza un întreg pornind de la un fragment trăit și asigură, mai ales în cazuri alese, cum este acesta, supraviețuirea și perenitatea unei *substanțe*. Cartea te prinde și te subjugă de la primele pagini (am reținut, emoționată ca de un semn tainic, amănuntul cu trifoiul cu patru foi pe care îl descoperea Lucian Blaga, *miraculos*, zice Dorli, la o simplă aplecare „peste marginile” vreunei livezi. Crezusem că darul e numai al meu...), dozând admirabil secile, pedantele, extrem de importante amănunte de „dosar” și reveria evocatoare de atmosferă. Volumul e alcătuit, așadar, din fragmente și intermitențe, din documente și digresiuni, această continuă frângere și reînno-dare a firului narativ sporindu-i farmecul. Primele capitole cuprind amintiri din și evocări de vârste succesive, amănunte despre „muze” și prieteni, despre călătorii, despre ani luminoși și ani negri. Li se adaugă două subcapitole parțial cunoscute: „Tatăl meu supravegheat de Securitate” și „Tudor Bugnariu: trădarea prietenilor”,

apoi corespondența de familie comentată acoperind anii 1920-1961. În fine, „Ad-denda” reunește o mică și densă schiță genealogică (familia cea mare, cu toate alianțele sale întretăiate, acoperind câteva secole de cultură transilvană) și trei interviuri (realizate de Marin Iancu, Mircea Vasilescu și Dora Pavel. L-aș fi pus alături și pe cel al Martei Petreu, apărut în *Apostrof* și re-luat în *Meridian Blaga 3*, în seria editată de Societatea Culturală „Lucian Blaga” din Cluj, al cărei președinte de onoare Dorli Blaga a acceptat să fie).

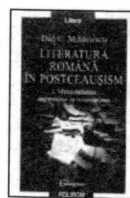
Ca în *La cumpăna apelor* și *La curțile do-rului*, volume ale tatălui ce conțin o veritabilă poetică a locuirii și a nostalgiei, Dorli caută „subt trecutele” lumea pierdută a copilăriei (prin care poarta sură mai poate fi îmblânzită: copilăria „ce-o duc încă în mine. / Ea e singurul bine, izvorul a toate, / prin tot anotimpul, / prin toți anii, sub toate punctele cardinale”), cântecul vechi și ne-uitarea. Vocea autoarei, modulată fin după culoarea secvenței rememorate, intră în canon expresiv și de o largă diaprază cu vocea Tatălui, chemat ca martor, cu versuri ori aforisme, cu vocea Mamei („Nu pot să separ figura Tatei de a Mamei, căci ei erau o *monadă*”). În viața lor nu se pot separa apele...”. Cu vocile personajelor (un indice de nume ar fi arătat forțata unei lumi de o diversitate a calibrelor uimitoare, intersectând destine și descriind prin ea însăși Istoria acestor locuri; „greii” familiilor Brediceanu, Daicoviciu, Rădulescu, Bologa, Goga, Ciorte, Bugnariu, Cuparencu se întâlnesc cu „greii” orei istorice, de la Zaharia Stancu, G. Ivașcu ori Beniuc la Leonte Răutu, Pavel Apostol, Petru Groza, Ilie Murgulescu), evocate cu o naturalețe a tonului în stare să atenuze falseturi și să potențeze notele înalte. Căci bogata experiență în medii diferite și adesea situate în miezul evenimentelor o face să nu i se mai pară nimic cu adevărat nou, să privească lumea cu o înțelegere detașată critică nu tocmai la îndemâna oricui: „Singurul lucru pe care îl urmăream a fost să spun *adevărul*, dar *ne-agresiv*”. Dorli Blaga evocă și descrie, comentează și depune mărturie fără nici o stridență. Pare să știe că „Omul nu-i decât măsura unui drum de împlinit”, a cărui forță se încheagă din neîmplinire, din *drum*, nu din țința lui, dar și că răul potențează binele, îl face posibil. Are curajul de a mărturisi, cu mare discreție, firesc și, poate, cu o mică ironie în colțul gurii, adevăruri, încă, incomode („nu s-a practicat cu intenție o educație religioasă a mea. Mi se povesteau legende din Vechiul Testament, ca niște basme mari ale literaturii. Alături de alte basme. Nu se mergea la biserică...”; „la noi în familie se pare că poezia a ținut loc de religie” – am urmărit-o, cu infinită simpatie, într-un interviu televizat, explicând scurt, blând și răspicat cum se face că Blaga, fiu de preot, nu avea [!])

sentimentul religiosului), glumește abia perceptibil cu lucruri grave, tragismul lor și teribila ironie a istoriei fiind de două ori mai vizibile. Astfel, doctorul Iubu, prietenul lui Lucian Blaga, e scos din învățământul universitar și, cu demnitate, lucrează numai în cabinetul particular: „Când s-au desființat cabinetele, era deja deținut”. Scăpase, cu alte cuvinte... Tot astfel, greu încercată după război, familia Blaga vinde tot ce are, așa încât, „în 1948, părinții mei nu mai posedau nimic naționalizabil”. De altminteri, dincolo de toate relele, niciodată trecute cu vederea, dar inventariate cu seninătatea celui care își cunoaște prea bine locul și menirea, merită pomenită frecvența bucuriilor, a darurilor, a fericirilor (aparent) mărunte pe care Dorli Blaga știe să le primească și a știut să le păstreze. Peste tot, știința (deprinsă de la părinți, efectul studenției lor vieneze fiind nu doar cultural, ci și de comportament „civilizat, corect, european”) de a trăi cu ceilalți fără a-și pune în primejdie perspectiva personală și independența. Dorli Blaga vorbește cu directe exemplară și echilibru despre Istorie și istorii, despre Transilvania și indiferența colegelor din București față de tragedia următoare Diktatului de la Viena, despre deschiderea generoasă a Tatălui său către ceilalți cu singura condiție de a nu-i fi impuse ideologii străine ori în contradicție cu sistemul propriu, despre privațiuni și opreliști. Despre „testamentul” epistolar al tatălui: „cariera ta peste doi-trei ani va fi una singură: să administrezi bine toată proprietatea mea filosofică, literară, teatrală”, cartea fiind și jurnalul îndeplinirii pas cu pas a datoriei de fiică. Altădată, aduce în pagină amănunte domestice, chiar frivole, cât să împrospeze istorisirea și să-i adauge palpitul vieții pure și simple. O face cu plăcere egală, cu umor, cu încântarea de a se descărca în fața unui tânăr cititor care merită să afle și să învețe.

Densitatea volumului nu poate fi, desigur, descrisă într-o cronică. El se alătură cu infinită discreție *Hronicului* și romanului *Lumina lui Caron*, evocându-le la fiecare pas autoritatea de Sursă primă/primară, confirmându-le tandru și riguros. E vorba despre o carte pe care s-o ții la îndemână, la care să te întorci periodic, să mai decupezi o învățătură și un model. Dar e vorba și despre Iubire.

Autobiografii indirecte (II)

Stefan Borbély

Cum spuneam în cronică precedentă, secțiunea ultimă a volumului *Scriseri de plăcere* de Dan C. Mihăilescu conține substanțiale intervenții publicistice ocazionale, pe teme politice și literare. Ca peste tot, se simte și aici atracția autorului pentru detaliile cu miez, capabile de a fi generalizate pentru a configura o hartă posibilă a mentalului colectiv românesc. O asemenea trufanda este volumul *Freud și psihanaliza în România*, de G. Brătescu, specialist în istoria medicinei, dar și... gi-

nere al Anei Pauker, ceea ce nu l-a împiedicat să fie de o corectitudine socială proverbială, ajutând pe cine și unde se putea. G. Brătescu îi oferă lui Dan C. Mihăilescu șansa de a vedea generația sa predilectă, „27”, din afara cadrelor culturale uzuale în perimetrul cărora suntem obișnuiți s-o receptăm: autorul sesizează, în această privință, civilitatea subtilă, „ultrarafinată” cu care G. Brătescu (om de stânga!) se distanțează de Nae Ionescu, Noica sau Cioran, dar și „fobia la psihanaliză” a acestora, fenomen deloc inexplicabil dacă ne gândim la sindromul spectacular, de rol, pe care fiecare protagonist l-a practicat în epocă, nu trind și o teamă aproape mistică față de „ridicul”, venit tot pe fondul unui sindrom narcisiac al oglinzii.

În textul de catalog „Exporting Romania” se distribuie coroane de premianți cu virtuală valorificare externă (întru totul previzibil, preferințele lui Dan C. Mihăilescu merg către șase-șapte personalități culturale intens mediatizate telegenic – Pleșu, Liiceanu, Patapievici & Co. –, indiciu de afinitate electivă, dar și de risc investițional minim) și nu m-aș fi oprit asupra lui dacă el n-ar fi dezvăluit obsesia autorului – reiterată tangențial și în *Literatura română în postceaușism*, vol. I – de a subvaloriza generația ’80, coregrafia retractilă în raport cu optzecismul constituind, la DCM, o încăpățănare paradoxală, fiindcă vine din interior, nu din afară. Dincolo de ea, sunt însă numeroase lucruri notabile, de angajament responsabil, în secțiunea pe care o cercetăm: o analiză la rece a uzanțelor mercantile care-l încorsetează azi pe scriitorul român din partea editorilor, o reacție lucidă, echilibrată, la maniera (citez...) „lamentabilă, de neexplicat și de neiertat” în care Cristian Moraru l-a contrapus, în vara lui 2003, pe Mircea Cărtărescu lui H.-R. Patapievici și, nu în ultimul rând, transcrieri masive din dosarul personal de urmărire operativă, pe care autorul l-a obținut de la CNSAS, agrementate de eterna întrebare care nu rezolvă nimic: cine se află în spatele numelor de cod ale informatorilor și al inițialelor?

Ajungem în acest fel la remarcabilul volum I din tetralogia în lucru dedicată *Literaturii române în postceaușism (Memorialistica sau trecutul ca reumanizare*, Iași, Editura Polirom, 2004), care este, prin structură, o sinteză foiletonistică, indirectă, cuprinzând cronicile despre memorialistica postrevoluționară pe care autorul le-a publicat în diferite publicații, cu precădere în 22 și *Ziarul de duminică*. Fatalmente, dependența de spațiul tipografic diferențiază textele, sub aspect conținutistic și calitativ: cele din 22 (care îngăduie și continuări de la un număr la altul) sunt bine lucrate, pe când cele din *Ziarul de duminică* se dovedesc a fi mai expeditiv, însă ceea ce conferă unitate volumului – dincolo de selecția tematică – este măiestria de stil a autorului, asociată plăcerii de a conversa cu cititorul, pe care Dan C. Mihăilescu îl provoacă peste tot („Ei, ce ziceți?” etc.), revelându-i delicii despre care presupune că i-ar fi scăpat, propunându-i piste de interpretare incitante sau arătându-i fructul oprit din – altminteri – foarte democratica grădina a literaturii.

Dan C. Mihăilescu este un inițiat: unul dintre cei mai buni cunoscători ai generației noastre interbelice și ai literaturii de

după 1945, pe care le cercetează aici cu infinită voluptate, în scrieri „cu mult lipici la lectură”, într-o exuberanță stilistică savuroasă, de filiație tipologică esențialmente călinesciană, spectaculară, histrionică. Observația cu care Sanda Stolojan îl încadrează pe Cioran („Îi plac nespuse de mult micile detalii care îi dau în vileag pe oameni”) îl prinde bine și pe Dan C. Mihăilescu. Cartea mustește de fragmente și detalii revelatoare, din care pot porni eseuri sau chiar studii: „copiii: o specie ce nu-l interesa; nu se pricepea defel” (M. Lovinescu despre tatăl ei); *Amintirile...* lui Ov. S. Crăhmălniceanu „deghizează o istorie, ascund gunoii sub covor, fac din coabitarea politică atât de generos repartizată estetic un simplu joc de societate. Ele nu mint, ci selectează adevăruri dintr-o masă de minciună. Epilează calm și grațios picioarele hirsute ale unei epoci de trac-tir moral”; „cercănele eșecului sunt nedezlipite de figura autorului încă de la prima pagină a Jurnalului” (despre Leontin Jean Constantinescu); „Să vezi și să nu crezi: Nae Ionescu, faimosul în epocă [...] pentru craial-cul semiaristocratic și pleziarismul provocator, se revelează a fi la 20 de ani de-o incredibilă cuminenție și de o temeinicie moral-sentimentală aproape bătrânicioasă, infinit mai transilvăneană decât o presupunea drăcușorul pe-triș al Bnăilei” (despre *Correspondența de dragoste* a lui Nae Ionescu, publicată de Dora Mezdrea în 2002); „Nu altceva decât un Athanor al asimilării contrariilor, alchimia mizeriei, exorcizare a realului, un soi de operă la negru întru fericirea de a ierta și de a te dărui este Jurnalul fericirii” (despre N. Steinhardt).

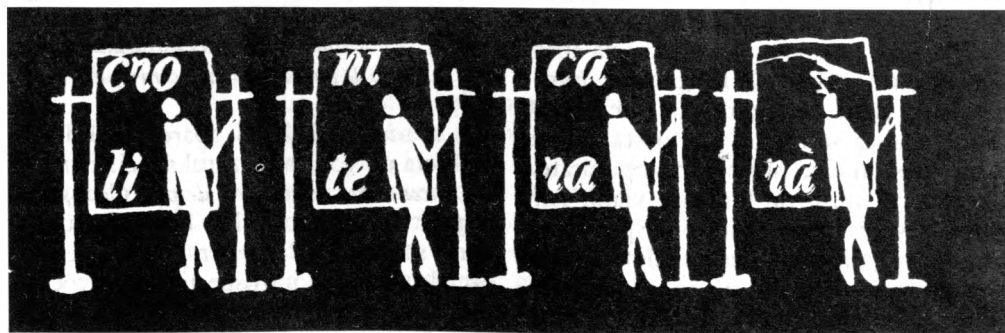
Vă întreb: cine mai scrie atât de bine în critica literară românească de azi, atât de savuros, de sinestezic? Despre „geronto-complexele marginalității provinciale” la I. D. Sârbu, citit cu o „erotică stupoare”? Despre „mestecarea cenușii” din *Jurnalul* lui Mircea Zăciu? Despre „manifestul crinului opărit” la P. Pandrea, unde se cuvine să ne oprim: „Eu fericit, năvalnic, generos, sociabil-histrionic, Pandrea este un coleric sceptic, sucit și versatil, copleșit de virilitate. Ego-fil și altruist totodată, când mucalit și tandru, când mizantrop virulent”? Avem, aici, tot atâtea autobiografii indirecte, revelații introspectiv, realizate prin interpuși: Dan C. Mihăilescu freamătă la aceste caracterizări, îi plac spectacolul, firile neînseriabile, mărunțul sau hohotitorul demonic cotidian, „sarea și piperul” textelor pe care le citește. Îi place, narcisiac incurabil, de sine însuși, să se regăsească în volumele pe care le parcurge.

Multe cronici din volum sunt, inevitabil, eseuri avortate, pe motiv de spațiu tipografic. Sinteza e utilă și fiindcă include volume cu circulație inexistentă: unele nu sunt nici la biblioteci cu regim de depozit legal (am verificat). Telegenia i-a adus lui Dan C. Mihăilescu notorietate, charismă

mediatică, acces la toate cărțile pe care și le dorește și obligația de a se exprima frapant, memorabil, pe spații temporale mici. Rezultatul: excelență stilistică admirabilă, concizie, dinamică asociaționistă extraordinară, cultivată pe fondul unei prodigioase memorii a detaliului. Le-aș mai adăuga și un alt aspect: subtila voluptate, de esență melancolic-crepusculară, de a fi inactual, de a pași pe marginea timpurilor pe care le trăiește, cultivând cu obstinație Bucureștiul interbelic, atras fiind – la nivel exclusiv intelectual – de mondenitatea obosită a unor generații înfrânte de istorie.

Spun toate acestea întrucât din tapiserie memorialistici inventariate de către Dan C. Mihăilescu se pot desprinde câteva fire umbrite, dureroase, negre, care fac ca spectacolul vesel de la suprafață să devină chiar tragic, ca-n Caragiale, autor pe care Dan C. îl respectă mai presus de oricare altul. Majoritatea cărților cercetate în volum se dovedesc a fi jurnale ale nereușitei, ale unor destine frânte. Pentru majoritatea autorilor, histrionismul reprezintă încercarea fantasmatică de a îndepărta moartea: sunt surprinzător de multe obsesii tanatice în cărțile pe care Dan C. Mihăilescu le-a citit – atât la autori unde te-ai aștepta în mod firesc să fie, dar și acolo unde ai accepta mai greu că se pot strecura.

Pentru final, o caracteristică înfrustrătoare, aproape generală: jurnalele abundă în notații piezișe, sarcastice, otrăvite, la adresa confrăților. Citindu-le, ajungem la concluzia că participăm la o civilizație culturală formată nu din lumini, ci din penumbra gregare. În concepția aproape fiecărui autor acid, sulfuros, vitriolant pe care Dan C. Mihăilescu îl investighează, sublimul culturii se descompune în oameni fisurați, duplicitari, animați de gânduri ascunse, plăcerea sadică a diaristului fiind aceea de a lărgi insidios crăpăturile până a le face crevase. Fire nevrotică, frustrată, cu priviri piezișe, scriitorul român are o imensă plăcere de a da cu confrății săi de pământ, pentru a privi apoi cinic cum ei se ridică și merg mai departe. Nicăieri o laudă, un cuvânt încurajator, o admirație: peste tot numai otrăvuri, denunțuri făcute posterității, rugină.

Ex-libris de scriitor

Ioana Drăgan

Ce rămâne după ce genericele de final închid o emisiune literară de televiziune? Imaginea unui scriitor? Interesul pentru cărțile sale? Ideile exprimate, în direct, în dialogul cu moderatorul și cu telespectatorii? Dorința de participare la strălucirea lumii culturale, reflectată de micul ecran? O anumită stare care trimite la altceva decât la banalul cotidian?

Mi-am pus aceste întrebări după fiecare întâlnire cu autorii contemporani care au răspuns invitației mele de a participa, în studioul cărților, la *Ex-libris*, un program literar găzduit până de curând, săptămânal, timp de doi ani, de canalul TVR 1. Mi le mai pun și azi, când acest proiect a fost întrerupt pentru motivul că scriitorii români nu aduc, zice-se, audiența scontată.

Această rubrică, o cronică subiectivă despre cărți și scriitorii lor, așa cum memoria mea îi păstrează după ce luminile s-au stins și volumele și-au ocupat locul în bibliotecile personale ale cititorilor, își propune să ofere un răspuns. Afectiv.

Un telefon în direct: Geo Dumitrescu

*Sunt atâta cât sunt o creație
a criticii literare... Nu e destul?*

L-am cunoscut personal în februarie 2003 și ne-am întâlnit doar de două ori, poetul făcându-mi onoarea să ne primească în vizită la ultima sa adresă, pe strada Nerva Traian. Vorbiserăm de câteva ori la telefon, avea o voce inconfundabilă pe care o recunoșteai imediat: „– Sunt Geo Dumitrescu. Vă deranjez?” – o combinație de politețe extremă și ton hâtru care te cucerea de îndată. Contextul întâlnirii a fost apariția celei de-a doua ediții a antologiei *Poezii*, la Editura Curtea Veche, cea care reunește volumele care au făcut epocă: *Aritmetica*, *Libertatea de a trage cu pușca*, *Aventuri lirice*, *Nevoia de cercuri*, *Jurnal de campanie* și *Africa de sub frunte*, și intenția mea de a debuta la *Ex-libris* cu o ediție consacrată lui Geo Dumitrescu. Prima surpriză plăcută a fost interesul mare al poetului pentru această „mediatizare” a antologiei. S-a bucurat foarte mult și s-a grăbit să-mi expedieze un volum cu un autograf în care și-a concentrat o altă artă poetică: „... aceste vechi tentative de zbor prin coliviile și pe sub șenilele veacului – bilanț-epilog, târziu și sărac, al bătrânului experimentator de șindrile”. A fost la fel de încântat să afle că interlocutorul meu în emisiune este criticul literar Daniel Cristea-Enache, prefațatorul ediției. Scriitorului i-au plăcut întotdeauna tinerii și spiritul lor de avangardă, el însuși reușind să rămână un perpetuu tânăr, refuzându-și clasicizarea.

Am sunat la ușă și am resimțit un adevărat șoc atunci când l-am recunoscut după fotografiile din vechile noastre manuale școlare. La peste 80 de ani, Geo Dumitrescu refuza să îmbătrânească: o statură adolescentină, părul încă negru și o vioiciune strălucitoare care contrasta cu sărăcia apartamentului fără perdele la geamuri, luminat de un soare necruțător, în care poetul fusese silit să se mute la o vârstă așa de înaintată și în care își trăia în singurătatea „legendară” ultimele luni din viață. Am vorbit despre literatura lui și despre nimiciuri din viața literară, despre televizorul la care urmărea tot soiul de emisiuni și am obținut, o performanță jurnalistică de care

mă voi mândri mereu, acceptul să intre în direct la emisiune prin telefon și să răspundă la una sau două întrebări.

După ce am contextualizat locul poetului în istoria literaturii române postbelice, subliniind spiritul său dubitativ, luciditatea caustică, ironia sentimentală care îi caracterizează poezia deschisă către social și real, am intrat în dialog direct întrebându-l în ce măsură a fost influențat de verdictul criticii literare. Iată transcrierea răspunsului său:

Datorez foarte mult criticii. Ea m-a ajutat de la început să-mi definesc culoarul meu, folosind un limbaj de alergător de cursă lungă, ceea ce s-ar zice că am fost eu însumi, mi se pare. Tot criticii mi-au făcut cunoștință cu cititorii, pomenindu-mi numele destul de des, dacă nu cumva chiar excesiv, ceea ce Arghezi definea drept „un nume adunat pe o carte”, pomenind, așadar, și acreditând în mod public acest nume, făcându-l să circule prin mulțimea de cititori, probabil nu mai mult de o sută. Aș putea spune: „Sunt atâta cât sunt o creație a criticii literare. Nu e destul?”

L-am mai revăzut de atunci doar o singură dată, la festivitatea de înmănare a premiului ALIA pe anul 2004, într-o înregistrare video pe care am difuzat-o în altă ediție a emisiunii, într-un pulover alb, mai împușinat, extrem de emoționat că s-a mai gândit cineva la el și la creația lui poetică, dar la fel de stingher într-o lume din care se retrăsese demult și pe care avea să o părăsească definitiv în curând.

Ion Ianoși: un intelectual autentic

Eu am fost și am rămas, cred, un om de stânga democratică și din acest punct de vedere mă despart de orice dictatură, de orice stare de teroare pentru o conviețuire liberă.

În toamna lui 2003 apărea la Editura Dacia un volum cu totul special: *eu – și el. Însemnări subiective despre Ceaușescu*, semnat de profesorul Ion Ianoși în cunoscutul său ciclu de *Moralități*. O carte unică, de analiză și introspecție, o provocare, pentru că aduce în conștiință întrebări fun-

damentale despre trecutul recent, despre relația dintre istorie și individ. O „lecție” într-o oarecare măsură, neostentativă, dar în același timp de un „senzațional” intelectual și decent, care oferă multe răspunsuri și soluții pentru problematizările culturale.

Am știut că este cartea anului și am avut bucuria întâlnirii cu reputatul estetician Ion Ianoși, secondat de prietenul său, profesorul Vasile Morar. Profesorului Ianoși nu îi sunt pe plac talk-show-urile televizate, acceptă foarte rar invitațiile la televiziune. Mă consider o privilegiată pentru cele două astfel de ocazii în care am dialogat în direct, o dată despre acest volum și, peste un an, un alt dialog despre fascinanțele sale cărți „rusești”. A venit în platou vizibil emoționat, dorind să ofere lămuriri pentru acest eseu pătimaș, scris în urmă cu zece ani și lăsat să aștepte împreună cu societatea românească „liniștirea apelor”. Defulare, exorcizare a unei nevroze, fișă clinică, un portret al cuplului Ceaușescu profund marcat psihologic, o radiografie sociologică și, evident, un punct de vedere personal deloc obligatoriu, cartea este, după cum o cataloga excelent Vasile Morar, o analiză onestă și lucidă, făcută de un om de stânga, a climatului social care a făcut posibil ca el și ea (cărora Ianoși le refuză majuscula) să ne domine și să ne transforme pe toți într-un raport de stăpân și slugă.

Elegant, ferm în convingeri, precis în terminologie, propovăduind mereu dialogul pentru că, spune Domnia Sa, după '89 s-a prelungit excesiv monologarea în paralel, Ion Ianoși este un model. „Trecutul trebuie asumat și este evident că fiecare a trăit altfel acest trecut. Nu există un adevăr 100% obiectiv. Doar prin asumarea mărturiilor personale ale multora dintre cei care l-am trăit poate o să prelucrăm trecutul, iar el nu o să ne mai nevrozeze și o să mergem înainte.”

Ion Ianoși își asumă subiectivitatea și condiția de om de stânga care a abordat perseverent operele unor autori așa zicând de dreapta (Dostoievski, Noica, Thomas Mann), rămânând pe o poziție admirativă pentru modul lor de a fi.

La clasică de acum întrebare, dacă în timpul regimului comunist în România a fost o „Siberie a spiritului”, profesorul mi-a răspuns râzând: „N-a fost o Siberie a spiritului și, de altfel, nici Siberia nu a fost o Siberie a spiritului, pentru că literatura rusă are mulți autori importanți care provin din acea zonă. N-a fost nici un tunel, pentru că în acest tunel, în care era destul de întuneric și frig, am lucrat, am publicat, am trăit totuși și cultura română a supra-viețuit”.

Adăugirea profesorului Vasile Morar cum că niciodată n-a fost ușor să fii moral, întrucât fiecare este moral pe cont propriu, și cu atât mai important rămânând această condiție în vremuri grele, ieri și azi, a închis prima noastră întâlnire și sclipitorul dialog cu Ion Ianoși, care, într-un gest de mărinimie, a dăruit telespectatorilor câteva dintre volumele sale, oferindu-le adresa personală pentru corespondență. O atitudine foarte deschisă, care spune multe despre profilul acestui intelectual autentic.

Poeme de ILIE CONSTANTIN

Scrise – rescrise...

În adâncile

Deodată deschid ochii
aplecat deasupra universului!
Ca să nu cad în adâncile constelații,
îmi încheștez degetele în grâu.
Auzul reintră în sunete,
mă simt ancorat de pretutindeni,
reîntors în punctele cardinale.
În aurul supus al grăului,
voi adormi iar, aidoma
unui avar pe care moartea
l-a secerat peste comorile sale.

Doamne, din amintire

De peste lacrimi te căutam,
de prin memorie,
Doamne, din amintire, și-mi gâlgăia
inima-n piept și de-o năpraznică
trecere mă istoveam.
Cui îi răspunde
bolta profundă a norilor încuviințând?
Cine se află în lume de-a binelea?

Edec

De-a lungul unui mal de suferință,
trag după mine contra curentului
luntrea destinului meu: rupt în două,
târându-mă aproape, cu lacrimi
și dăre de sudoare înveninându-mi
făgașele de vânt de pe obraz.

Dar de când oare luntrea mea
și-a regăsit forma dintâi?
Luntrea-copac e prinsă poate
în relieful malului, ci eu
nu îndrăznesc să privesc îndărăt,
râul mi-ar smulge de pe trup povara!
Cine-mi va spune dacă înaintez?
Cât valorează mărturia apei
alergând în sens invers spre ocean?

Oglinzile vidului

Să răzbați pe o amețitoare
cornișă în marginea lumii de dincolo...
Cel ce îndrăzni aceasta se întoarce
în limitele omenești pecetluit
de o incoruptibilă muțenie.
Fu el răpit în haosul divin
de o bucurie de neîmpărtășit,
atât de pură și desăvârșită
că anii ce-i rămân de viețuit
nu-s pentru el decât o ațipire?
Sau poate că se agăță cu groază
de sfintele țesuturi sfășiate,
și se-aplecă asupra universului,
cu vidul din sine răsfărând
în oglinzile Vidului.

Gorgan

Tăișul sabiei – unic drum ducând spre Tine –
a străpuns orizontul dintr-o parte în cealaltă:
diametru brutal al cerului pe creștet de ierbi.
Un pas mi-ar fi de ajuns ca să-l apuc,
dar cum să pun piciorul gol pe acest tăiș,
atît de ascuțit că abia de-l văd cu ochiul?
Se estompează tăioasa dără de lumină.
„Tu poți fi!“
vibrează către mine axa culcată a lumii.

Garda sabiei e oare crucea
ce se înalță ca un gorgan în zare?

Un ciob de oglindă

O ființă omenească (de mai există încă!)
ivită în fața mea
ar face pe dată să înceteze
rotirea insulei pe osia-i de spaimă.
Dar și o biată oglindă mi-ar fi de-ajuns.
E Cineva-Ceva
în spatele meu!
Amenințare de neîndurat,
sete de a zări ultima umbră.
O oglindă m-ar reîntregi
căci în ea aș putea scruta
în dosul meu absența.
Dar, încercuit de orizont,
aș putea oare fi altceva decât,
pe oglinda senină a insulei mele,
o pată de durere și de neînsemnătate?

Sunt nopți

Sunt nopți când sufletul dă înapoi,
înfricoșat, la poalele beznei:
va izbuti el oare să facă saltul
în somn, în vis, și în ce altceva?
Sufletul mă poartă – dromader
răsărit din deșert: cocoașa lui
crește mereu din păcatele mele;
cum ne vom putea strecura
prin urechile acului?
Un dromader de lașitate se cabrează,
imens și grotesc peste vid.
Dar în urechile acului stă mântuirea:
ele sunt tunelul dintre universuri!

Epifanie

Scriu vorbe de speranță pe dosul unei hărți –
dar „harta nu e teritoriul“ –
scriu pe nori și pe izvoare.
E ca și cum Tu Te-ai fi arătat
din improbabil și din imposibil,
ca și cum harta ar învia
brusc pusă în abis.
Am existat vreodată, Doamne?
Iar de nu, vei îngădui Tu iluziei
să se încheșteze pe veci de statornica
irealitate a lucrurilor în Ființă?

Istorie și cultură politică

Judiei Marga

Istoria – și cu atât mai mult istoria nemijlocit relevantă pentru cei care trăim astăzi – nu este, în condiții normale, un trecut inert, a cărui reconstituire ne este indiferentă. Cred că cel mai recent vestita „controversă a istoricilor” (*Historikerstreit*) de la mijlocul anilor optzeci, la care au participat cei mai proeminenți istorici, filosofi și jurnaliști germani, a evidențiat încă o dată că între abordarea trecutului recent și abordarea noastră de către noi înșine este o comunicare intimă. *Optica în care istoricii reconstituie trecutul recent este indicator al respectului de sine al celor ce trăim astăzi, iar felul în care ne înțelegem pe noi înșine afectează înțelegerea faptelor istorice. Spus mai simplu, scrierea istoriei contemporane și cultura politică actuală sunt indisolubil legate.*

Astfel de reflecții ies întărite atunci când este vorba de scrierea profesionistă a istoriei contemporane. Cele două cărți pe care Institutul de Studii Iudaice al Universității „Babeș-Bolyai” le lansează astăzi țin, cu siguranță, de o astfel de istoriografie. Prin cartea lui Carol Iancu, *Lupta internațională pentru emanciparea evreilor din România. Documente și mărturii* (București, Editura Hasefer, 2004), și prin cartea lui Liviu Rotman, *Evreii din România în perioada comunistă 1944-1965* (Iași, Editura Polirom, 2004), se reconstituie cu acuratețe, pe baze factuale sigure, două momente cruciale din istoria României: încheierea întârziată a procesului de emancipare a evreilor în Vechiul Regat și comunizarea de după 1945. Dată fiind proximitatea în timp a faptelor cercetate, aceste cărți au pentru autori, desigur, și semnificația unei regăsiri a vieții părinților și părinților părinților lor, așadar o *semnificație personală*. Cărțile lămuresc momente ale istoriei evreilor din România și au deci o *semnificație comunitară*. Întrucât aruncă o lumină asupra construcției statale din România, cărțile amintite au, de asemenea, o *semnificație națională* relativă la cetățenii români. În sfârșit, în condițiile în care evoluăm și în Europa – cum argumenta nu demult Habermas – spre o „constelație postnațională”, în care comunitățile etnice, religioase, culturale interacționează altfel decât înainte, cele două cărți au și o *semnificație internațională*. Fiecare dintre aceste semnificații poate fi urmată cu profit atunci când se citește cărțile menționate. În câteva cuvinte, voi caracteriza doar a treia semnificație: *cea care privește cultura politică din România, căci cele două cărți sunt dintre acelea care pot interesa nu numai evreii, ci pe orice cetățean conștient.*

Se poate astăzi spune, după variate experiențe ale modernității, că *anvergura de-*

mocratică a unui stat se măsoară în disponibilitatea de a practica reguli capabile de universalizare, iar anvergura unei culturi se verifică în disponibilitatea de a-și asuma multiplele ei surse. Referitor la anvergura culturii merită evocat – fiind exemplar – efortul unei semnificative părți a intelectualității din Germania postbelică de a reidentifica, împotriva național-socialismului, interferențele dintre contribuțiile germane și contribuțiile evreiești în cultura germană. Unul din rezultate a fost atestarea factuală a sudurii indisolubile a filoanelor german și evreiesc în însuși produsul ce părea în cea mai mare măsură tipic german: filosofia clasică germană. Aici firul ce curge în istorie de la Böhme și cel care curge de la Isac Luria, trecând prin împletiri și medieri, au ajuns în aceeași albie. Iar dacă un produs socotit atât de tipic german, precum filosofia clasică germană, se dovedește îndatorat contribuțiilor unei comunități, desigur foarte prolifică în talente și contribuții excepționale, cum a fost cea evreiască de limbă germană, ne dăm seama cum stau lucrurile cu alte produse, mai puțin socotite tipice. Mai mult, dacă o cultură de ponderea culturii germane cuprinde o atât de substanțială contribuție a evreilor, ne dăm seama, cel puțin prin extrapolare, cum stau lucrurile în alte culturi ale Europei. În orice caz, *văd în asumarea de către culturile actuale, inclusiv de către cultura noastră, a multiplelor ei surse, de asemenea a sursei ei evreiești, una din temele majore ale prezentului și viitorului.*

Cu *Lupta internațională pentru emanciparea evreilor din România*, Carol Iancu ne familiarizează, ca istoric, cu istoria târzie a acestei emancipări. Baza sa documentară este nouă, la publicațiile oficiale din România adăugându-se o cantitate impresionantă de inedite provenite din arhivele Alianței Israelite Universale, ale Ministerului de Externe al Franței și din arhivele mișcării sioniste, de la Ierusalim. Cartea se impune atenției prin accesul pe care-l creează, în premieră, la izvoare noi. Nefiind istoric de profesie, nu voi stăruie asupra importanței, evident majore, pe care cartea o capătă publicând documente. Aș spune doar că citindu-le am avut șocul intelectual și moral pe care l-am mai avut în 1991, la Centrul „Woodrow Wilson” din Washington DC, când am citit documentele Departamentului de Stat al SUA privind recunoașterea evreilor drept cetățeni cu drepturi depline ai Vechiului Regat. Concluzia documentelor americane era aceeași cu cea pe care Carol Iancu o trage în introducere: „Evreii din România au fost ultimii din Europa care și-au văzut recunoscute drepturile de cetățean, abia la sfârșitul Marelui Război, în 1919. Dobândirea egalității civice și politice a fost rezultatul unei

lupte îndelungate purtate atât în România, de către evreii români înșiși, dar mai ales în străinătate, respectiv în Occident, de către personalități și organizații evreiești care au impulsivat propriile guverne pentru a interveni și exercita presiuni asupra autorităților de la București” (p. 9). Carol Iancu nu se lasă tentat de interpretări, ci rămâne continuu în cadrul reconstituirii istorice cât mai factuale. El evocă împrejurarea că abia în 1913, după ce evreii făcuseră proba patriotismului pe câmpurile de luptă ale României de atunci, liderii politici semnificativi și intelectuali reprezentativi au pledat pentru renunțarea la politica îngustă a „naturalizării individuale” în favoarea recunoașterii cetățeniei pentru toți evreii pământeni.

Este limpede că emanciparea întârziată a evreilor era indiciul întârzierii modernizării statului și că pentru orice reflecție se pune întrebarea: care au fost piedicile sau măcar frânele în calea acestei emancipări? Este plauzibil că acestea au ținut de prejudecăți în privința relației dintre creștinism și iudaism, care, în această parte a Europei, au avut mai mare longevitate; de formarea unei părți a elitei politice sub cupola unor întregi concepții ce prelungeau prejudecățile; de teama unei părți a elitei economice și intelectuale indigene de concurență și, probabil, de alte situații. *Astăzi aceste piedici și frâne sunt de conștientizat, căci cultura politică a unui stat democratic, de drept, nu este posibilă fără a face lumină nu doar asupra succeselor istorice, ci și asupra neajunsurilor și cauzelor acestora.*

În *Evreii din România în perioada comunistă 1944-1965*, Liviu Rotman ne oferă o privire din interiorul comunității evreiești și în noul context creat odată cu constituirea statului Israel pe pământul biblic al evreilor. Documentarea este și aici nouă, la sursele obișnuite adăugându-se, în premieră, documentele Cancelariei PCR. Pe această bază se trage o concluzie puternică. „Izvorul principal de frământări, suferință, dar și speranțe pentru populația evreiască din România postbelică a fost emigrarea în Israel” (p. 89), scrie autorul. Liviu Rotman evocă cu acuratețe abordarea oficială a situației evreilor și reticențele, pe de o parte, la a permite emigrarea masivă a evreilor, pe de altă parte, la a recunoaște statutul de comunitate într-un stat de drept. Autorul combate, la rândul său, clișeul după care politica comunistă în România s-ar datora evreilor, argumentând, ca și sociologul clujean Andrei Roth, pe baze statistice, că în nici un moment ponderea evreilor în conducerea comunistă nu a fost determinantă. Pe baza unei analize îngrijite să intre în subtilitățile politicii erei postbelice, Liviu Rotman aduce argumente pentru teza unui „antisemitism comunist”. „Vorbind de antisemitism

→

Întoarcerea prozatorului

Martha Petreu

Lansat editorial în 1975, cu o sclipitoare *Introducere în psihoterapie* (Ed. Dacia) și cu volumul *Stil și persoană* (Ed. Cartea Românească), Ion Vianu, cu biografia sa fracturată de emigrare, a început să se întoarcă „acasă”, în mod simbolic, prin tulburătorul volum *Amintiri în dialog* (1994), care a fost scris la incitarea cerchistului I. Negoieșcu și avându-l drept coautor pe Matei Călinescu. Într-un timp, autorul s-a întors cu totul acasă, acasă în București, cu gândul de a face literatură. E o promisiune pe care a început să și-o țină, în 2004 apărându-i *Caietele lui Ozias* (Ed. Polirom, postfață de Matei Călinescu), un roman despre un București în care se intersectează personaje – cele mai multe par a fi cu cheie – din timpuri istorice diferite. Iar acum, Ion Vianu și-a publicat *Paramneziile*, care ne sînt date sub eticheta de roman.

Multă vreme, în timpul lecturii, m-am îndoit că avem de-a face cu un roman, dar la sfîrșit mi-am retras neîncrederea și am recunoscut că e vorba într-adevăr de un roman, de unul făcut din module, adică din povestiri care pot fi citite și independent, dar care, montate în întregul acestei cărți, ne dau o unică istorie. Este o istorie la persoana întâi, și anume povestea unui bărbat care se află în România și-n Bucureștiul socialismului real și triumfalist, care visează să plece, să emigreze, și care finalmente chiar emigrează; e istoria unui bărbat care își umple viața nu numai cu întâmplările proprii, ci și cu viețile celorlalți, deoarece bărbatul este un psihoterapeut. Și, evident, nu am putut rezista ispitei de a-l dibui pe eroul cărții în persoana autorului... Mai ales că, finalmente, eroul se întoarce acasă, exact așa cum s-a întors Ion Vianu, și are *paramneziile* – adică, precum îi spune medicul lui curant, amestecă „fărîme de realitate cu invenții” (p. 163).

Nu știm ce anume este fapt întîmplat și ce este invenție prozastică în cartea lui Ion Vianu. Lectura ei m-a dus, nu o singură dată, cu gândul la Jung, deoarece în țesă-

tura narațiunii apar ceea ce în limbaj uzual numim „întîmplări paranormale”, adică apar morți cu care eroul stă de vorbă, visele sînt foarte importante etc. De pildă, în narațiunea „Cîțiva pași”, care deschide cartea, sufletul tatălui mort vine într-o vizită ocrotitoare să-și vadă nepotul nou-născut, în povestea unui infarct, un prieten mort vine să-l vegheze pe cel viu etc. Sau, în „Cutremur de umbre” – proză pe care am

• Ion Vianu și Dorli Blaga, București, 24 februarie 2005. Foto: M.P.

publicat-o în *Apostrof* – eroul stîrnește, în mod imprudent, prin formula neglijentă „morții cu morții, viii cu viii” (p. 170), umbrele, care țin să-i dovedească acestuia că, dimpotrivă, morții și viii nu sînt nicidecum separați, ci împreună, în același spațiu și în același aer.

Evident, acesta este un mod de a face literatură; dar prozatorul Ion Vianu este, din cîte știu eu, un discipol al lui Jung, iar pentru Jung (la fel ca pentru basmele românești!) lumea de aici și cea de dincolo nu sînt net separate, ci în comunicare. Proza lui Ion Vianu nu este deci una „fantastică”, ci... realistă, în sensul că existen-

niei. Dintre multe corelații ce pun pe gânduri ale cărții *Evreii din România în perioada comunistă 1944-1965*, aș cita-o pe cea cuprinsă în replica amară a unui lider al PCR, de origine evreu. La sugestia acestuia, de a se analiza mai atent problemele specifice ale populației evreiești, răspunsul nivelului înalt al puterii a fost opac. Replica respectivului lider a rămas memorabilă: „În condițiile acestea și românii o să plece” (p. 106). Știm astăzi cîți evrei, cîți germani, cîți membri ai altor comunități, cîți români au plecat. Evident, plecarea din țară în era postbelică a fost

tul este mai complicat, mai misterios, mai nelinear decît ne spune o optică strîmt raționalistă și belferească. Ion Vianu prinde în proza sa – proză de împătimit cititor al marilor texte, de la *Biblie* și Homer la presocratici – ceea ce rațiunea îngust înțelegea nu poate prinde.

Romanul lui Vianu are un fir epic foarte limpede. În același timp, nu puține sînt pasajele cu o încărcătură sapiențială succint și misterios formulată, care dau stilului lui Ion Vianu o tensiune aforistică și poetică. Asemenea pasaje mi-au sugerat că Ion Vianu știe despre om și abisurile lui, precum și despre lumea sacrului, o mulțime de taine și că deține nu puține certitudini. Unele module ale romanului chiar asta sînt, meditații/interogații pe teme biblice. Din punct de vedere epic, cel mai reușit capitol este „Djamil”, iar din punct de vedere al destăinuirilor auctoriale, „Ceasul de peron”, în care suferința exilatului devine contagioasă, transmițîndu-se fără probleme cititorului.

Paramneziile lui Ion Vianu este o carte „coaptă” ca un fruct pe creangă. Directă, frumoasă, foarte emoționantă prin ceea ce spune și prin ceea ce sugerează, este o carte de citit cu emoție și plăcere. Ea distilează o experiență de viață în care biograful și livrescul sînt contopite și ne pune în contact cu o personalitate de o mare distincție sufletească și de o mare îngăduință față de tot ce înseamnă fenomenul uman.

masivă și obligă la reflecție. A interoga motivele și a purta o dezbatere asupra motivelor rămîne o problemă deschisă a democrației noastre. Este sigur acum că nu se pleacă, cum se crede adesea, din motive eminamente financiare, ci se pleacă masiv din motive ținînd de funcționarea instituțiilor, a administrației și de perspectivele de dezvoltare democratică și afirmare personală pe care modul funcționării acestora le împiedică sau le amîna.

→ în perioada comunistă, ne referim la câteva tipuri: un antisemitism popular, urmare a unei educații de decenii ce culpabiliza și demoniza «evreul» ca «lăcustă», «element dizolvant» și în special ca «străin», dar și un antisemitism al Puterii, care în funcție de interese de moment va manipula cu clișeele antisemite – unele vechi, altele noi – și în același timp va patrona un antisemitism tacit” (p. 163).

Cărțile amintite nu sînt doar despre istoria evreilor: sînt cărți despre istoria Româ-

În căutarea timpului pierdut...

Adriana Pop

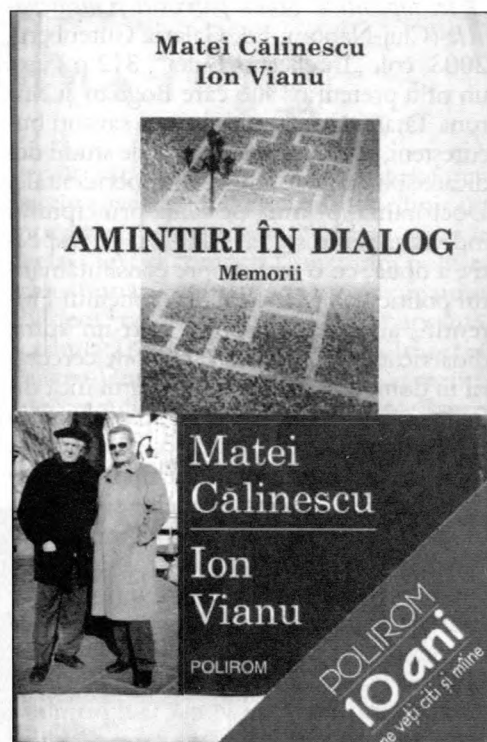
Ajunsa la ediția a treia (ed. I, 1994, ed. a II-a, 1998, ed. a III-a, Iași, Polirom, 2005), cartea de memorii *Amintiri în dialog* a lui Matei Călinescu și Ion Vianu continuă să aibă un puțin obișnuit succes. O carte foarte frumoasă, dedicată memoriei lui Miron Chiraleu, a cărei idee s-a născut în primăvara anului 1991 din corespondența celor doi mari scriitori, care s-au decis pentru deschidere, reconstituire și, mai ales, pentru comunicare. Convingerea lui Ion Vianu este că „un scriitor nu se adresează niciodată, dacă vrea să facă o operă sinceră și autentică, unui cititor abstract, ci numai unui anumit individ; fără asta nu poate exista comunicare”; într-adevăr, Ion Vianu are dreptate, iar această carte, o „operă sinceră și autentică” și având structura unui dialog real, este o mărturie veritabilă despre cum cei doi mari scriitori *au devenit ceea ce sunt* acum. Dialogul pe care cei doi îl poartă trebuie citit și urmărit în această cheie de interpretare, iar a citi o carte de acest fel este echivalent cu a fi părtaș la tot ceea ce se discută, fapt care ne obligă, cel puțin moral, să înțelegem întreg contextul istoric și ideologic în care Matei Călinescu și Ion Vianu s-au format ca mari personalități culturale.

Capitolele/epistolele cărții refac traseul celor doi scriitori de la copilărie până la exil și disidență, iar cititorul devine martor atât la *reconstituirea* profilului exterior al unor ani foarte triști, marcați de o ideologie care a atentat la natura umană (este vorba despre perioada care se întinde între anii 1940 și 1980), cât și a celui interior, de formare intelectuală și de devenire a destinelor lor individuale. Cei doi autori creează, prin *dialogul* lor, atmosfera și imaginea unei epoci care a transformat și deformat oameni, constrângându-i să joace un rol împotriva firii, impunându-le un mod de a fi și de a gândi străin lor, ceea ce i-a determinat pe mulți dintre ei să părăsească un spațiu pe care-l numim, de obicei, *acasă*. Citind acest volum, constăți că într-o lume aflată sub teroarea comunismului, într-o lume a constrângerilor, în care a „ține un jurnal” constituia o crimă, destinele individuale continuă să se deruleze, dar ajungi să te întrebi: cu ce preț!? Cartea ne sugerează că prețul este scindarea și culpabilitatea, aceasta din urmă manifestându-se prin nevoia de a te justifica și autojustifica mereu. „Mă întreb dacă generațiile viitoare vor înțelege amestecul de idealism exaltat și de rece socoteală realistă care a fost esența politicii comuniste timp de peste șaptezeci de ani, până la amurgul final”, se întreabă de altfel Vianu. Iar noi, cititorii cărților de acest fel, dintr-o altă generație culturală, ne întrebăm, la rândul nostru, dacă suntem în măsură să înțelegem realmente, în toată complexitatea ei, epoca trecută. De aceea, citind

aceste pagini, dincolo de toate amănuntele extrem de interesante pe care le aflăm cu privire la România comunistă și cu privire la formarea intelectuală a celor doi mari prozatori, nu ne putem sustrage unui vag sentiment de stupeoare; stupeoare, deoarece în fața noastră se derulează o *lume*, în care noi mai putem pătrunde numai grație empatiei noastre, *Einfühlung*-ului care ne definește, printre altele, ca oameni.

Dacă am vrea să definim *Amintiri în dialog*, atunci cea mai potrivită formulă ar fi aceea de încercare de recuperare a identității. Este o definiție a cărții în sens proustian, adică o încercare de „căutare a timpului pierdut”, de regăsire a propriului eu, după mari perioade de rătăcire, de căutări în spații străine; o formulă care se aplică foarte bine în cazul celor doi autori. Foarte frumos spune acest lucru Matei Călinescu, vorbind despre carte în genere și, am îndrăzni să spunem, despre această carte, indirect: „Cartea e o construcție, un loc al spiritului pe care-l revizitezi ca să vezi cum te-ai schimbat și să dai sens schimbării; e rezumatul unui univers interior într-o operă de arhitectură enigmatică, la care trebuie să te întorci de multe ori în diferite momente și dispoziții pentru ca, înțelegând-o în timp, să-ți poți înțelege propria viață în timp – și poate dincolo de timp”.

Deși Matei Călinescu și Ion Vianu au petrecut mulți ani în exil (Matei Călinescu părăsește România comunistă în anul 1973, Ion Vianu în anul 1977), *Amintiri în dialog* nu este o carte despre exilul propriu-zis. Este mai mult o recuperare a celui mai intim spațiu al formării intelectuale, dublată de istorisirea dezrădăcinării. Totuși, ultima parte a cărții, „Epilog”-ul, pune în discuție problema exilului și cea a revenirii, a regăsirii spațiilor părăsite și care, între timp, nu mai sunt aceleași. Ce aduce cu sine exilul? Ce presupune acest statut – privilegiat, de multe ori – de exilat? Acestea constituie câteva întrebări pe care autorii și le pun, încercând, în același timp, să formuleze un răspuns. Astfel, printre altele, condiția de exilat ar presupune implicit a fi mai sărac în experiența durității vieții, în umilințe, a fi mereu urmărit de sentimente de vinovăție, a te afla în mijlocul unei „crize de semnificație”. Găsim în paginile *Amintirilor* o foarte frumoasă analogie între condiția de exilat și Ulise, o analogie inspirată, salvatoare și care răscumpără oarecum sentimentele de vinovăție care-l însoțesc pe cel aflat „într-un spațiu intermediar”: „Fiecare exilat e un Ulise călătorind spre Itaca. Orice existență reală reproduce *Odiseea*... Știam asta de mult. Ceea ce descopăr acum este că șansa de a deveni un nou Ulise este dată fiecărui exilat (fiindcă a fost condamnat de zei, adică de «puterile» care hotărăsc destinele istorice, terestre). Dar ca să-și

poată da seama de aceasta, exilatul trebuie să fie capabil să pătrundă înțelesul ascuns al rătăcirilor sale și să le înțeleagă ca pe-un lung șir de încercări inițiatice (voite de zei) și ca pe tot atâtea obstacole în drumul spre cămin (spre centru). Asta înseamnă: a vedea semne, înțelesuri ascunse, simboluri, în suferințele, depresunile și perioadele de uscăciune ale vieții cotidiene. Asta înseamnă a vedea și interpreta aceste simboluri *chiar dacă ele nu există*; cine le vede și le citește poate construi o structură și descifra un mesaj în curgerea amorfă a lucrurilor și în fluxul monoton al faptelor istorice”.

Pe lângă faptul că se constituie drept cea mai bună modalitate de „a putea glăsuși despre suferința unui popor încăluzat”, *Amintiri în dialog* este, în primul rând, o carte despre oameni care au răzbit, *autosituându-se*, mai mult sau mai puțin constrânși, *dincolo* de condițiile promovate de un regim care pune limite la ceea ce ar fi fost firesc și uman. Iar, dacă „înțelepciunea se naște la interferența cărților cu realitatea”, atunci *Amintiri în dialog* – o carte care, pe lângă descrierile brute ale faptelor așa cum s-au derulat ele, este bogată în idei și intuiții profunde – s-a născut, probabil, dintr-o acută nevoie de justificare și dintr-un foarte incomod sentiment de culpabilitate al coautorilor.

Medievalitatea apuseană: filosofi, mistici și concepte-cheie

Ovidiu Pecican

Iter sapientiae. Studii patristice și medievale (Cluj-Napoca, Ed. Galaxia Gutenberg, 2003, col. „Intellectus Fidei“, 312 p.) este un titlu pretențios sub care Bogdan și Miruna Tătaru-Cazaban, doi tineri savanți bucureșteni, adună un mănunchi de studii dedicate spiritualității medievale occidentale. Doctoranzi, primul, pe tema principiului individuației în sec. al XIII-lea, și, respectiv, a doua, cu o teză despre consimțământul politic de la Sf. Toma la Conciliul Florentin, autorii își propun, într-un spirit didactic asumat, să fixeze reperele cercetării în domeniu, date fiind „debutul încă dificil și tradiția sincopată, în spațiul românesc, a tipului de cercetare“ (p. 10) încercat. În descrierea autorilor, acest tip investigativ ar interesa „istoria formelor și a tehnicilor cunoașterii în creștinismul medieval“, parcursul lor instituțional, tensiunile sau armonia dintre *scientia* și *sapientia* (*ibidem*). Istoria cunoașterii în mediile latine medievale este, prin urmare, sfera de acțiune a soților Tătaru-Cazaban, cu un interes mai marcat pentru ontologie în cazul primului și o direcționare a studiilor către filosofia politică, la cea de a doua.

Cartea cuprinde cinci secțiuni. Cea dintâi, „Labirintul și fiicele înțelepciunii“, debutează cu studiul „Exilul medieval al labirintului. Ipoteze hermeneutice“, dezbătând chestiunea simbolului labirintic și a translației spațiale și sufletești, resimțite ca exil în gândirea creștină apuseană. Reflectarea centralității Ierusalimului în geografia simbolică medievală putea fi însoțită, pentru un plus de relevanță, și de trimiteri la considerații notorii pe aceeași temă, precum cele ale lui Bernard Guenée (în *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*) ori Jean Flori (în *Dictionarul tematic al Evului Mediu occidental*, îngrijit de Jacques Le Goff și Jean-Claude Schmitt).

Textul următor – „Funcția expiatoare a artelor liberale la Honorius Augustodunensis“ – recomandă atenției valorizarea artelor liberale de către un gânditor din sec. al XII-lea, în virtutea ideii că fiecare preocupare omenească are rostul ei în planul mântuirii. Recomandând atenției publicului informat un autor mai puțin cunoscut, textul, presărat cu sintagme grecești și citate latine care puteau fi expediate în sub-soluri, punctează, fără mari dezvăluiri inedite, un moment din meditația occidentală medievală.

Cea de a doua secțiune – „Devenirea omului interior“ – conține trei studii. Locul central în cadrul celui inițial îl ocupă *acedia*, concept ce populează imaginarul eremitic. Între atonie și astenie, pătimirile provocate de acedie rămân cele ale constrângerii implicate de reclusiune, de la care vine însă și remediul. Textul se interesează însă de ipostazele pe care le îmbracă acest concept întâlnit la Părinții bisericii,

de la Evagrie Ponticul până la alți asceți ai pustiei, mai puțin cunoscuți. În „Homo interior. Între metafizică și mistică speculativă“, călătoria de la un autor la altul se face cu folosul sublinierii preocupării secolului al XII-lea pentru discursul cu privire la interioritatea umană. Frecventarea unei antologii interesante și importante, fără însă cea mai mică referire la alte repere privitoare la subiect – ca, de pildă, cele recenzate în primele pagini din cartea lui Aron Gurevici, *Individul în Evul Mediu european* – lipsește analiza de o dezirabilă contextualizare mai largă, ca și de referirile la alte interpretări moderne cu privire la meditația despre dimensiunea interioară a ființei umane în Evul Mediu. Într-un alt text, concepția lui Meister Eckhart este interogată pe două dimensiuni: demnitatea și noblețea umană. Alăturând considerațiile acestea celor ale lui Mihai Maga, editorul român al lui Boetius din Dacia, cu privire la noțiunea de noblețe așa cum apare la acest autor în tratatul *Despre binele suprem sau despre viața filosofului*, începem să avem la dispoziție repere importante pentru reconstituirea unor reprezentări de natură morală asociate diverselor condiții sociale (intelectuală, aristocratică), altminteri greu de înțeles corect.

A treia secțiune a volumului, „Teologie și politică“, propune trei texte: cel despre „Principiul quod omnes tangit și problema consimțământului politic la Sfântul Toma de Aquino“, în care se încearcă abordarea carierei ideii de consimțământ public în evul de mijloc apusean, și o abordare vizând „Dreptul canonic și teologia, momentele unei adversități în Evul Mediu târziu“, care surprinde afirmarea canoniștilor în cursul sec. al XII-lea – al XIV-lea. „Principiul consimțământului în teoria conciliaristă cusaniană“ trece în revistă opera lui Nicolaus din Cues din dubla perspectivă a legitimării prin consimțământ și, totodată, a gândirii legate de concilii (a nu se confunda conciliarismul, referitor la conciliile ecleziastice ale bisericii creștine apusene și la gândirea manifestată în cadrele acestora, cu... conciliatorismul, atitudine politică împăciuitoare a guvernanților franco-britanici față de Hitler).

În secțiunea penultimă – „Afinități speculative“ – unicul text așezat sub acest generic pune în paralel înțelesurile noțiunilor de infinit și de individualitate la Duns Scotus și la Nicolae Cusanus, marcând o revenire la preocupări din secțiunea secundă și o aprofundare a înțelegerii gânditorilor notorii medievali menționați de titlul studiului. Se argumentează în sensul unor afinități vădite nu doar tematic, ci și sub raportul tratării ori chiar de natură structurală.

Ultima secțiune, alcătuită tot dintr-un singur text, acordă atenție receptării „Sfân-

tului Toma în România“. După un lung periplu prin bibliografia occidentală – meritoriu întrucât mărturisește buna introducere în bibliografia specializată circulând în marile limbi de recunoaștere internațională – autorii se întorc acasă. Erudiție, pregătire temeinică, precauție și strădanie de precizie metodologic-terminologică, toate traversează aceste studii, făcând deliciul lor. Din păcate, cei doi autori cad prea adeseori tentației de a scrie complicat, cu citate grecești și latine în fraze sinuoase. Totodată, respectul cu care urmează sugestiile din bibliografia străină lasă destul de puțin loc cutezanței gândului original, care, până la urmă, structurează și face memorabilă orice nouă interpretare. Subsumarea preocupării pentru consimțământ problematicii legitimării politice și a autorității, măcar în câteva pagini introductive, ar fi conferit secțiunii terțe un plus de interes, scoțând-o de sub semnul speciosului. O utilizare a multei-puține bibliografii românești în mai mare măsură ar fi înlăturat aerul puțin ostentativ al unei călătorii aproape sufo-cant de îndatorate savanților occidentali. De pildă, vorbind despre Meister Eckhart, se putea profita de reintroducerea în circuitul de carte postcomunist și a cursului dedicat *Misticii apusene* de către Ioan Gh. Savin, la începutul perioadei postbelice (reluat în ediție nouă de Antonie Plămădeală, la Sibiu, în 1996), unde misticul apusean ocupă pagini copioase, alături de John Scotus Eriugena și Francisc de Assisi.

Sunt convinși că alte volume semnate de Bogdan Tătaru-Cazaban și de Miruna Tătaru-Cazaban vor adăuga calităților deja semnalate ale autorilor și altele, mai atent evidențiate.

Ultimele pagini ale lui

Adrian Marino

Adrian Marino lucra la o carte despre cenzură. Fragmentul pe care-l publicăm este extras din această carte. Reproducem în facsimil ultimele două pagini, manuscrise, pe care le-a scris marele savant. A.

Libertatea politico-socială

Printr-un complex de împrejurări istorice, ideea de libertate cunoaște în Transilvania, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cea mai spectaculoasă și fecundă evoluție. Dintr-un principiu abstract și o teorie, în ultimă analiză, practică, speculativă, ideea de libertate devine o idee-pilot, o idee-forță, un concept cu eficiență practică, politico-socială, directă și imediată. Este, de fapt, prima revendicare și experiență concretă, la români, a libertății ca principiu politico-social activ, un adevărat eveniment istoric. Este în același timp centrul unei constelații de sensuri adiacente și forța care le animă pe toate. Iar dacă expresia sa cunoaște încă forme prudente, limitate, explicația este legată de aceleași dificile împrejurări istorice. Ideea de libertate nu poate să se exprime cu claritate și în întregime din cauza regimului absolutist și de cenzură, specific epocii. Cu toate aceste dificultăți, progresele ideologice ale ideii de libertate sunt nu mai puțin remarcabile.

Libertatea personală

În planul existenței sociale, pragmatice imediate, libertatea de gândire, religioasă, de exprimare verbală, scrisă ori tipărită, se reduce la ideea esențială și concis definită a libertății personale. Este forma cea mai concentrată, directă și imediat perceptibilă a libertății. Afirmarea, revendicarea și apărarea acestor idei ne transpun din zona abstracției teoretice în domeniul realităților sociale imediate. Ideea de libertate face, în felul acesta, saltul decisiv spre politizare¹. Respectiv – pentru a reduce totul la esențial – spre forme organizate și legiferate, într-un cadru constituțional, cu o formă de guvernământ democratică. Dacă acceptăm anul 1800 ca dată a primei versiuni a *Țiganiadei* de I. Budai-Deleanu, observăm că noile idei politice, de „constituție”, „lege”, „democrație”, „cetățean” și celelalte, încep, pentru prima dată, efectiv, să pătrundă în

conștiințele românești din Transilvania încă de la începutul secolului al XIX-lea. Influența ideologică a Revoluției Franceze este imediată și contagioasă.

În această privință, cântul XI din *Țiganiada* este o adevărată placă turnantă a ideii

pectiv „sărăcimea”, își exercită puterea, respectiv suveranitatea, în cadrul ordinii democratice, prin „deputați”. Ideea apare în același text și context. Conștiința politică transilvană a epocii face un pas înainte. Evident, noțiunea de lege era cunoscută, formulată, aplicată și anterior în Imperiul Austro-Ungar, dar sub formă de „patent”, „decret aulic”, „decret imperial” etc. Expresie a voinței imperiale, mai mult sau mai puțin bine intenționate, ca în cazul privile-

● Adrian Marino cu dna Marino, 30 noiembrie 1991

de libertate politică. Libertatea garantată de lege este consfințită printr-o constituție democratică. Dezbateră despre cea mai bună formă de guvernământ propune, foarte în spiritul secolului al XVIII-lea, o soluție de compromis: „demo-aristo-monarhicească” (*Țiganiada*, XI, 70). Cu unele variante de formulare, ideea se regăsește la Montesquieu (*De l'Esprit des Lois*, XI, ch. VI), ca ilustrare a contrabalansării puterilor în stat, la baronul d'Holbach (*Du Système social*, I.II. ch. II), la alții. Este poziția cea mai înaintată a epocii.

Sensul de bază este înlăturarea privilegiilor de clasă și instaurarea unei ordini democratice. În acest spirit, Moise Nicoară (într-un text din 1819) asimilează ideea de „popor” cu „sărăcimea”, respectiv cu majoritatea populației, principiu de bază al democrației: „Prin comunități nu se înțelege clerul, nici nobilii sau nemeșii”, ci „poporul adevărat sărăcimea”². Iar „poporul”, res-

giat al lui Iosif II, în limitele autorității absolutiste. În aceeași accepție ea n-avea – și nici nu putea avea – un conținut democratic.

Revenim din nou la I. Budai-Deleanu, primul dintre ideologii transilvăneni care definește noul conținut al noțiunii de „lege”. El cere „legi bune și drepte” (*Țiganiada*, XI, 51), în sensul că „niciunul să nu stăpânească fără numai legea” (XI, 206). Răsturnarea este radicală. Autoritatea supremă arbitrară este desființată, înlocuită cu noul principiu, într-adevăr „revoluționar”, al egalității „cetățenilor” (noțiunea apare și ea, XI, 64, 65) în fața legii. Egală pentru toți. Ea face parte din categoria „drepturi generale” ale „societății civice”, considerate ca fundamentale, după același I. Budai-Deleanu³. Libertatea sau „slobozenia” este primul dintre aceste drepturi, tot mai bine definite. Ideea, în formularea lui Moise Nicoară (1819), este deosebit de limpede: „Slobozenia și plină voie fără vreo

² Cornelia Bodea, „Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său pentru emanciparea național-religioasă a românilor din Banat și Crișana”, partea I-a, p. 63.

³ Ion Budai-Deleanu, *Scrisori inedite*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Iosif Pervain (Cluj, Ed. Dacia, 1970), p. 82.

¹ D. Bojincă, *Biblioteca românească*, III, 1830, p. 8.

împiedecare a și face ceea ce legea îi dă dreptul, precum și slobozenia întreagă fără nici o silință, a nu face aceea la ce îl oprește legea⁴⁴.

Specific acestei definiții a libertății – ca și dezvoltărilor sale ulterioare – este caracterul abstract, radical, fără nici o raportare la realitățile politico-sociale transilvane imediate (ca și în cazul Revoluției Franceze), dar nu și comentariul sau referirea lor directă la situații și evenimente contemporane. Din această cauză, definiția libertății își menține puritatea doctrinară fără să devină și un factor perturbator al ordinii politico-sociale constituite. Ceea ce permite exprimarea și analiza ideii, până la capăt, în condiții de libertate pur teoretică, integrală.

Aspect cu atât mai important, cu cât analiza ideii de libertate scoate în evidență, în mod inevitabil, lumini și umbre, aspecte pozitive și negative. Toți teoreticienii transilvăneni ai ideii de libertate sunt de altfel deplin conștienți de faptul că libertatea este în același timp o realitate ambiguă și explozivă, o forță constructivă sau distructivă, după împrejurări. Într-o formulare modernă, ea este polivalentă, polisemantică. Dovadă de reală luciditate și obiectivitate. Libertatea – ni se spune – are, după împrejurări, aspecte „bune” și „rele”. Pentru pionierii ideii, această clarviziune este un adevăr remarcabil.

În regimul libertății integrale, echivalent cu *bellum omnium contra omnes* (ne

peste reglementările, ordinele sau interdicțiile superioare. Sau, cu vorbele aceluiași D. Țichindeal, el poate avea „calea deschisă și slobodă” către monarhul luminat⁶. Poate să i se adreseze în mod direct, să-i reclame diferite abateri. Și mai mult decât atât, să-i atragă atenția să respecte el însuși legea, să n-o schimbe în mod arbitrar. Deși se referă doar la reglementări bisericești, Petru Maior invocă principiul că „nu toată puterea are volnicia a face învoire în lege”⁶⁷. Episcopul Bob, de pildă, nu are dreptul să ignore canoanele. În interpretarea cea mai radicală (Moise Nicoară), legile sunt recunoscute „mai mari și mai puternice decât o parte sau alta, chiar decât împăratul sau popicul”⁶⁸.

Potențialul subversiv al acestui amendament este considerabil. El deschide drum legitimării teoretico-ideologice a revoltei. Pentru prima dată în gândirea politică românească, libertatea dreptului la revoluție este, în același timp, proclamată și justificată. Situația este deosebit de semnificativă și din perspectiva istoriei ideilor. Din cauza regimului absolutist, libertatea politică și dreptul la rezistență, revoltă și revoluție nu puteau fi revendicate pe față. Și atunci întreaga dezbateră este proiectată în planul abstract al conceptelor, ideilor și sistemelor pur teoretice. Pătrunderea și circulația lor, în plin regim absolutist, a fost posibilă datorită marelui prestigiu al ideologiei iluministe, ilustrată de filozofi, au-

terenul. Este evenimentul ideologico-politic esențial, în Transilvania, în prima jumătate a secolului XIX.

Este instructiv de urmărit cariera ideii de revoluție în mediul transilvănean al epocii. Noțiunea pătrunde foarte repede și poate fi întâlnită mai peste tot: în cronici, *supplex-uri*, articole de presă (începând din deceniul al treilea) etc., într-un context absolutist, această circulație este – la prima vedere – paradoxală. Dar dacă privim cu atenție, observăm că forța subversivă a ideii se rezumă, prudent, doar la aluzii, evitându-se cu grijă referințele directe la situații politice imediate. Nu totdeauna, totuși. În manifestul de constituire al *Societății pentru Cultivarea Limbii Române* (aprilie 1808) se pun mari speranțe „mesianice” într-o revoluție: „Dacă o revoluție nenorocită ne-a umilit, alta mai norocoasă ne poate înălța”⁹. Ea este deci percepută ca o adevărată idee-forță. Moise Nicoară (1819) are aceeași convingere. Revoluția *in spe* dă o explicație și, în același timp, o soluție mai [cuvânt indescifrabil] crizei politico-sociale: „Răutățile acestea nu se pot vindeca decât prin revoluție și născală”¹⁰. Ne amintim că Nicolae Stoica de Hațeg, cronicar tradițional, folosea și el cuvântul „rebelie”. Între timp limbajul politic s-a perfecționat, în sensul ideologizării și al alinierii la vocabularul contemporan occidental.

Cuvântul evoluează de la „tulburare”, „rebel împotriva statului” (acuzatie adusă lui Șincai¹¹), a ordinii politico-sociale, a fi la impulsul nesupunerii civice și politice, până la sacrificiul suprem, în numele libertății. Libertatea (slobozia) este motivarea de bază, ecou evident al Revoluției Franceze. Ideea apare încă în *Țiganiada*, XII, 115, prin revendicarea dreptului: „Ori la slobozie sau la moarte”. Îmbracă apoi forma unei mișcări și a unui entuziasm popular precum la Andrei Mureșanu: *Un mîsunet* (1839), *Glasul unui român* (1843). Ideea se naționalizează pentru a deveni expresia directă a celebrei devise franceze, *libertate, egalitate, fraternitate*, care se generalizează¹². Pentru a deveni, în februarie 1848, o schimbare neviolentă, dar radicală, a întregii ordini legale a societății. Un text foarte explicit aparține lui Gh. Bariț. Este de reținut preocuparea sa esențială de a risipi orice confuzie legată de termenul însuși. Dovadă că pentru mulți el era încă dubios și compromițător (1848).

„Mai întâi să lămurim bine ideea revoluției. Când zicem revoluție [révolution: dovadă evidentă de influență franceză, n.n.] suntem cu totul străini a înțelege prin acest cuvânt revolte sângeroase, turburări înfricoșate, războaie civile, repezirea statului în anarhie: ferească dumnezeu! Revoluția nu înseamnă nimic din aceste, ci prin cuvântul revoluție se înțelege o schimbare totală numai a celor legi și guverne care prin nedreptatea lor apăsătoare de popoare nu mai puteau fi suferite și sub care popoarele gemeau fără a putea scăpa de sub ele decât numai printr-o minune...”¹³

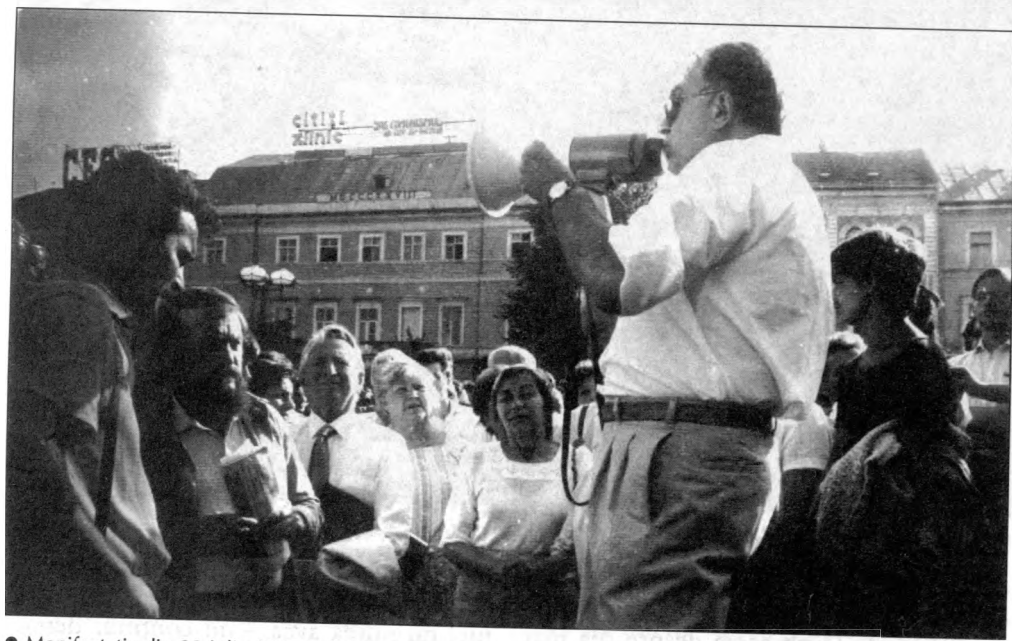
⁹ Cf. Mircea Popa, *Aspecte și interferențe iluministe* (Timișoara, Editura de Vest, 1997), p. 205.

¹⁰ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 75.

¹¹ Gheorghe Hou, „1796 Ancheta lui Gheorghe Șincai acuzat de rebeliune”, în *Vatra*, VI, 56, 1976, p. 581.

¹² George Bariț, *Scrieri social-politice*, studiu și antologie de Victor Chereșteșiu, Camil Mureșan și George Em. Marica (București, Ed. Politică, 1962), p. 190.

¹³ George Bariț, *op. cit.*, p. 127-128.

● Manifestația din 30 iulie 1990 în favoarea lui Marian Munteanu (Piața Libertății, Cluj, ora 18)

amintim de Hobbes și de al său *Leviathan*, 1651), legea introduce un principiu de ordine și deci de securitate generală. Absența sa transformă societatea într-un câmp al sălbăticiei generalizate (în secolul XIX se va vorbi de „darwinism social”). D. Țichindeal, după toate indiciile, este primul autor român care semnalează această situație negativă, în ale sale *Filosoficești și politicești prin fabule moralnice învățături* (1814): „Acolo unde e mai mare slobozenie, acolo e mai rea turbarea căci slobozenia fără de legile înțelepte și stăpânire e sălbatecă fiară”⁴⁵. Legea introduce un alt corectiv important în relațiile individului, ale „cetățeanului”, cu autoritatea de stat. Își poate lua libertatea să nu i se supună. Mai mult: să treacă

tori și opere celebre, intens traduse. La care se adaugă politica „despotismului luminat”, a jozefinismului, realizată prin reforme importante, cu puternic ecou în grai. Marea notorietate a Revoluției Americane, apoi a celei Franceze, urmate de războaiele republicane și napoleoniene, cu efecte politice de prim ordin, a ajuns și în Transilvania, după cum am văzut. Sensul politic imediat acoperă și umbrește sensul ideologic al evenimentelor și influențelor directe. Dar, în perspectivă istorică, noua ideologie politică se extinde și cucerește, pas cu pas,

⁴⁶ *Ibidem*, p. 326.

⁴⁷ Petru Maior, *Istoria bisericești românilor atât a celor din coace, precum și a celor din colo de Dunăre* (Buda, 1813), p. 325.

⁴⁸ Cf. Emanuel Turczynski, *De la iluminism la liberalism timpuriu. Vocile politice și revendicările lor în spațiul românesc*, trad. de Irina Cristescu (București, Ed. Fundației Culturale Române, 2002), p. 130.

⁴⁴ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 93-94.

⁴⁵ D. Țichindeal, *Fabule și moralnice învățături*, ediție îngrijită și prefață de Virgil Vintilescu (Timișoara, Ed. Facla), 1975, p. 486.

Până la acest stadiu de clarificare conceptuală, încă elementară, ideea de revoluție parcurge mai multe etape. A format obiectul unor analize, la început sumare, dar tot mai concludente. A fost explicată și justificată prin invocarea unui drept, încă foarte puțin cunoscut și cultivat, dreptul la revoluție. S-au adus argumente în favoarea libertății acestui drept, care-și îmbogățește destul de repede conținutul. El devine, în același timp, civil, politic și democratic. Deplasarea accentului se face mai mult spre ideea de individ, om, cetățean, democrație, egalitate. Moment ideologic important: pentru prima dată conștiința politică românească începe să asimileze și să revindică libertatea unui drept politic alternativ, alături, dincolo sau contra ordinii legale constituite.

Drepturile omului

Dacă, în 1785, un ziar olandez având simpatie pentru Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan (care a găsit apărători și în persoana viitorului revoluționar girondin J.-P. Brissot¹⁴) ceruse desființarea iobăgiei în numele „drepturilor sfinte ale omenirii”, aceleași drepturi vor fi invocate și de românii transilvăneni. Memoriul înaintat în martie 1791 împăratului Leopold al II-lea, cunoscut sub numele de *Supplex Libellus Valachorum*, deschide drum nou întregii serii de petiții. Ele ilustrează, în mod tacit, un drept fundamental intrat în uz, de a adresa petiții și reclamații autorităților supreme de stat. Structura birocratică a Imperiului Habsburgic favoriza acest exercițiu predemocratic. Expresie, în primul rând, a unor profunde frământări interne, dar și reflex ideologic al Revoluției Franceze în plină desfășurare, *Supplex Libellus Valachorum*, semnat de „clerul, nobilimea, starea militară și cetățenească a întregii națiuni române din Transilvania”, are o bază ideologică net iluministă. Faptul se explică și prin formația intelectuală a noilor săi animatori: Samuil Micu, Ioan Piuariu Molnar, Iosif Meheși, Petru Maior, Gh. Șincai, Petru Pană și alții. Toți sunt deosebit de receptivi la ideea că există nu numai drepturi istorice, dar și ale „societății civile” în general. De unde și referirea la „drepturile și a omului fieștecăruia deosebi și a însoțirii cetățenești”, în înțeles de *juribus civilis*, cum stă scris și în *Supplex*¹⁵.

În versiunea latinească, tipărită de Piuariu Molnar în 1791 la Iași, ca loc fictiv, drepturile omului și ale cetățeanului sunt anunțate astfel: *jura et simplicita, tum hominis, tum civis jura*. Ambele expresii consacra prima formulare românească a *Declarației* (franceze) din 1789, înțelegând în spiritul și litera sa. Ea s-a bucurat de pe atunci de o certă audiență și largă răspândire în cercurile înaintate românești, cu preocupări ideologice. Dovadă că de „drepturi

de cetățeni” nu se vorbește numai în *Supplex*, ci și în alte petiții ale epocii, din 1 martie și 12 septembrie 1791, unde sunt invocate insistent „izvodirile însoțirii cetățenești”, „cuvincioasele conștientășului esențial(e) drepturi” etc. O suplică din 1 iulie 1792 formulează din nou revendicări pentru români „după cum cere echitatea și dreptatea”. A. Papiu Ilarian nu greșește deci când scrie, în 1869, vorbind despre operele și ideile lui Gh. Bariț, că românii din Transilvania „au invocat ei singuri în

rabila și fără precedent istoric românesc. Este aproape uimitor să constăți că I. Budai-Deleanu, la sfârșitul vieții, către 1818, avea această noțiune exprimată cu toată duritatea: „Drepturile naturale ale omului nu pot fi prescrise prin nici o lege pozitivă... Orice lege trebuie să fie în primul rând dreaptă... Este nedrept să răpești altuia libertatea sa, existența cetățenească și politică”¹⁶. Se observă în același timp o translație de la noțiunea de „om”, am spune prin generalizare „antropologică”, la

● Sorin Alexandrescu, Adrian Marino și Sorin Antohi, iunie 2000. Foto: Mona Antohi

răsăritul Europei [la anul respectiv, n.n.] drepturile omului și ale cetățeanului”. Din nefericire, istoria ideilor n-a fost cultivată în România, pentru a așeza în context și a scoate în relief acest principiu.

Memorialul amintit, din 1792, nu are succes, totuși ideea care-i stă la bază nu moare. Dimpotrivă, ea circulă cu intensitate, fiind reluată și reconfirmată chiar și în plină perioadă napoleoniană, când „drepturile omului și ale cetățeanului”, fără a fi negate teoretic, fuseseră practic înăbușite în patria lor de regimul autoritar al împăratului. Dar în afara principiul radia mereu și I. Budai-Deleanu, în *Țiganiada* (XI, 49), nota doctrinar: „Oamenii toți câți sunt pe lume se nasc asemenea; nici firea din sineși îi osebește la nașterea lor. Așa dar din fire toți sunt de potrivă și toți au aceleași drepturi”. La rândul său, în 1814, în *Fabulele* sale (112), D. Țichindeal scrie: „Sfânta dreptate cere ca fieștecăruia să i se dea ce i se cuvine”. În 1815, același Țichindeal înaintea petiții către împăratul Francisc I, în calitate (ordinea este total semnificativă) de „om, cetățean, preot și supus” („als Mann, Bürger, Priester und Unterthan”). Tot el invocă și „cel mai sfânt drept de apărare” („Das geheiligste Recht der Selbstvertheidigung”). Noțiunile intraseră, cum vedem, în limbajul epocii și iluministii noștri nu se sfiau să le folosească în fața autorităților.

Fermitatea invocată înscrie o dată în conștiința ideologică a epocii. Pentru prima dată un principiu politic fundamental are o formulare gândită, exprimată în toate consecințele sale. O nouă idee în stare pură, abstractă, absolută și-a făcut apariția. Ea instaurează o concepție novatoare, a relațiilor dintre individ și stat, între conștiința laică, rațională, individuală și mentalitatea religioasă dominantă. Breșa este conside-

cea de umanitate. O categorie morală-socială și o nouă noțiune care-și face apariția în vocabularul ideologic românesc al epocii. Este invocat de către Aron Budai „spiritul acestui veac lăudat pentru umanitatea care cere ca fiecăruia să i se dea dreptul său”¹⁷. Pentru Moise Nicoară – ce avea aceeași convingere – nu există o altă garanție a respectării dreptății: „Fără de care toate legile omenesti și împărătești sunt numai amăgiri”. De unde decurge „dreptatea, rezistența la opresiune, dreptul la petiție”¹⁸ și altele. Nu pretindem a fi făcut un inventar complet al textelor unde se face elogiul „drepturilor omului”. Dar toate indiciile duc la concluzia unui principiu unanim acceptat (în această sferă ideologică), a unei adevărate axiome. La ea subscie – exemplul concludent – chiar și un spirit onest, un teolog rigid ca Timotei Cipariu. El citează elogios, în mai multe rânduri, „drepturile omului”. Amintește – cine s-ar fi așteptat? – chiar și de „iacobini”¹⁹. Regenerarea și îmbogățirea vocabularului politico-ideologic este evidentă.

Drepturi naturale

Traversăm o perioadă de rapidă și radicală modernizare a limbajului ideologic, expresie directă a îmbogățirii limbajului național. Pătrunde în mod subit o nouă noțiune, specifică secolului XVIII: *legea naturii*. Ea este invocată ca argument funda-

¹⁴ Ion Budai-Deleanu, *De originibus populorum Transilvaniae. Despre originile popoarelor din Transilvania*, ediție de Ladislau Gyémánt, cu o introducere de Ștefan Pascu și Ladislau Gyémánt, notă și traducere de Ladislau Gyémánt (București, Ed. Enciclopedică, 1991), I, p. 320.

¹⁷ D. Prodan, *op. cit.*, p. 387.

¹⁸ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 299.

¹⁹ Mircea Popa, *Timotei Cipariu. Ipostazele enciclopedismului* (București, Ed. Minerva, 1993), p. 56, 67.

¹⁴ Pompiliu Teodor, „L'esprit de la révolution démocratique; J.-P. Brissot et la révolte de Horea”, în *Cahiers Roumains d'Études Littéraires*, 2/1977, p. 30-43; anterior: Nicolae Edroiu, *Răsunetul european al mîscolei lui Horea (1784-1785)* (Cluj, Ed. Dacia, 1971).

¹⁵ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, ediție nouă cu adăugiri și precizări (București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984); *Supplex Libellus Valachorum or the Political Struggle of the Romanians in Transylvania during the 18th Century* (Bucharest, Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, 1971).

Advin

mental în legitimarea drepturilor omului, în cele două interpretări esențiale ale epocii: faza Montesquieu (*De l'Esprit des Lois*), „raporturi necesare care derivă din natura lucrurilor“ (poate fi amintit și Voltaire, cel din *Dictionnaire philosophique*: „lege naturală independentă de toate convențiile umane“) și faza scientistă: cauze naturale, cauze-efecte, studiate științific, în sensul definiției germane: *Naturlehre*.

În această formă, ea începe să fie asimilată și de primii iluminiști români, se pare primul Gh. Șincai, cel din *Învățătură firească spre surparea superstițiilor norodului*. Știința naturii sau „învățătura firească“ este „învățătura care vorbește despre populațiile, puterile și lucrurile timpurilor“²⁰. O traducere și prelucrare a cărții lui I. H. Helmut, *Volksnaturlehre zur Dämpfung des Aberglaubens* (mai multe ediții între 1786 și 1800). Textul lui Șincai, pătruns de un evident suflu polemic, a rămas, din nefericire, în manuscris. Ideea nu este străină nici lui Petru Maior, care avea noțiunea „dreptului natural“. Nu aceeași este situația prelucrării lui Samuil Micu: *Filozofia cea lucmitoare a rânduelilor dreptului firei* (tipărită la Sibiu, 1800). „Prin «dreptul firei» se înțelege acea învățătură ... prin care legile cele firești sau cele ce ne arată mintea despre pofțirea lucrurilor celor bune și despre fugirea de cele rele se ticluiesc.“²¹ Natura este supusă unei duble observații: studiul obiectiv al fenomenelor naturale și exigențele morale ale bunului-simț natural. Apar și adieri ale concepției, la fel de răspândite, a „omului bun de la natură“ (I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, VI, 31, „firea bună“). Treptat, noțiunea de „natură“ devine tot mai discursivă, mai polemică, mai politizată. Asimilarea sa, tot mai extinsă și mai intensă, devine un adevărat loc comun al epocii.

Interpretarea de bază este permanent politică, deci polemică, revendicativă, defensivă (justificarea drepturilor individuale), dar și ofensivă (împotriva legilor care le ignoră sau sunt represive). Însă diferitele contexte în care „drepturile naturale“ sunt invocate introduc nuanțe și precizări noi, actualizându-le în permanență: un *Supplex* din 1 martie 1791 face referire directă la „dreptatea firii“.

Există convingerea că un astfel de argument va sensibiliza duritatea autorităților și va garanta libertatea individuală. Un ideal și o iluzie tipic iluministe. O altă speranță este transformarea sa într-un principiu de drept și text de lege. La D. Țichindeal, „fireasca omenie“, „legea cea firească“ este o noțiune centrală, recunoscută și proclamată anterior și superioară oricărei legi „civile“. Distincția deschide drum contestării legislației politice „împărătești“ în vigoare: „legea cea firească ... cu mult mai bătrână, mai înțeleaptă și mai perfectă iaste decât legea cea cetățenească și aceasta (este) legea vecinică“. Ea este garanția drepturilor individuale, naturale, superioară oricăror „privilegii“: „ca toate și fiește care să se prețuiască atât cât trebuie și i se cuvine și e

vrednic“²². În același mod gândește și Moise Nicoară într-un text cel puțin inconformist, de fapt subversiv, un *Recurs* adresat împăratului Francisc I (1819): „Dee-se tot insului înapoi dreptul firesc sau al naturii, care l-a avut înainte de Împărăție ca să se poată apăra după puterea sa de asupriri, de gonimir și nedreptate“²³. Există în același timp convingerea că un astfel de argument va sensibiliza duritatea autorităților și va garanta libertatea individuală. Un ideal și o iluzie tipic iluministe. O alta este formularea sa ca un principiu de drept și text de lege. El se face așteptat. Dar nimic nu oprește cel puțin studiul sa în cadrul unui curs universitar, precum la Damaschin Bojincă, *Despre diritul persoanelor* (1834)²⁴. Simion Bărnuțiu va relua discuția la cursurile sale universitare ieșene.

Libertatea politică

Terenul este pregătit pentru a scoate în evidență și a pune în valoare principiul cel mai important al conștiinței politico-sociale a epocii: libertatea politică. Ea este cu atât mai importantă cu cât reprezintă o adevărată idee-pilot, exemplară formulă paradigmatică pentru întreg ansamblul ideologic al perioadei discutate. Și statutul său este cu atât mai specific, mai exemplar, cu cât condițiile obiective – întreg contextul istoric al epocii – nu îngăduiau decât o reflexie și o definiție pur abstractă, integral teoretică, străină de orice implicație practică directă. Într-un regim absolutist, chiar dacă tolerant în unele privințe, libertatea politică nu putea fi gândită decât ca pură abstracțiune, ca un principiu eminent teoretico-ideologic. Ceea ce-i dă claritate, rigoare și eficiență, dar pur demonstrativă, căci totul se lovește de constrângerile politice ale epocii. Libertatea este admisă ca drept natural esențial, dar nu și inspirație de noi instituții politico-sociale, imediat aplicabile, care ar tulbura sau schimba ordinea existentă.

Același statut abstract, pur teoretic – inofensiv în plan socio-politic imediat, de mari urmări în perspectivă – au și alte principii inovatoare, de ordin ideologic, enunțate pentru prima dată în Transilvania. Ideea de progres, tipică iluminismului secolului al XVIII-lea, cu prelungiri și în cel următor, este interpretată extensiv, în sens liberal: „Prin progres și libertate“ (1844)²⁵. Inovație importantă, îndrăzneată, în plin regim absolutist. La fel, despre „crimă împotriva umanității“ (E. Murgu, 1840)²⁶, prin culpabilizarea radicală a încălcării drepturilor omului, ideologie în plină perioadă de afirmare. Momentul este emblematic pentru întreaga evoluție a gândirii politico-sociale a epocii: de la teoria dreptului natural la doctrina liberală.

Aspectul cel mai important al acestei evoluții este politizarea, respectiv revendicarea deschisă a expresiei libere, consacrată în formă oficială, legiferată. Ideea este im-

²² D. Țichindeal, *op. cit.*, p. 393.

²³ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 70.

²⁴ Nicolae Bocșan, „Cursul de drept al lui Damaschin Bojincă (1834)“, în *S.U.B.B.*, 23, 1978, *Historia* 4, p. 23-31.

²⁵ Emanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 197.

²⁶ Eftimie Murgu, *Scrieri*, ediție îngrijită și introdusă de I. D. Suciu (București, Ed. Enciclopedică, 1969), p. 21.

²⁰ Gheorghe Șincai, *Învățătură firească spre surparea superstițiilor norodului* (București, Ed. Științifică, 1964), p. 67.

²¹ Cf. Lucian Blaga, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, în *Opere*, 12 (București, Ed. Minerva, 1995), p. 116.

plicită în toate articolele în apărarea expresiei libere, trecute anterior în revistă.

Libertatea tiparului și a presei

Radicalizarea este progresivă. Formulele cele mai concludente pot fi întâlnite începând din deceniul al patrulea: „Tiparul trebuie să fie liber“ (Gh. Bariț, 1845). Momentul este important. El consacră efectiv trecerea de la principiul ideologic la textul de lege, în perspectiva, deocamdată pur teoretică, a unor noi constituții. Noua etapă echivalează cu o adevărată schimbare de regim politico-social. Tot din această perioadă datează și distincția, nu mai puțin importantă, între legile „bisericești“ și legile mirenești. Respectiv civile, politice, laice. Dogma religioasă pierde teren în fața principiului laic. Exemplul cel mai concludent al acestei schimbări de mentalitate este oferit de T. Cipariu, cleric de altfel sever și rigid. El ia apărarea lui Gh. Bariț și afirmă că un „jurnalist“ poate să exprime astfel de idei „numai unde e presul liber“. În esență, presa liberă este expresia libertății voinței personale („meargă tot omul pe calea care-i mai place“)²⁷. Este principiul de bază al oricărei libertăți și, în termeni moderni, al liberalismului.

Cu tot relativismul istoric al ideilor politice (mai ales într-o cultură subdezvoltată), se poate susține că trecerea de la afirmarea voinței libere la cea a voinței politice are loc în Transilvania începând din al doilea deceniu al secolului XIX. Situația echivalează cu trecerea de la drepturile naturale la legile democratice („cetățenești“, „mirenești“), respectiv descoperirea ideii de constituție. În termeni stricți ai epocii, Petru Maior vorbește de „natură, mama tuturor, care poruncește a se deplini înțelegerea și voința fieștecărui om“²⁸. I. Budai-Deleanu continuă această idee și o formulează în spirit democratic. În *Țiganiada* (X, 62, 63) el asociază ideea de „drepturi firești“ cu aceea a „legilor democratice“. Influență directă, importantă, a Revoluției Franceze.

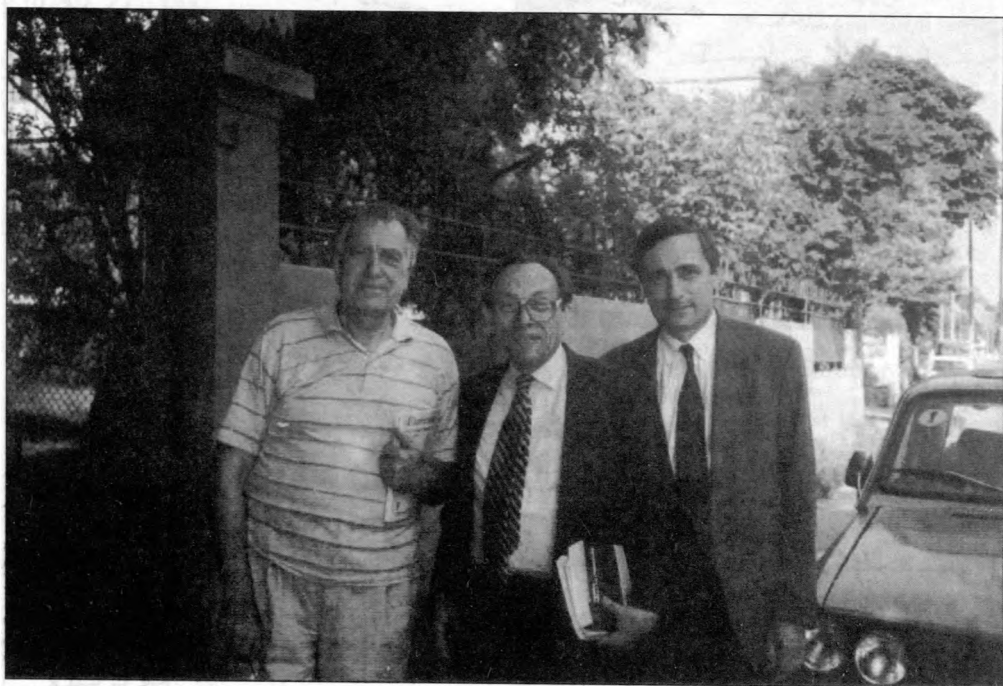
Poate niciodată n-au pătruns în conștiința civică românească mai multe principii abstracte, universale, fundamental subversive – dincolo de orice preocupare de asimilare în adâncime și extensie – ca în „legile democratice“. Din această categorie fac parte chiar „drepturile cetățenești“. Iar acestea sunt expresia nemijlocită a „neamului omenesc“, salt în universalitate, la care participă conștiințele românești. Nu numai prin I. Budai-Deleanu, dar și prin D. Țichindeal, D. Bojincă, Moise Nicoară (și nu suntem convinși că lista este completă). D. Țichindeal este un mare apologet al conștiinței umanității: „Ascultați glasul omenirii“. Este convins că „ce e mai bine pentru toate noroadele, decât pentru un singur norod, singur aceia a neamului omenesc de comun folositoriu“²⁹. Nu este, bineînțeles, singurul. D. Bojincă invocă, în același sens, „libertatea ... tuturor oamenilor“³⁰. Subiectul

implicit sau explicit al acestui principiu este că poporul român nu poate face excepție de la regula generală. Totul ar trebui deci să decurgă, în mod logic, pe cale de consecvență directă. Este pentru prima dată în țările românești când o controversă politică acută, de mare actualitate europeană, este reluată și la noi pe cel mai înalt plan al abstracțiunii. Toate principiile libertății politice se bucură, în același mod, de un grad identic înalt de generalizare. Toate principiile invocate se încadrează în formula generală de largă circulație: „drepturile atât ale omului, cât și ale societății civile“.

Este evident că întreaga fundamentare și organizare teoretică avea, în condițiile absolutiste ale epocii, un scop precis: promulgarea unei legi sau constituții care să acorde drepturi și românilor. Deocamdată

va dreptății și libertății politice. Dreptatea nu poate fi dobândită decât în condiții de libertate. Cele două noțiuni deci se confundă. Este și răspunsul pe care epoca îl dă întrebării esențiale, concluzie a unui întreg proces de gândire și asimilare a unui principiu politic: *Libertatea folositoare sau nu?*³⁵ Răspuns, bineînțeles, afirmativ. Cu precizarea că este însoțit de un început de reflexie – să-i spunem – „indigenă“, a ideii de libertate politică. Deoarece ea este încă puțin cunoscută, o privire atentă este necesară.

Într-o perioadă de mare interferență ideologică și de tranziție, motivarea dreptății și implicit a libertății politice are, în mod inevitabil, izvoare diverse. Unele chiar contradictorii. Argumentul teologic își menține încă autoritatea: „Nu răsună oare

● Adrian Marino, Jean Starobinski și Ion Pop, 30 iunie 1995

formau chiar o categorie de *out law*, discriminare cu care ei nu se puteau împăca. Dovadă că ideea de „dreptate“ este prezentă și insistent subliniată în toate petițiile și *supplex*-urile adresate coroanei habsburgice încă din secolul trecut. Începutul îl face *Supplex*-ul din 1804: „Pentru că greutatea Norodului niciodată nu vestește bucurie. Dar ușurarea și dreptatea Norodului iaste temeiul stăpânirii“³¹.

Lipsa, dureros resimțită de români, a unei legi sau constituții, care să le definească și să le garanteze drepturile, explică insistența, am spune chiar obsesia încălcării ideii de „dreptate“. Poate cel mai tipic exemplu este I. Budai-Deleanu. El invocă „dreptatea“ atât în opera sa literară *Țiganiada* (B. 9-14): „Punând tot dreptul în putere“, cât și în studiile sale ideologico-istorice: „un neam nu are dreptul să pricinuiască vătămarea altui neam“³². Din același motiv, este respinsă ideea că românii ar fi doar... „tolerați“ în Transilvania³³. La întrebarea pe care și-o pune Gh. Bariț, în 1846, *Ce este barbaria*, răspunsul este „dreptul pumnului“ și „anatema popească“³⁴. Sunt două obstacole majore împotri-

glasul deșteptător al lui Dumnezeu, al naturii și al omenirii ca omul liber să nu domnească peste om liber și să nu apese pe semenul său ... când în toată lumea luminată sună sfântul glas al libertății și dreptății“ (1842)³⁶. Apoi, argumentarea se simplifică, se „laicizează“ și Moise Nicoară nu invocă decât „legea nescrisă, dar prezentă în toate inimile“. Ea este anterioară tuturor legilor umane, lege „primitivă“, „naturală“, care face pe om să se opună la „uzurparea drepturilor sale“³⁷. În concepția seducătoare, idealizată a epocii, aspectul său este radical, absolut, tipic oricărei adeziuni ferme, de principii. Experiența corectează însă această viziune exaltată.

Compilând izvoare de epocă, Samuil Micu reține și necesitatea unei reglementări a libertății, a unei limitări, pentru a se ajunge la un stadiu practic acceptabil de existență națională și socială: „... Ca să se ție practica și slobozenia de multe ori trebuie ca binele în folosul tuturor oamenilor să se împuțineze“³⁸. Explicația o dă D. Țichindeal, la scurt interval, într-un limbaj frust și direct: „Slobozenia fără de legile înțelepte e sălbatecă fiară“³⁹. Ceea ce implică restricții și exigențe, reglementări de prin-

²⁷ Mircea Popa, *op. cit.*, p. 47, 210.

²⁸ Petru Maior, *Scrieri*, ediție critică alcătuită de Florea Fugariu, prefață, tabel cronologic de Maria Protase (București, Ed. Minerva, B.P.T., 1976), II, p. 242.

²⁹ D. Țichindeal, *op. cit.*, p. 44, 90, 128.

³⁰ D. Bojincă, *op. cit.*, p. XCVIII.

³¹ D. Prodan, *Încă un Supplex Libellus românesc, 1804* (Cluj, Ed. Dacia, 1970), p. 81.

³² Ion Budai-Deleanu, *De originibus populorum Transilvaniae*, I, p. LIV-LV.

³³ Al. Ciorănescu, *Opera istorică a lui Budai-Deleanu* (București, Monitorul Oficial, 1938), p. 106.

³⁴ *Texte privind dezvoltarea gândirii social-politice în România* (București, Ed. Academiei, 1954), p. 259.

³⁵ (C. Negruzzi), *Elemente de dreptul politic după mai mulți autori de un filo-român* (Brașov, în tipografia lui Ioan Gott, 1846), p. 72.

³⁶ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, p. 389.

³⁷ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 142.

³⁸ Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 164.

³⁹ D. Țichindeal, *op. cit.*, p. 131.

În 2 stări de război și al apăs, de respirație
 pe spitalul către noile și al apăs, de respirație
 luminoasă. Reformele lui Ișf II mergea în auzul său,
 spre desfringerea ideilor. De unde va merge "fetele" de
 imperiale, populație și printe război din Transilvania
 și Rumânia (1881) (54) Ele au în vedere, ^{într-o viziune} ~~impunerea~~ obșturilor, a
 clăii, în general unanizarea relațiilor între ideologi și morali.
 Spitalul acționează în același timp de o direcție (Silim, 1883): "Să
 fie relăsată fără năruș, de parte tot local, pentru mijloc și
 existență - amenzi" (55) - Se observă mai mult că argumentul
 există în stăruință, în viziune, în viziune, în viziune, în
 viziune, după păsările lui Xola, ~~1881~~ (cau un local
 fără unde unaniz), Ișf II desfringerea ideilor (fetele din
 22 august 1885). În însemnările sale, Samuil Alim repune
 opinia generală însemnare după ideologi și repunerea de
 către Ișf II: "Acesta a strâns ideile, care cu un duș
 de robie spărguse". (57) Este ca un radicaliștii
 sociali, în Transilvania, naște de nașterea lui.

de noue spații sociale, în Transilvania, naște de noue
[Către no echivalențe în țară, ~~total~~ și adesea
a noștri abili sociali, ideologie și psihologie a regimului
ferdel. De unde și persistența a care mai este, purtător de
cuvânt de ai conștiinței noastre ~~care~~ este ușor de observat
ca "ideologie" de o, în primul rând, o noțiune-mobilă a noștri
noștri critici sociale a speciei, Ea are în vedere, mai ales,
"menajele de privilegiate" (I. Rădulescu, Trii vityi,
Regional

[illegible]

cipii precizate printr-o constituție democratică. Aceasta este (sau ar fi) justificarea sa fundamentală. O noțiune nouă, inovatoare, „revoluționară“, lansată în plin regim absolutist. Este aspectul cel mai caracteristic al epocii: apariția unor noi concepte politice radicale, pur abstracte. Libertatea politică este, în esență, constituțională sau nu există.

În acest cadru, ideea de libertate politică – ideal central al conștiinței civice românești – se dezvăluie până la capăt și cu toată energia. Ea derivă din invocarea principiilor fundamentale, constituționale, amintite, cât și dintr-o exigență politico-socială imediată, imperios resimțită. Este vorba, în primul rând, de revendicarea dreptului de expresie liberă și, deci, de apărare, protest, reclamație, cea dintâi manifestare importantă a libertății politice. Toate petițiile epocii, diferitele *supplex*-uri se inspiră și presupun invocarea acestui drept, de protest, confruntare directă a autorității de stat, prin aluzii insistente și repetate. Se merge până la nesupunerea violentă, la revolta armată.

Răscoală lui Horea (1784) se inspiră din aceste principii. Dovadă și ecoul său internațional, sprijinul propagandistic al teoreticienilor epocii, ai dreptului la revoltă. Cel mai cunoscut, girondinul J.-P. Brissot de Warville, este foarte explicit mai ales în textul său din 1785: *Seconde lettre d'un défenseur du peuple concernant l'émigration, et principalement sur la révolte des Valaques où l'on discute à fond le droit de révolte du peuple* (Dublin-Paris). Ecouri favorabile sau neutre au fost identificate și în presa engleză și germană din Transilvania⁴⁰. Ideea că drepturile naturale pot confrunta și chiar contesta autoritatea de stat – fapt în genere puțin cunoscut – este prezentă și în primele prelucrări filozofico-politologice ale lui Samuil Micu. El are (*Legile Firei...*, 1800) noțiunea că puterile „Împăratului” pot și trebuie îngădite atunci când ele sunt „împotriva legii firești sau împotriva legii lui Dumnezeu”⁴¹. Într-un pasaj (*Învățătura metafizicii*, § 65) care pare a fi introdus în scopuri aluzive, se precizează că „norodul se scoală împotriva împăratului”, atunci când acesta „sălbătăcindu-se cumplit, tăbărește în averile și în viața norodului”⁴². De unde, tulburarea liniștii și păcii „obștești”. Argumentul – decisiv – este preluat de *Supplex*-ul din 1791. Se recunosc, în mod deschis, drepturile românilor și, în orice caz, se constată urmarea inevitabilă a „rebeliei” lor, atunci când „împăratul nu face dreptate”⁴³. Ideea se radicalizează în sens natural, etapă decisivă. Dreptul la revoltă este justificat, în termeni identici, și de Moise Nicoară, într-un text din 1819⁴⁴. Sunt începuturile românești, bine atestate, ale ideii de revoluție⁴⁵.

⁴⁰ Nicolae Edroiu, *op. cit.*, p. 54, 108, *passim*.

⁴¹ Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 120.

⁴² Samuil Micu, *Scrieri filozofice*, studiu introductiv de Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe (București, Ed. de Stat), 1966, p. 102.

⁴³ D. Prodan, *op. cit.*, p. 52, 89.

⁴⁴ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 56, 57, 306-307.

⁴⁵ O privire de sinteză, Adrian Marino, „Începuturile
ideii de revoluție“, în *Lumea*, III, 25, 17 iunie 1965.

Lon Varthick

EGYED EMESE

Am ales

Sunt gata, dacă mă cheamă.
Florile trăiesc un timp și se sting.
Stâncile se prefac în nimic.
Ne îmblânzim sub o mână cerească,
cu gânduri neobișnuite ne obișnuim.

Gândul de se rătăcește,
de sufletul e-n căutare,
și dacă trupul anemic, în fine,
își vine iar în fire: clipa e fără putere
iar locul devine, sau pare, nedemn.

Vizitatorii sunt trimiși acasă.
Nu se răspunde la bătaia-n ușă.
Dar fii, de totuși trebuie să fii
foc-apă-pământ: camarad al fricii,
Al acceptării. Mă-ndrept spre tine.

Mă lasă să-mi gălesc în preajma ta liman.

KÁNYÁDI SÁNDOR

În spatele lui Dumnezeu

sunt goale grajdul și ieslea
nici anul acesta nu vom avea un Crăciun
degeaba așteptați
nu vor veni cei trei crai nici acum

creatorul are prea multă treabă
nu se poate ocupa chiar de toți
e prea departe steaua promisă
nu poate lumina chiar peste tot

înțelegem desigur ce-am putea face
dar serile nu sunt încă întunecate
și pline de lipsa iubirii de aproape
ne umple de frig și ne dă frisoane

știm cât ești de prevăzător Doamne
dar totuși privește și-n spatele tău
că și acolo mai trăiesc astăzi oameni
care s-ar bucura de zâmbetul tău

KARÁCSONYI ZSOLT

În numele paznicului

În numele paznicului stăm noi
de veghe aici.
Aerul proaspăt de bulevard poate
să-l respire oricine.
Noi nu vom aținti lancea spre el,
să nu aștepte nimeni
pas de defilare de la noi. Am învățat că
paznicul

trebuie să fie mai reținut, dar să acopere pe
cât se poate
ceea ce are de păzit. Nu trebuie să pună
plăcuțe
cu intratul interzis, dar e bine să țină mâna
pe clanță.
Trebuie să fie un exemplar Paznic. Și chiar
dacă stă
în camera din spate să țină privirea ațintită
spre intrare.

KIRÁLY ZOLTÁN

Sâmbătă, în camera mea
îmi imaginez

aș scrie
dar nu-i apă caldă
m-aș duce la iubita mea
dar nu-i apă caldă
aș intra pe la teatru
dar nu-i apă caldă
m-aș duce la birt
dar nu-i apă caldă
aș vrea să citesc
dar nu-i apă caldă
m-aș bărbieri
dar nu-i apă caldă
mi-aș plimba câinele pe malul Someșului
dar nu-i apă caldă
m-aș duce la cealaltă iubită a mea
dar nu-i apă caldă
aș spăla vase
dar nu-i apă caldă
aș bea o cafea la birtul din colț
dar nu-i apă caldă
m-aș întoarce de la birt acasă
dar nu-i apă caldă
am scris
dar nu-i apă caldă

LÁSZLÓ NOÉMI

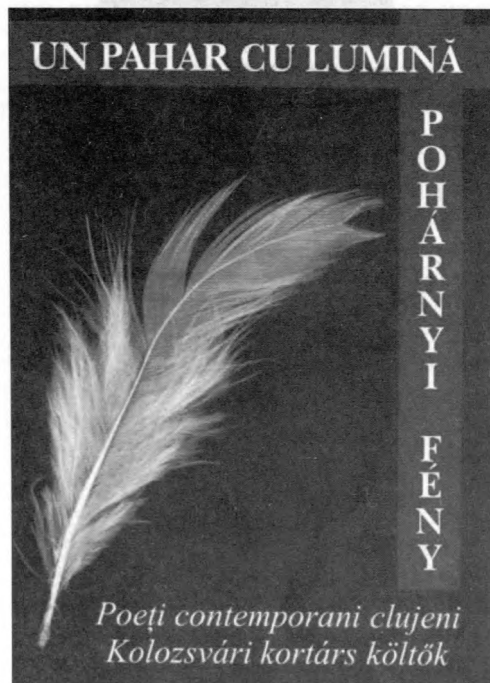
Stradă, casă

Nu pot să dorm: mă omoară frica.
Când zorile se vor ivi, nu voi mai avea
nimica;
numai stradă, casă, cârpă, apă și mâncare,
îmi sunt de ajuns prin urmare,
deci, fericită, grasă și bine îmbrăcată,
în piața mare mă plimb ziua toată,
voi fi o culoare între mii și mii,
dacă nu cumva tocmai voi dormi.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Vocea

Prin eternul auriu al şușuitului o voce
străbate
în nopțile înstelate, cu stridente fantome
animate.
Arătați-mi poezii pe care
îi citiți și eu vă spun cine sunteți.
Arătați-mi poezii pe care
îi stimați și eu vă spun cine ați fost.
Statura uscățivă a bunicilor zăresc
în epoci aproape insuportabile când

veștejită e deja a noastră dumbravă,
doar cărțile
ne-au mai rămas pe iarnă.
Arătați-mi poezii pe care
i-ați apărat și eu vă spun cine veți fi.

MOLNOS LAJOS

Instantaneu: Mama

stă așteptând
în pridvorul
singurătății
nimicuri
ușoare
împletește.

nemiloase sunt
după-amiezile
toamnei
sunt cumplit
de lungi
nopțile toamnei

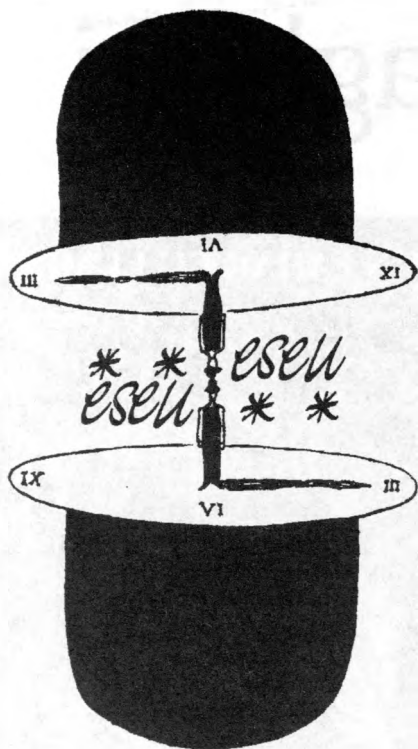
măcar
poștașul
de-ar veni
mai des

stă așteptând
în pridvorul
tristeții.

Din antologia *Un pahar cu lumină.*
Poeți contemporani clujeni/
Pohárnyi fény.
Kolozsvári kortárs költők,
redactor și coordonator Molnos Lajos,
traduceri de Gabriela Leoveanu,
Kolozsi Katalin, Ana Maria Pop,
Mircea Dinescu, Balázs Imre József,
Gáll Attila, Molnos Lajos,
Lövéttei Lázár László,
Karácsonyi Zsolt, Szonda Szabolcs,
Cluj-Napoca, Ed. Tinivár, 2005

Florin Iaru – Comedia literaturii

Călin Teuțișan

Poezia lui Florin Iaru se înscrie într-o formulă a optzecismului pentru care obsesia cotidianului și tentația derizoriului sunt liniile de forță cele mai semnificative. Retoric vorbind (deși antiretorică prin definiție), lirica lui Iaru se raportează ironic la propriul potențial dramatic și totodată își propune să dezamorseze, prin parodie intertextuală, excesul de dramatism care pare să fi infuzat vârstele „clasice” (anteoptzeciste) ale poeziei. Textualist fervent, optzecistul se revendică de la mai toate categoriile specifice modelului căruia i se circumscrie, începând cu sinteza ironică de tip intertextual, ca formulă a integralismului postmodern, și până la spargerea referențialității limbajului, ca formulă a fragmentarismului. Imaginarul său poetic nu e totuși lipsit de nuanțe metafizice. Ele sunt rezultatul unui efort evident de construcție poetică (ceea ce îl scoate pe Iaru din sfera experimentalismului gratuit, definindu-l ca poet autentic) și se traduc prin imagini de tentă suprarrealistă uneori, mărturisind contacte intime, de adâncime, cu lirica unui Petru Romoșan, de pildă. Pe de altă parte, fracturile sintaxei și torsiunile lingvistice ori semantice, tehnici venind dinspre poezia lui Virgil Mazilescu, formulează imagini bazate pe asociaționism insolit, în marginea unor „antimetaphore” care, deși deliricizează textul, nu-i refuză deloc (dimpotrivă chiar) un autentic statut poetic. Fără îndoială că sursele unui asemenea model, la care, de altfel, optzeciștii români fac apel și referiri explicite, se găsesc nu doar în avangardismul european și autohton, ale cărui obsesii frondiste generația '80 le reia în bună măsură (și le completează prin nuanțe de esopism politic și ideologic necesare în epocă), ci și în Beat-ul american al anilor '50-'60, ca formulă de debut a pop-culturii, ce va domina piața occidentală a ultimelor decenii. Poeți precum Allen Ginsberg (mentorul generației beatnicilor, cu admirații mărturisite față de Whitman, Ezra Pound sau William Carlos Williams) ori Lawrence Ferlinghetti, apoi Jack Kerouac, Gregory Corso, Philip Whalen sau Gary Snyder sunt, din acest punct de vedere, repere fundamentale.

În contextul alunecării obsedante înspre derizoriu, erotica lui Florin Iaru e încadrată în rama unei geografii citadine văzute prin filtru fundamental parodic. Orașul ca *locus amoenus* e un spațiu adesea labirintic, de o certă materialitate (chiar dacă friabilă uneori), în care amorul și subiecții săi sunt legați indisolubil de ideea *călătoriei*, a *mișcării* (fie ea și browniană, câteodată). E un „turism erotic”, cu halte temporare în spații interioare mai degrabă imaginare și cu iubite închipuind cel mai adesea figuri-obiect, supuse contemplației, dar și „disecției” sceptic-ironice. Un turism ca motiv ce aduce după sine o sumă de alte simboluri, a căror valoare de-a dreptul programatică e „întâmplătorul”. Una dintre cele mai importante mize ale textului e aceasta, a „întâmplătorului”, a hazardului ridicat la rangul de categorie structurantă a imaginarului. Asociațiile rezultate de aici, în combinație cu natura derizorie, și ea programatică, a elementelor implicate, configurează o poetică a clișeului (în sens fotografic sau cinematografic) imediat, care îmbină elemente ale concretului cu cele ale fantasmicului. Textele stau astfel, mereu, la granița dintre realitatea și irealitatea imediată, păstrând permanent un aer de concretețe, de imanent, chiar și în locurile în care halucinantul inundă versurile. Erosul e la rândul lui o „întâmplare”, în al cărei scenariu iubita „aleargă prin orașul de mușama/ de la cimitirul de fontă la morga de catifea/ Ea strânge în brațe buchetele nichelate/ ale instrumentelor disecției eșuate// În calea ei cad de la marile etaje/ ale necomunicării/ melancolici albaștri/ îmbătrânind [...] în așteptarea asfaltului” („Marile etaje”). Fără îndoială că o asemenea imagine constituie de fapt o interpretare în cheie tanatică a iubirii. „Disecția eșuată” a sentimentului, ratat prin „necomunicare”, duce la moartea acestuia, la cădere liberă „de la marile etaje”, la întâlnirea contondentă cu „asfaltul proaspăt turnat” (un simbol prezent încă din ferlinghettianul „Ostrov zurlu al minții”), ca semn reprezentativ al platei mediocrități de nuanță citadină.

O viziune fabuloasă, în atingere cu halucinatoriul de nuanță patologică, e portretul femeii din *Aer cu diamante*. Titlul poemului mimează ironic formulele clasice (romantice în speță) de configurare a imaginarului metaforizant. Pornind de la o asemenea premisă, a conștiinței ironice a convenției, textul propune un șir de gesturi stranie care ascund, sub crusta limbajului liberal și decomplexat, o ordine legendară a lumii și a ființei. E o interpretare în cheie bufă, dar și suprarrealistă (în manieră Dalí) a celebrului *Ideal absolut*, venit dinspre idealismul metafizic romantic și aplicat obiectului iubirii: „Ea era atât de frumoasă/

să/ încât vechiul pensionar/ se porni să roadă tapițeria/ scaunului pe care ea a stat. [...] ea era atât de frumoasă/ încât și câinii haleau/ asfaltul de sub tălpile ei.// Atunci portarul își înghiți decorațiile/ când ea intra în casa fără nume/ iar mecanicul sparse în dinți/ cheia franceză și cablul/ ascensorului ce-o purta/ la ultimul etaj [...] Ei cu toții mâncară/ piciorul mansardei/ ei cu toții mâncară țigla/ când ea urcă fălăind pe acoperiș/ când ea nu putea fi ajunsă [...] – Ce-ai să faci de-acuma în cer? – / au întrebat-o/ cu gurile șiroind de regrete. / Dar ea era atât de frumoasă/ încât a fost la fel de frumoasă/ și-n continuare.// Iar ei nu găsiră în toată lumea largă/ destule măsele [...] să macine sărindese/ distanța care creștea mereu/ și restul cuvintelor până la moarte”. Poemul e un construct magistral din punctul de vedere al arhitecturii paralogice, dar și din acela al ocultării sensului, sub măști lingvistice succesive. Căci *Aer cu diamante* nu e doar un joc gratuit cu capacitățile „derizorii” ale limbajului sau cu juxtapunerile întâmplătoare de imagini, ci e o mitologizare (ce-i drept stranie, insolită) a obiectului iubirii, văzut ca intangibil și de ordin celest. Frumusețea transcorporală, supracategorială a femeii, amintind de miturile eminesciene, e subiectul paradoxal a două pretexte: unul fantastic și celălalt derizoriu. Ambele stau la baza construcției textuale a poeziei. „Trecerea” acestei femei fabuloase prin câmpul vizual al personajelor masculine le declanșează acestora „paramneza de duplicare” – trezirea la adevărata existență și recunoașterea ordinii absolute. O ordine în care mai pot face sens doar gesturile esențiale (precum cel alimentar – toate personajele „mănâncă” ceva la vederea femeii), cuvintele fiind depășite „până la moarte”. Poemul e de un vizualism extrem, imaginile semnifică prin ele însele și e de citit aici, în subsolul textului, o critică implicită la adresa limbajului, o conștiință a naturii lui convenționale, deci „trădătoare”, împotriva căreia generația lui Iaru se pronunță programatic în repetate rânduri. Convenției limbajului i se substituie convenția, stereotipia existenței înseși, negată și ea la rândul ei. *Aer cu diamante* e tocmai imaginea violentării, a spargerii sale. Nici convențiile și nici substituturile lor nu pot fi, așadar, acceptabile pentru programele optzeciste, care preconizează un singur tip posibil de raportare la acestea: *ironia*.

Deconstrucția fenomenului liric își găsește expresia în parodia erosului, prin deplasarea accentului de pe scenariul erotic și actanții săi asupra unor personaje „întâmplătoare”, precum „electronistul” care vine să repara un televizor inexistent (în „Scrisori din țările calde”). E desigur implicată aici și o trimitere la drama burgheză a trium-

ghiului conjugal, citibilă ca gest parodic aproape ionescian. De altfel trimerite la Ionesco nu se opresc la atât. O obsesie a „rinocerului“ subîntinde simbolic un sistem de factori legați de alienarea cotidiană, de fatalitatea „realității imediate“. Intertextul ionescian și sugestia intertextuală blecheriană sunt coerent integrate într-un discurs ce apelează la tehnici suprarealiste de construcție a imaginii: „Pe cine iubești? – întreabă ea deschizând ochii/ – Fiecare iubește pielea sub care curge – / i-am explicat răbdător pe când împătureau/ patul/ fereastră/ cutia poștală/ și pielea mea e frumoasă/ chiar dacă tu îți arăți gura ta împotriva...“ E un portret subiectiv al ființei, cea din „Muzeul Omului“, pentru care ideea de „istoricitate“ se traduce prin aceea de „curgere“, ca drum înspre moarte („foarte multe frânghii au regretat descoperirea fierului/ și/ foarte mulți doctori Guillotin au semnat/ împotriva bombei atomice“). În acest context, erosul devine un „joc“ însingurat și riscant, în care „din doi oameni/ unul este singur [...] celălalt e cu el“. Personajele sunt de fapt expuse într-o „menajerie de sticlă“ (din Muzeul Militar), iar existența lor, denudată, expusă, absurdă, capătă astfel o aură tragică, mascată ingenios prin delegarea funcțiilor lor asupra unor obiecte („Sună cineva la ușa împăienjenită/ – Cine să fie? – spui tu greoaie și disperată/ – Eu sunt – va răspunde un blând rinocer/ – Am venit să-ți spun iubito/ că fierul iubește rugina cu care s-a culcat [...] *«Acesta este autorul celor scrise mai sus/ Aceasta este femeia pe care o iubește nespul/ Acesta este un ciocânel special/ care va putea să constate»*“). Reificarea ființei e ultimul pas înaintea morții. Aceasta bănuie subiectul, în manieră cărtăresciană, sub forma unei femei a străzii. Ființă-mască, semnele identității sale sunt vagi și abia recognoscibile („coasa“), însă aspectul general al personajului nu lasă dubii asupra naturii lui maligne. Poemul devine o poveste spusă iubitei despre întâlnirea eroului cu moartea (scenariu care aduce pericolul de mult cu narațiunile legendare). Povestea începe abrupt, în buna tradiție mazilesciană, după o „descriere de natură citadină înzăpezită“, care are menirea să construiască atmosfera: „Dă-mi un foc – a adăugat târfa – și/ hai în parc să facem ceva pe zăpadă!/ Apoi și-a suflect tot piciorul/ până

la jartiera bătrână [...] – Dă-mi un foc a spus și hai în parc./ Lumea nu merită decât un sfârșit/ în negru pe alb./ Ea își făcea meseria./ Eu nu i-am spus nu./ Eu am dus coasa ei, umbreluță tăioasă pe umăr/ fără să mă tai [...] Dar spune și tu, iubito/ cine-ar fi gândit ceva rău/ nu zău/ cine-ar fi gândit ceva rău/ pe o asemenea ninsoare?“ („Ordinul jartierei“). Structura dialogică accentuează natura de „imediatețe“ a discursului. E o dramatizare în fond, ce nu rămâne străină nici de o dimensiune epică, închipuind poate o parodie a „poemului total“, care să cuprindă în sine, conform unor vechi orgolii ale poeticii, toate formele literare.

În aceeași linie se înscrie și o interpretare cotidianistă a mitului orfic, în care Hadesul capătă forma unui frigider antropomorfizat. Gestul e echivalent celui cărtărescian din „Poema chiuvetei“, mărturisind obsesii comune și o evidentă coerență a programelor poetice ale optzeciștilor. Poemul lui Iaru se sprijină pe un limbaj la fel de îndatorat unui nominalism al derizoriului, în care termostate, șuruburi, lapte, ouă, vin și becuri își găsesc locul firesc, într-o poetică a trivialului ce se lasă totuși permeată, când și când, de enunțuri cu posibil substrat metafizic: „Ce ghinion, frumoaso, cumplit ghinion!/ Te-ai îndrăgostit – după lungi ecuații/ după lungi tribulații/ în care te-ai frecat de toți tatuajii – / acum și de omul frigider/ cel ce te mângâie înfrigorat și de fier/ și care te pătrunde/ prin bucătării rotunde/ cu falusul lui de ger [...] de ce e atât de frig în frigider?/ Ce e becul ăsta când deschid ușa și nu te găsesc?/ Ce e groapa asta adâncă în metru lui cub?/ Dați-mi, vă implor, un punct fix: un termostaț, un șurub [...] Obosesc!/ Mă opresc!/ Nu mai pot să cânt!/ De ce tocmai în frigider atâta pământ?// Am tăcut m-am întors te-am pierdut/ în fața ieșirii/ și-am fost scos la plimbare cu dricul./ Tu/ te-ai rătăcit și mai tare/ te-ai iubit, nu te-ai mai fi iubit în continuare/ în compartimentul de foarte înaltă refrigerare“ („Noutăți despre Euridice“). Impersonat în Orfeu trădat și transferat într-o lume contemporană a „amorului la rece“, „tehnic“, subiectul are nostalgia (și disperarea) ironică a „punctului fix“, mărturisindu-și incapacitatea de a controla amorul, de a face față regulilor modificate ale scenariului, de

a-și trăi destinul. Inutil și pervertit, limba-jul orfic se transformă în tăcere, apoi în invecțivă.

Uimirea subiectului față de lucrurile din jurul său (mimată, desigur, și ironică în raport cu ele, dar și angoasată întrucâtva) se traduce printr-un discurs interogativ în care, numite, lucrurile par mai puțin amenințătoare: „N-am știut – spun acum – n-am știut/ că există un ochi în tavan/ urmărindu-mă/ dansând/ strâns îmbrățișat/ cu femeia devenind iubita mea/ la orele mici ale dimineții de vară“ („Radiografia“). Conținutul subversiv la adresa unor practici totalitariste ale vremii e cât se poate de limpede. Angajamentul poetic de formulă beatnică este, în asemenea exemple, o realitate indeniabilă. Esopismul subversiv al poemului e drapat însă în faldurile unei fierbinți povești de dragoste, care devine suportul principal al *literarității* și împiedică textul să alunece în afara poeticii, în apele periculoase ale discursului (anti) politic.

Jocul intertextual (implicându-i, printre alții, pe Jules Verne, Eminescu sau Nichita Stănescu) elaborează în pagină o erotică barocă, proliferantă, cu imagini și asociații debordante („Jocuri prea multe jocuri“, ori interogativă și onomatopeică („În micuțul pavilion“), traversată uneori de imagini-simbol repetitive. Un asemenea nucleu simbolic e „trenul“, ca obsesie structurantă, a morții, ca presimțire sau preeveniment al cotidianului. Harta poeticii la Florin Iaru descrie astfel o geografie compozită, în care se amestecă mereu regnurile, dimensiunile, planurile, totul în temeiul *textualizării* (căci, în interpretarea cărtăresciană a derrideanismului, „totul este scriitură“). Mai mult, se amestecă uneori chiar timpurile, rezultând o cronologie bulversată, ceea ce duce la o utopie cvasimatematică a universului, în care fa-liile se întrepătrund, o ficțiune a continuumului spațio-temporal. În interiorul acesteia, eul se descurcă totuși foarte bine, căci cunoaște acceptarea senină, firească, a *turbionarului* ca lege a *normalității*.

Cărți primite la redacție

- Alexandru Zub, *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, cu o prefață de Liviu Antonesei, București, Editura Institutului Cultural Român, 2005.
- Aura Christi, *Ochiul devorator*, Botoșani, Editura AXA, 2004.
- Nicolae Havriliuc, *Alternanță la cer*, teatru, București, Editura Versus, 2004.
- Șerban Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, ediție îngrijită de Barbu Cioculescu, București, Editura Institutului Cultural Român, 2005.
- Mihaela Gligor, *Mac Linscott Ricketts. Întâlniri cu Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2005.
- Cristina Maria Sârbu, *Nietzsche și muzica*, București, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2005.
- Adrian Alui Gheorghe, *Tinerețe fără bătrânețe și sentimentul tragic al timpului*, Piatra-Neamț, Editura Conta, 2004.

- T. Tihan, *Figuri și forme critice contemporane*, Cluj-Napoca, Editura Forum, 2004.
- Gabriel Dimisianu, *Fragmente contemporane*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2005.
- Marius Tupan, *Rhizoma*, roman, București, Fundația Luceafărul, 2004.
- Constantin Abăluță, *Despre viața și dispariția broaștelor mele țestoase. Poeme (1968-2003)*, București, Editura Vinea, 2004.
- Nichita Danilov, *Tâlpi, Șotronul*, roman, București, Editura Polirom, 2004.
- Aurel Dumitrașcu, *Carnete Maro III*, Iași, Editura Timpul, 2004.
- Nicolae Bocșan, Ioan Bolovan (coordonatori), *Călători români în Occident*, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2004.
- Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coordonatori), *Istoria României. Compendiu*, Cluj-

Napoca, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2004.

- *Poezii revistei Echinox. Antologie (1968-2003)* de Ion Pop, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2004.
- Pavel Chihaia, *Înfăptuiri pontice, antologie dobrogeană*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2005.
- Uri Orlev, *Bunicuța împletește*, ilustrată de Burschi, București, Editura Hasefer, 2004.
- Carol Iancu, *Les mythes fondateurs de l'antisémitisme*, De l'Antiquité à nos jours, Toulouse, Editions Privat, 2003.
- Carol Iancu, *Lupta internațională pentru emanciparea evreilor din România. Documente și mărturii*, Volumul I (1919-1939), traducere de Țicu Goldstein, București, Editura Hasefer, 2004.
- Carol Iancu, *Lupta internațională pentru emanciparea evreilor din România. Documente și mărturii*, Volumul II (1919-1939), traducere de Țicu Goldstein, București, Editura Hasefer, 2004.

Moștenirea „risipită” a lui Maiorescu

Ion Vlad

„Călătoria” lui Al. Dobrescu, pasionată și lucidă, în lumea lui Maiorescu și a contemporanilor săi, precum și examinarea, sub regim „juridic” (adoptând analogiile produse de autorul cărții), a moștenirii maioreștiene se încheie astfel: „Maioreșcianismul ni se înfățișează, în ultimă analiză, ca o prezență generală și difuză, precum aerul pe care îl respirăm. E al tuturor și al nimănui anume. Și ne amintim de el numai atunci când ne lipsește. E ansamblul «locurilor comune» în prezența cărora spiritul funcționează normal. În linii generale, gândim, vorbim și scriem maioreșcian. În detalii suntem însă noi înșine” (p. 370).

Maiorescu și maioreșcienii (București, Ed. Albatros, 2004) impune o cercetare adesea polemică, un discurs viu, defel doct și cu toate acestea profund, plasând în cheie polemică numeroase rezerve, amendând truismele istoriei literare și prejudecățile înmulțite și agravate de manuale școlare sau cursuri universitare tributare unor clișee. Lectura fără prejudecăți și fără complexe a dat naștere unei cărți exemplare prin spirit și prin analiză, prin discernământ și o permanentă stare de veghe la eventualul asalt al „amintirilor” encomiastice păstrate de la înaintași... Că e sau nu o „moștenire cu bucluc”, cum își intitulează Al. Dobrescu textul liminar al cărții, rămâne s-o demonstreze în cele 370 de pagini. Recursul la opiniile lui E. Lovinescu este în totul justificat; nu doar cartea din 1940, *T. Maiorescu*, ci și „prelungirile” acestuia: *T. Maiorescu și contemporanii lui* (1943-1944) și *T. Maiorescu și posteritatea lui critică* (1943) supun unui examen istoric (Lovinescu e în cele trei lucrări un critic susținut de semnificația istorică a contribuției maioreștiene la postularea judecății estetice și la pregătirea unui concept precum acela al „autonomiei estetice-lui”), iar constanțele criticii lovinesciene sunt radical diferite prin disocieri, prin analiză și prin argumentare, prin asumarea operei ca realitate artistică ce se cere înconjurată de gustul și de nuanțata estimare a criticului literar propriu-zis.

În fond, afirmă într-o cercetare încărcată de nervul viu al argumentelor Al. Dobrescu, dezertările sunt frecvente atunci când e vorba de a recrea operele în orizontul atât de divers al criticii literare românești din secolul XX. Termenii din „argumentul” cărții sunt de natură juridică; îi preluăm și acceptăm că e vorba de un „dosar” defel simplu; dimpotrivă, litigios și controversat: „O corectă evaluare a cuprinsului litigioasei moșteniri trebuie să discearnă” – scrie Al. Dobrescu –, „dincolo de încărcătura sentimentală a «obiectelor», valoarea lor de întrebuințare în ceasul de față. Ne asumăm această delicată îndatorire” (p. 8). O întreprindere nu doar delicată, ci și dificilă, având să răspundă – indirect de cele mai multe ori – la stăruitoarele și (aparent) definitivele diagnostice istorico-literare venite dinspre

contemporanii lui T. Maiorescu sau dinspre urmașii întru studiu ai „întemeietorului”.

Asistăm în carte la o polemică permanentă, cu excelente puneri la punct ale unor chestiuni mai mult sau mai puțin controversate, multe dintre ele soluționate de timp, de evoluția criticii literare (metode, criterii și programe) sau de evoluția protagoniștilor în marele spectacol al devenirii spiritualității noastre, începând cu mișcarea „pașoptistă” și continuând cu istoria României în deceniile sfârșitului de veac al XIX-lea și cu mult prea agitatul veac al XX-lea.

E. Lovinescu încheia „monografia” *T. Maiorescu* cu un anume patetism, explicabil pentru anii 1940 și pentru evenimentele care se precipitau amenințător: „La răspîntiile culturii române, veghează, ca și odinioară, degetul lui de lumină: pe aici e drumul. Autoritatea i s-a menținut și astăzi, pentru că pleacă din înseși izvoarele spirituale fără moarte ale logicei, bunului-simț, bunului-gust, și s-a realizat într-o formă pură, fără vîrstă” (*T. Maiorescu*, București, Ed. Minerva, 1972, p. 608). Fără îndoială, patetismul era justificat atunci, în anul scrierii și apariției cărții; altminteri, Al. George sublinia în „Cuvînt-înainte” lucid și detașat cît de complicate sunt rețelele unei interpretări care să situeze acum meritele lui Maiorescu, sigur un logician remarcabil; în ce privește însă gustul și instrumentele criticii, ele sunt de reexaminat. Operația o face de data aceasta, într-un moment logic și matur pentru criteriile și atributele criticii istorice, Al. Dobrescu în cartea sa.

În *Istoria literaturii moderne*, scrisă de Tudor Vianu în colaborare cu Șerban Cioculescu și Vladimir Streinu (1944), primul remarcă valoarea, sub aspect psihologic, a *Însemnărilor zilnice*. Într-adevăr, portretul extras din filele de jurnal este mai mult decît elocvent pentru contradicțiile interne ale unei ființe aparent autoritare, sigure, statutare, și convulsiile interne, o singurătate devastatoare însoțită de clipe de intens dramatism, defel jucat; altfel, omul – va sublinia Al. Dobrescu – își poartă masca/măștile oratorului, profesorului, junimistului ce-și regiza aparițiile, ale parlamentarului, junimistului și ale magistrului formulator de judecăți peremptorii. Absența unor criterii de judecată literară, mai exact de abordare a unei opere, și nu de proclamare de concepte în abstract, gustul precar („A fi maioreșcian se reduce, așadar, la a recunoaște criticii un domeniu propriu de existență”, p. 330), lipsa de obiectivitate („De un secol și mai bine, Maiorescu e acoperit cu elogi pentru o însușire ce lipsește scrisului său în gradul cel mai înalt: obiectivitatea”, p. 106) obligă la disocieri și la deplasări de perspectivă. Același Tudor Vianu vorbea despre tipul de *critică culturală* profesată de Maiorescu. Incontestabil, Eminescu și Caragiale beneficiază de aprecieri ratificate de timp, în schimb, rezervele față de Slavici sau

Creangă sunt mai greu de înțeles, neuitînd că Maiorescu a formulat conceptul „realismului popular”.

Al. Dobrescu supune unei cercetări riguroase conceptele „clasice” ale criticului: teoria „formelor fără fond”, organicismul simplificat al evoluției, respingerea sincronizării culturii; spiritul negativist; judecățile apriorice; natura elementară a unor judecăți; sofismul maioreșcian și tehnica discutabilă a reducerii la absurd în cazul unor polemici convertite în execuții lipsite de argumente valabile etc. Autorul cărții *Maiorescu și maioreșcienii* nu procedează fără disocieri necesare; dimpotrivă, cum teoria „formelor fără fond” e considerată o ficțiune intelectuală (p. 104), distanțarea categorică a criticii românești contemporane (Al. George, Nicolae Manolescu) își află argumentele în ignoranța de către Maiorescu a realităților românești într-un concept utopic și fără motivare în evoluția istorică. Meritele lui T. Maiorescu sunt însă indiscutabile în domeniul limbii („un triumf al logicii”, scrie Al. Dobrescu), deși sub alte aspecte Maiorescu nu-și poate ascunde ostilitatea față de ardeleni, în pofida unor realități de natură să contrazică vehemența atacurilor sale.

De altminteri, discutabile sunt opiniile despre înaintași, ignorarea unor valențe creatoare reale (istoria literară românească le va evidenția, începînd cu G. Călinescu și continuînd cu I. Negoițescu sau cu Eugen Simion), de aflat în începuturile poeziei românești sau în experiențe ale prozei din primele decenii ale secolului al XIX-lea. Mai mult, unele rezerve exprimate de Aron Densușianu (Al. Dobrescu invocă, justificat, lucrarea Georgetei Antonescu, *Aron Densușianu*, 1974) sau de V. A. Urechia au fost ignorate sau puse sub semnul derizivității prin extragerea unor elemente colaterale, supradimensionate în replicile polemice maioreștiene.

Cred că cel mai izbit capitol din această cercetare exemplară ca inteligență, spirit critic și discernământ este „Chipul și masca”, un remarcabil studiu de psihologie literară, subordonat izvoarelor și ordonat de dominantele portretului lui T. Maiorescu; un portret alcătuit din elemente extrase cu o foarte lucidă și nepărtinitoare privire (sigur, orice portret compus de cercetători păstrează în subiectivitatea lui indicii unui tip de lectură și de interpretare în conjuncția criteriilor adoptate), ratificată de timp și de contemporani, de „moștenitorii” sau de adversarii unei incontestabile personalități. Autoritarismul, voința inflexibilă, precum și *masca* maioreșciană se recompun treptat: jurnalul, corespondența și, ulterior, articolele, prin excelență polemice sau formulatoare de principii, oferă sugestii sau mărturii consistente. E un mod de a-l psihanaliza, fără ca metoda să estompeze alte elemente puse în pagină; disimularea, calculul („Masca maioreșciană se încheagă din calcul, ei revenindu-i delicata misiune a înlesnirii reușitei sociale”, p. 44), voința de afirmare, dar și meritele pe drept subliniate alcătuiesc un destin, și nu doar un portret. În locul unor concluzii la anamneza extrem de minuțioasă și severă, dincolo de nuanțata observare a tuturor reacțiilor și manifestărilor acestui „personaj” complex și derutant, am să citez o caracterizare valabilă pentru rezultatele unei atari anamneze: „Maiorescu nu a fost numai ceea ce singur a pretins că este, nici doar ceea ce conținu-

Un rebel fără pauză

Mihaela Gligor

În ultimii câțiva ani numele lui Ovidiu Pecican s-a făcut auzit tot mai des în cercurile criticii și istoriei literare. După cum el însuși amintește, „scriind ba pentru revista *Familia* de la Oradea un comentariu, ba pentru revista *Arca* de la Arad un altul, ba pentru *Tribuna* clujeană ori pentru *Discobolul* albaiulian... de la o vreme am socotit că m-aș putea cu îndreptățire regăsi pe o listă virtuală a criticilor literar-culturali activi din România actuală, chiar dacă nu m-am rezumat niciodată la acest tip de activitate și nici nu m-am grăbit să ofer pieței de carte produse proprii din acest areal”.

Studiile și analizele literare semnate de Ovidiu Pecican și apărute în ultimii câțiva ani în revistele culturale românești au fost reunite sub titlul *Rebel fără pauză* și publicate la sfârșitul anului 2004 de Editura clujeană *Tribuna*. Scrise în perioada 1990-2003, articolele din volumul *Rebel fără pauză* se referă la criza romanului, ne oferă un periplu prin „Salonul refuzaților”, discută despre „Mitul interbelic” și se încheie cu câteva analize despre romancierii contemporani grupate sub titlul „Oaze”.

„În deschidere” este tratată problema romanului, despre care autorul crede că este „un cosmos compensator, o uriașă revanșă pe mediocritatea existenței, a cărei frumusețe se destramă în timpi exasperant de descompuși, ce se lasă reconstituiți cu greu și numai câteodată. Cred, de asemenea, că romanul îți taie respirația, te întoarce pe dos, și te face să visezi la el multă vreme” („A doua naștere”, apărut inițial în *Tribuna*, nr. 16, 18-24 aprilie 1996, p. 6). Cu toate că romanul românesc trece printr-o criză, „mai întâi criza legată de macrocontextul în care creează romancierii” și apoi o „criză politică, datorată seismului din 1989”, Ovidiu Pecican este de părere că „romanul își va regăsi calea regală spre sufletul cititorilor, păstrând elementele esențiale în jurul cărora și-a construit identitatea: construcția romanescă, personajele, bucuria narațiunii în proză pe spații ample”.

În „Salonul refuzaților” își dau întâlnire Alecsandri, B. P. Hasdeu, Caragiale,

Macedonski, Liviu Rebreanu. Favoritul autorului pare să fie Hasdeu, căruia i-a dedicat o monografie – *Hasdeenii. O odisee a receptării*, Cluj-Napoca, Ed. Grinta, 2003. Făcând referire la articolul „Cărți fără noroc: *Micuța* de B. P. Hasdeu”, scris de Mircea Eliade în anul 1939, Ovidiu Pecican observă că „lectura lui Mircea Eliade face din Toderiță/Ghiță Tăciune al lui Hasdeu – un erou complex, din galeria figurilor întunecoase de tip dostoevskian” și ajunge la concluzia că „Hasdeu ajunge să facă o jumătate de pas în întâmpinarea lui Dostoevski, aducând în peisajul prozei românești un personaj, menite să îmbogățescă și să fertilizeze – până la contrariere – arealul acesteia”.

„A fi Hasdeu” înseamnă, pentru Ovidiu Pecican, a fi un creator complet. Articolul astfel intitulat a fost scris cu ocazia apariției monografiei *Romanul vieții lui B. P. Hasdeu*, București, 1990, realizată de Ion Oprișan. În cuvintele lui Ovidiu Pecican, „Ion Oprișan [...] ne poate da o înțelegere (și) mai adâncă a marelui om. Una în care, cine știe, educația să genereze patriotul, acesta să dea naștere ideologului și istoricului, ideologul să se metamorfozeze în om politic și gazetar de atitudine, iar istoricul să-și alieze, din motive de metodă, lingvistul și filologul. Toate acestea subsumate filosofului deist de nuanță providențialistă care a fost B. P. Hasdeu”.

Interesant pentru informațiile pe care le aduce cititorului nefamiliarizat cu istoria literaturii este articolul dedicat lui Liviu Rebreanu – „Rebrean Oliver pe drumul Damascului. Un prozator român al Kakaniei”. Deși critica literară a stabilit, pe baza cercetărilor efectuate, ca an al debutului absolut al lui Liviu Rebreanu anul 1908, când i-a apărut în *Luceafărul* din Sibiu schița „Codrea”, „pe durata șederii la Gyula, Rebrean Oliver apucase să scrie ciclul narativ *Szamár-létra*, adică *Scara măgarilor*, inspirat de peripecțiile unui mediu cazon provincial”. Conform lui Ovidiu Pecican, „nuvelele din *Szamár-létra* mărturisesc opțiunea tânărului prozator de a se integra în cultura dominantă, oficială, în varianta ei maghiară”.

Vorbind despre „Mitul interbelic”, Ovidiu Pecican face referiri, printre alții, la Nae Ionescu, „filosoful situației noastre specifice între celest și teluric”, la Cioran, care „fuge de România și de limba română; fuge de filosofie și, în general, de gândirea sistematică; fuge din *ce* înspre *cum*”, la Noica, „gânditor disponibil față de marile probleme ridicate de alții”, la Eugen Ionescu, care „ne-a făcut posibili pe harta lumii”, sau la Mircea Vulcănescu, în care „avem (încă) o întruchipare a genialității”. Sunt analize juste, la obiect, analize ce denotă o bună cunoaștere a stilului reprezentanților generației '27.

Ultima parte a volumului, intitulată „Oaze”, oferă cititorului discuții asupra unor „romancieri necunoscuți (Lucian Blaga, A. E. Baconsky), alții știuți, dar prea degrabă clasați (Zaharia Stancu) și unii dintre stâlpii genului în vremea dictaturii și împotriva ei (Nicolae Breban, Gabriela Adameșteanu)”. Analiza cea mai extinsă este dedicată romanului *Amfitrion* al lui Nicolae Breban, apărut în 1994, „romanul cel mai dificil de înțeles”. Pe parcursul a 50 de pagini, Ovidiu Pecican analizează cu minuțiozitate romanul, „o anti-frescă epică”, pentru că Breban „respinge programatic romanul-frescă”. Cu toate acestea, în opinia lui Pecican, romanul „rămâne important în literatura română actuală prin tentativa de a concepe o altă imagine comprehensivă asupra unei lumi decât în fresca așa zicând «clasică»”.

Studiile și analizele literare din *Rebel fără pauză* ne-au dezvăluit un atent și rafinat critic al fenomenului literar românesc. Așa se face că, deși nu și-a propus să scrie o carte de critică literar-culturală, Ovidiu Pecican a reușit, prin volumul la care ne-am referit în rândurile de față, să-și aducă contribuția și la acest domeniu. ■

→ poranii au reușit să vadă din el, ci incompatibil mai mult: o ființă complicată pînă la contradicție, ale cărei gesturi publice sunt, în pofida eforturilor de unitate și consecvență, aproape imposibil de armonizat. Tăria și splendoarea personalității sale vin tocmai din multitudinea tensiunilor care o animă, determinînd-o să se manifeste în direcții și sub forme divergente, și din voința de fier care reușește să le țină în frâu, obligîndu-le să conviețuiască” (p. 306).

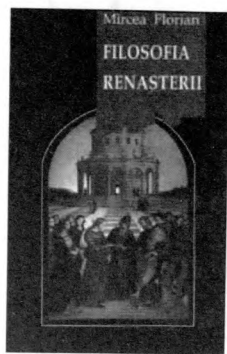
Așadar, o personalitate în cazul căreia cauzele (etiologia) și descrierea unor manifestări (elemente comportamentale defel neglijabile într-un portret cvasicomplet) sunt formulate adesea în succinte și sugestive linii portretistice: „Omul Maiorescu este o capodoperă de voință nestrămutată” sau

„Drama lui Maiorescu e de a fi vrut să strălucească și de a fi reușit” (p. 63 și 64).

Excelente pagini scrie Al. Dobrescu despre polemistul Maiorescu și despre replicile „adversarilor” săi, printre care C. Dobrogeanu-Gherea deține un loc privilegiat, în special în afirmarea criticii ca manifestare aplicată asupra operei (E. Lovinescu), în opoziție cu principiile criticii culturale profesate de Maiorescu (Tudor Vianu). Istoricul polemicilor și, în special, discursul critic al autorului cărții despre polemică și despre condițiile ei ar fi de citat (p. 239-241). Regia și tehnicile polemicii, servituțile și relativa lor strălucire dețin în carte un rol însemnat.

Cum E. Lovinescu a consacrat „maiorescienilor” o carte (pomenită de altfel), Al.

Dobrescu reface istoria posterității, neuitînd să reafirme, în spiritul adevărului, rolul benefic al criticului junimist în pledoaria pentru o autentică ierarhizare a valorilor, subliniind moștenirea culturală preeminentă invocată în momente grave ale culturii românești. În cercetarea românească, lucrarea lui Al. Dobrescu reafirmă și consolidează o direcție critică lucidă și echilibrată; reîntîlnirea cu opera și cu personalitatea lui Maiorescu depășește canoanele istoriei literare și devine o pasionantă repunere în actualitate a unei personalități nu neapărat demitizate, ci situate în ordinea unei alte istorii culturale, mai drepte. ■

O analiză a Renașterii

George State

Mircea Florian (1888-1960) este, cu siguranță, unul dintre cei mai de seamă istorici ai filosofiei pe care i-a dat cultura română. După un doctorat în Germania, la Universitatea din Greifswald, cu o cercetare critică privind *Conceptul de timp la Henri Bergson* (1914), M. Florian va fi numit, în 1916, docent al Universității din București pentru disciplina istoria filosofiei. Va parcurge toate treptele ierarhice – de la asistent suplinitor al lui P. P. Negulescu (1922) la profesor universitar titular (1940) – ale învățământului universitar, de unde este exclus în 1948 de către „noua orînduire”.

Volumul *Filosofia Renașterii* (ediție îngrijită de Adrian Michiduță și Vasile Gogea, studiu introductiv de Adrian Michiduță, postfață de Vasile Muscă, Cluj-Napoca, Ed. Grinta, 2003) recuperează – reluînd dactilograma cursului ținut la Facultatea de Filosofie și Litere în anul universitar 1947-1948 – ultima dintre investigațiile majore de istoria filosofiei ale lui Mircea Florian.

Cartea debutează cu încercarea de precizare/definire a sensurilor cuvintelor „Renaștere” și „umanism”. Epoca (și filosofia) Renașterii e concepută drept una de tranziție între gîndirea Evului Mediu și cea modernă. Rămîne deschisă întrebarea dacă Renașterea este o criză sau, dimpotrivă, un moment de continuitate în raport cu Evul Mediu. Perioada, nefiind Ev Mediu, însă nici modernitate, a primit cîteva etichete: umanism, Renaștere, Reformă, dar și Contrareformă. Mircea Florian își propune să clarifice pe de o parte raportul dintre aceste momente, iar pe de alta – interpretările principale ale Renașterii, privită ca manifestare supraistorică.

Nu există, observă autorul, o definiție univocă a termenului „umanism”. Într-o accepție, umanismul și Renașterea se suprapun pînă la nediferențiere. Filosofia recentă propune cîteva tipuri, ce nu mai au legătură cu sensul originar: umanism pragmatic (anglo-saxonii, William James), umanism științific, umanism creștin (Maritain, Gilson), umanism socialist, vorbindu-se chiar de „omul marxist” sau „omul comunist” (Aragon).

Asemenea umanismului, și Renașterea are atît un sens istoric, cît și unul supraistoric. Renașterea, privită ca epocă distinctă, e o descoperire a veacului al XIX-lea. În interpretarea Renașterii, filosoful român distinge trei direcții interpretative: una iraționalistă/romantică, una raționalistă (J. Burckhardt) și una care le combină pe amîndouă (Berdiaev, Papini). Aceste direcții exegetice s-au constituit încercînd să răspundă întrebării: există o ruptură sau, dimpotrivă, o continuitate între Renaștere și Evul Mediu? Astfel, orientarea raționalistă vede o fractură între cele două epoci, pe cînd cea iraționalistă sugerează o continuitate.

Poziția lui Mircea Florian este, între aceste două extreme, undeva la mijloc: Renașterea nu e o apariție *ex nihilo*, avînd anticipări, prefigurări și precursori în Evul Mediu, și, în același timp, doar o răsfrîngere a unei tradiții, ci o nouă cultură și o nouă mentalitate. (De aici și necesitatea Contrareformei.)

O altă întrebare la care autorul *Cosmologiei elene* caută răspuns este: a fost Renașterea profund marcată de păgînism (ireligioasă) ori, dimpotrivă, religioasă (creștină)? Răspunzînd fie într-un sens, fie în celălalt, întîmpinăm greutăți: cum se împacă presupusul păgînism cu pietismul din lumea germanică, ce a dat naștere luteranismului și calvinismului, dar și cum se conciliază ipoteticul creștinism cu antirenascentismul Contrareformei? Mircea Florian observă cu subtilitate: „Renașterea” este un cuvînt trăit înainte de a primi consacrarea științifică, încă supusă dezbaterii”.

Umanismul e modul privilegiat de manifestare a „omului nou” renescentist. Umanismul se opune culturii medievale prin cîteva trăsături: individualism, optimism și chiar un anume vitalism (senzualism). După o scurtă incursiune în filosofia medievală, Florian determină, pe urmele lui Jacob Burckhardt, principalele trăsături ale „omului Renașterii”. Aceste caracteristici sînt următoarele: individualismul, păgînismul (demonismul, titanismul), „învieirea Antichității clasice” (umanismul), laicitatea, spiritul secular sau, în termenii lui Burckhardt, *die Weltlichkeit* (mundaneitatea). După ce a arătat deosebiriile dintre Evul Mediu și Renaștere, autorul *Recesivității...* încearcă a distinge Renașterea de Reformă.

Fără a intra în detaliile argumentării sale, merită, cred, citată această fină observație: „Renașterea vede ca scop al vieții cultivarea solitară de sine, liberarea de îngîrdirile profesionale. Idealul ei este *uomo universale*, omul fără specialitate, omul capabil de a străluci în multe ocupații, gata a

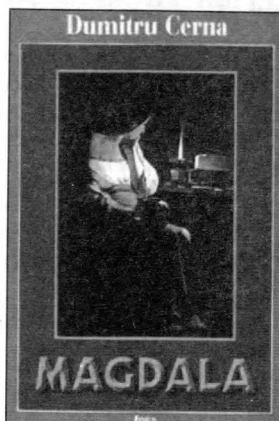
se împăca cu oarecare parazitism social. De aceea Reforma are răsunset în mase, răscolește și modelează popoarele, pe cînd Renașterea are nevoie de sprijinul celor de sus, al bogaților”.

Dacă din punct de vedere ideologic fenomenul renescentist a avut parte de descrieri contradictorii, în ceea ce privește explicarea social-economică a Renașterii s-a ajuns, crede Florian, la un consens. Unanimitatea rezidă în aceea că „revoluția socială reprezentată de Renaștere are ca temei o revoluție economică”. Iar această „revoluție economică” nu s-a născut din nimic, ci a fost favorizată de cîteva factori, dintre care aș aminti doi: i) excepționala semnificație a descoperirii de către Columb a Lumii Noi, care „nu numai că marchează o bruscă lărgire a orizontului geografic și uman, dar aduc[e] Occidentului un aflus de aur și materii prime”, și ii) „strămutarea divinului transcendent în factorul economic”, ceea ce Max Weber numește *innerweltliche Askese* (asceză intramundană), care – după Reforma lui Calvin – va da naștere puritanismului anglo-saxon.

Procesul este unul complicat (l-a analizat Max Weber), dar importante sînt mai ales consecințele. E de amintit aici apariția „un[ui] nou tip de creștinism, care sfințește lumea prin luptă și muncă, și care controlează rațional apetitul de cîștig și îmbogățire”.

În rezumat, Renașterea, potrivit lui Mircea Florian, este o mutație culturală (sfîrșește și clatină epoca/tradiția medievală și, de asemenea, dă naștere unei noi gîndiri) și, în același timp, este o reîntoarcere la valorile culturii greco-latine, dar înfăptuiește și o secularizare a motivelor creștine (iar acest lucru e posibil deoarece atît Antichitatea, cît și creștinismul au „în germe” tendința de a transfigura natura și omul”). Drept concluzie, aș cita din *Filosofia Renașterii* aceste rînduri de sinteză: „În puține cuvinte, nota caracteristică a Renașterii și Reformei este trecerea de la transcendent, investit cu toate perfecțiunile, la immanent, dotat prin tradiție cu toate imperfecțiunile”.

Cărți primite la redacție

● Dumitru Cerna, *Magdala*, Cluj-Napoca, Ed. Limes, 2005.

● Iordan Chimet, *Scrisori printre gratii*, București, Ed. Universal Dalsi, 2004.

Analiza discursului și patosul obiectivității

Nicolae Turcan

Volumul Deliei Marga, *Introducere în analiza discursului. Cu referire la istorie și sfera publică* (Cluj-Napoca, Ed. Fundației pentru Studii Europene, 2003) este o pledoarie în favoarea acestei discipline cu trecut recent, al cărei act de naștere, situat în 1969, se datorează, pe de o parte, apariției numărului 13 al revistei *Langages*, cu titlul „Analyse du discours” (realizat la Universitatea Paris X-Nanterre sub îndrumarea lui J. Dubois și J. Sumpf), și, pe de altă parte, publicării de către M. Pêcheux a lucrării *Analyse automatique du discours*. Teză de doctorat la origine (susținută în 1998), lucrarea are meritul de a prezenta în interacțiunea lor principalele teorii și reflecții asupra subiectului, precum și de a „oferi o perspectivă operațională în cercetarea aplicată”. Ipotezele de lucru ale cercetătoarei clujene iau în considerare faptul că un text nu conține doar ideile pe care le vehiculează, ci implică și relațiile acestuia cu contextul socio-istoric și cu actul de comunicare care l-a generat; în plus, limba nu este doar purtătoare de semnificație (simplu mijloc de transmisie), ci, totodată, și creatoare de semnificație.

Împărțită în patru mari secțiuni („Premise ale analizei discursului în cercetarea istorică”, „Analiza discursului în cercetarea istorică”, „Niveluri de analiză” și „Analiza discursului și discursul politic”), cartea se desfășoară erudit, pe aproape cinci sute de pagini, după o metodă pe care aș numi-o panoramică și (intens) obiectivă. Autori, teorii, deplasări de accente ideatice și diferențieri de nuanțe, toate trec prin fața ochilor cititorului într-o impecabilă ordonare științifică, producând una dintre cele mai importante sinteze românești în domeniu.

De exemplu, în ce privește prima parte, referitoare la *premisele* analizei discursului în cercetarea istorică, Delia Marga pleacă de la înțelegerea discursului „ca practică socială” (Foucault) și a discursului ca „formă de hermeneutică”, ce reclamă dezvăluirea sensurilor ascunse printr-o metodă conformă (Ricoeur), pentru a trece apoi la teoriile althusseriene (unde ideologia este văzută ca o *practică*) și la M. Pêcheux (pentru care ideologia este practică *discursivă*). Însuși conceptul de „discurs”, extrem de proteic chiar între granițele unei singure discipline, se pretează la o multitudine de definiții, care au în comun faptul că „se postulează o organizare în șirul frazelor” (Maingueneau). Sunt prezentate mai departe „elementele constitutive ale unei lingvistici a discursului” – mecanismul enunțării, presuposițiile, implicațiile, subînțelesurile, conotația, aspectul retoric, aspectul stilistic, structura argumentativă (R. Robin) –, precum și postulatele analizei discursului: „constituirea corpusului”, „procedura lingvistică” și „punerea în relație a datelor lingvistice cu exteriorul acestora”

(J.-J. Courtine, J. Dubois); se continuă cu descrierea conceptelor-cheie ale analizei discursului, așa cum apar ele în legătură cu condițiile de producere a discursului, cu corpusul sau formațiunea discursivă ori cu trecerea de la corpus la arhivă; în fine, sunt explicate etapele analizei comparative a discursului: „compararea datelor factuale” ale corpusului de cercetare, „decuparea și ordonarea elementelor de conținut” și „operațiile enunțative”.

Cartea continuă la fel de erudit, arătând că aplicarea conceptelor lingvisticii la istorie, deși promițătoare, s-a lovit de distanța dintre cele două discipline. Tematizarea unui nou obiect de studiu, *discursul*, și apariția analizei discursului au surmontat însă această distanță, făcând trecerea de la o „procedură de lectură” la o „procedură de descoperire”. În această perspectivă, ideologiile trecutului se prezintă sub ochii istoricilor într-o manieră nouă, formală, descoperindu-și vehiculul lingvistic prin care, de fapt, se susțin.

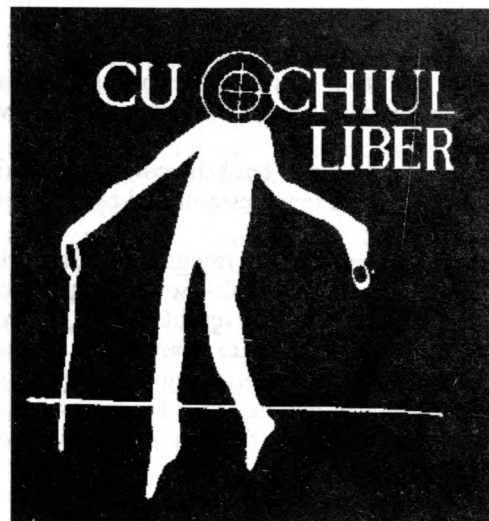
Care sunt însă nivelurile de analiză a discursului? Delia Marga le expune cu același patos al obiectivității, anunțându-și intenția de „a nu favoriza un nivel în detrimentul altuia”, ci doar de a evidenția „caracteristicile și posibilitățile pe care le oferă fiecare dintre ele”. Sunt puse astfel în scenă *cuvintele, sintaxa, enunțarea, textualitatea și semiotica*, împreună cu regulile operaționale și autorii care le susțin (J. Dubois, M. Tournier, Z. S. Harris, M. Bahtin, Saussure, Morris sunt doar câteva dintre numele discutate).

Foarte interesant se dovedește capitolul despre analiza discursului și discursul politic, polemic în esența lui. Descrierea cercetărilor în spațiul francez (unde există o tradiție inaugurată în anii '60 în convergența unor curente ca lingvistica structurală, marxismul althusserian și psihanaliza lui Lacan) este urmată de prezentarea teoriilor asupra raporturilor dintre discursul politic și putere, teorii ce pendulează între o concepție „tare”, ce consideră că limbajul politic *determină* gândirea politică, și o concepție „slabă”, potrivit căreia limbajul doar *poate* influența gândirea politică (M. L. Geis). Discursul politic are însă anumite caracteristici de care trebuie să se țină seama în orice analiză: îi este proprie o anumită perspectivă pragmatică, este *interdiscurs* (adică are virtuți polifonice), e tributar marketingului politic, adică uzează de punerea în scenă pentru a-și realiza forma prototipală care este *dezbaterea* (A. Trognon și J. Larrue). De asemenea, derulându-se în condiții de luptă și urmărind, așadar, eficacitatea, discursul politic face adeseori apel la diverse „mituri politice”, cu atât mai valide cu cât actualitatea lor în mentalul contemporanilor este mai extinsă. Delia Marga oferă, pe urmele lui

Geis, asemenea exemple care funcționează în discursul politic ca niște adevărate axiome: mitul dușmanului care conspiră, al bravului conducător, al omului ca animal rațional, mitul săracilor leneși, mitul săracilor ca victime etc.

Nu închei înainte de a pomeni despre discursul naționalist, descris în cele două variante ale sale, ca discurs xenofob și ca discurs al urii. Iată cum se derulează, de exemplu, „strategema urii” (după mecanismul în patru „pași” al lui R. K. Whillock): „stărnirea emoțiilor”, moment în care se creează auditoriului sentimentul apartenenței la un grup comun (moștenire comună, dușman comun, o experiență comună etc.); „denigrarea celor-din-afară”; „cauzarea unui rău permanent și ireparabil” adversarului, adesea chiar prin atac la persoană (orice încercare a acestuia de a contracara fiind, de fapt, neoperatorie în absența unui dialog veritabil); și „încercarea de a cuceri” electoratul/opinia publică în care s-a trezit dorința firească de a îndepărta, de a exclude „agentul ofensator”. Nu știu cum apare unui german sau unui francez contemporan acest mecanism, dar pentru un român postdecembrist sau pentru unul care a trăit în perioada comunistă ori în cea interbelică (să mai continuăm merul înapoi, pe firul istoriei?) aceste lucruri nu pot suna decât foarte cunoscut...

Marcată, așa cum susțineam mai sus, de patosul obiectivității, cercetarea Deliei Marga aduce în atenție investigarea limbii în societatea contemporană, permițând înțelegerea funcționării ideologiilor dominante, decriptarea lor și, prin aceasta, înțelegerea funcționării societății înseși „într-un moment sau altul al dezvoltării sale”. O carte care, deși se intitulează modest *Introducere...*, este mai mult decât atât.

BIBLIOTECI **IN AER** **LIBER**

EMILIAN GALAICU-PĂUN

"V CC ~"
A A

(fragments)

Our Father who art in heaven you are the iron stake as I on
earth am
the cow tethered to you by the rope moo

2.

which rope is a predicate because: 1) it shows what the subject
is doing and 2) it answers
the question *what's going on?* the family school taught me
that the subject is "cow": it pulls out—
the active voice—the stake. as a child they *cowed* me
by *vaccinating* me anti-

God: for me they pulled out the stake
my earthly father the puppeteer brought it to the junkyard
he took me by the rope
and led me to school like an ox on a lead to learn
together with other milksops and mooncalves to ask
the question I knew the answer to. I was on the point of
coming back like a cow. oh innocence lost together with the first
"why is it?"

and as to a child who surprised his parents
making love so truth showed itself to me. I recognized it:
I must moo-
ve on to the next world! it was as if I'd been born again:
I tugged on
my bedsheets though I remained motionless. only the rope moo
vibrated and its vibration filled the air with
circumvolutions. "there's no light
anywhere..." since then I've had dark circles under my eyes.
always ready

to tie myself to the rope moo—the reflexive
voice—around my neck. for a long time since then it's been
only knots. as I tried to
get to its point it passed through my hands
like a string of rosary beads: a lot of the time merely "why is it?"
and again the same "why?"
until the words perhaps are melted together—the passive voice—
by the rope moo I will be led to him. like he who stays
and wants to

swallow the moon as in that poem in verses
Tibi vero gratias agam quo clamore? Amore more ore re
I swallow a letter until it sticks in my throat ore re-

3.

ality: with four legs an udder horns a tail on the tip of which
quotation marks make a whiskbroom. oh, when I was a wee lad
following along at the cow's tail
never was I sent to tend the cow—my relation with
the quadruped being established by this association:

as a little kid
when I played a prank my grandmother yelled at me
"you pharaoh!" my flesh—seven white cows fat with milk
eaten up by seven black and ill favored cows—since then
it's a frightful nightmare from which I wake up—to interpret
it—and send for the priest. and the priest sends for
the bell ringer. and he sends for the gravedigger.

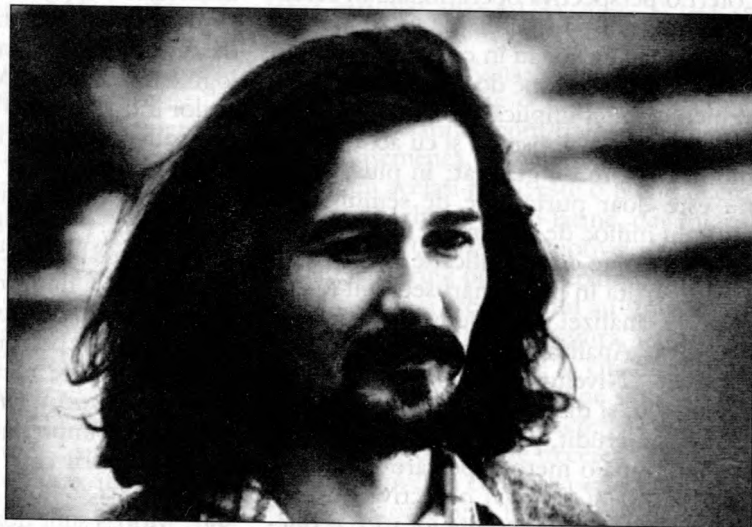
at the command "one two three up!" they pick
the slave right out of his prison cell (it goes without saying
they didn't have a clue about what anton pavlovich said:
"everyday

you have to squeeze the slave out of you") and
they hurriedly present him to me. his words
strike my ears as through a stethoscope:

4.

"a poem is—exactly the same as an empire. what is
an empire? exactly the same as the stomach of a bovine—sing
along with us *the cow grazes*
the grass so green...—with two larders : the bigger one is
like a storehouse
where grass lies down in its green nightshirt and night
wakes up in coarse striped twill in the little
larder, which in fact sustains digestion. ('don't
be sad,' father said, 'you're leaving
a larger prison for a narrower one') I built
a fifth of the country—sing
along with us *the flowers*
flourish in the fields...—and I locked it up in the little larder.

we put
guards all around. we put on a dog collar of
electricity and I threw the muzzle away. I sicced it on and
I set it loose at the barbed wire and ('... but
you won't be happy when you get out,' he went on saying,
'you'll just change

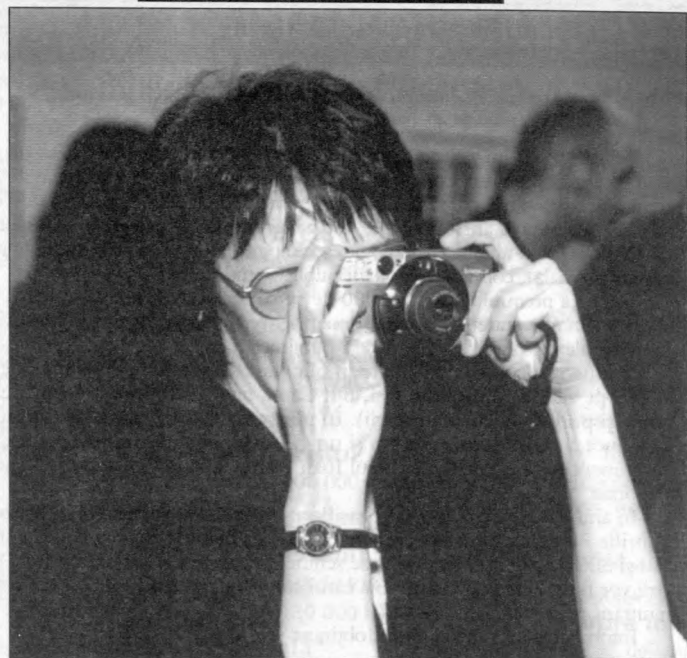
a narrower prison for a larger one') in this way
we handed out handouts and we had the upper hand. repeat
along with us: a poem
is—exactly the same as an empire. it has the stomach
of a bovine: hardly has it swallowed words when it starts
to digest them: its milk
we drink in the evening we drink it at noon in the morning
we drink it and at night we drink it
and we drink it. signed: iosif vis-

5.

sarionovich and his brothers." an expansive poetry
an endless poetry just like
latitude 66° 33' North the poem goes round and round.
we have been deported beyond the arctic circle of thought
we subjects with warm
blood in our hearts where transcendence descends from the sky
along thousands

of rope moos in the likeness of snow and it hangs
like a marionette in the heavens where space
makes one with time: wildly stripping off the aurora
borealis as if a *shirt for which they did cast lots*. from this
no escape exists. only writing an expansive poetry
an endless poetry just like
latitude 66° 33' North you
let yourself be convinced by the words to run away with them.
a "cow"—a
poem.

Translated by ADAM J. SORKIN and CRISTINA CÎRSTEĂ

A P O S T R O F

nici multe alte mari valori creatoare), a dat în doaga monumentelor. Așa că pledează, cu pana lui de ziarist, ba pentru restaurarea statuii lui Matei Corvin, ba pentru punerea în circuit cultural a bastioanelor orașului... E o pasiune costisitoare, ne vine nouă să-i șoptim, care nu duce decât la nevroză: în România, monumentele sînt, vorba lui Stere, la cheremul urangutanului constructor. În același timp, dacă deschide o listă de semnături pentru Matei Corvin, de pildă, să nu uite să treacă pe la *Apostrof*...

P.S. Umblă zvonul că între timp a fost totuși numit directorul Direcției de Cultură Cluj.

● Dora Pavel a primit, în luna mai 2005, diploma de excelență pentru proză literară din partea cluburilor Lions din Cluj, pentru romanul *Agata murind*, ed. a II-a, Polirom, 2004 (roman distins anterior și cu premiul USR pentru proză).

● Cristina și Nicolae Breban împreună cu Dora Pavel

„*Agata murind* e o splendidă realizare în arta dificilă a romanului, o splendidă victorie a provinciei literare românești [...], o realizare excepțională nu numai ardelenească dar și a romanului – o proză artistă, fluentă, erotică fără un grăunte de vulgaritate, cu o densă și rafinată atmosferă psihologică și umană” (Nicolae Breban, în *România literară*, nr. 2, 19-25 ianuarie 2005); „Romanul poate prilejui o serie largă de abordări hermeneutice, dintre care cea psihanalitică și cea despre corporalitatea feminină sunt cele mai la îndemână. *Agata murind* este un roman *psy* generos, lizibil până la capăt și deloc tehnic, scris cu eleganță și inteligență, profund în sensul aluvionar, un pariu îndrăzneț, dat fiind amestecul de poetic și sordid, cu frumusețile și chiar seninătatea lui în ciuda morbideții subiectului” (Marius Chivu, în *România literară*, nr. 7, 23 februarie-I martie 2005); „E un roman ce vine din tradiția onirismului negru postromantic. Senzorialitatea debordantă, coborârea îndrăznească în zonele sexualității dezlanțuite și ale visului cu acute coșmarești promit o lectură cu suflul la gură” (Mircea Mihaieș, în *Cotidianul*, nr. 10, 14 ianuarie 2005).

● Newyorkeza Carmen Firan, în vizită la București, și-a lansat, cu admiratorii și prietenii, ultimul volum de proză. În paralel, efi-

cientă ca întotdeauna, a lucrat la antologia de poezie românească de secol XX pe care o pregătește pentru Talisman Publishers. Antologia va fi prefăcută de Andrei Codrescu și postfațată de Virgil Nemoianu și va apărea chiar în acest an.

● Vechea pasiune pentru vrăjitorie a Ruxandrei Cesereanu scoate cornițe noi: de cîteva luni, Rux a deschis un club al admiratorilor lui Bulgakov, pe care se străduiește din răputeri să-i ducă pe urmele Maestrului, adică taman la Moscova. Nu ne va fi greu să găsim nici Casa Griboedov, nici imobilul demonizat de pe Sadovaia 302 bis, dar mă tem că vom avea mari probleme cu baia nocturnă în riul Moscova... Pe Behemot avem de gînd să-l ducem de acasă...

● În 28 mai, Elena Ivanca a avut premiera spectacolului *Mă joc cu voi așa cum doriți*, o selecțiune din piesele lui Blaga. Ivanca este o veritabilă actriță de dramă și tragedie, pe care tonul suav n-o prinde în nici un fel și care își etalează calitățile sale în momentele de forță. Avînd talent cu carul, ea are nevoie, ca orice actor, și de-un regizor – de preferință, mare – care s-o modeleze. Spectacolul ei pe scene din piesele lui Blaga nu-i etalează toate calitățile. Continuăm să o visăm distribuită de un regizor mare într-un rol mare...

● *Primăvara Cărților la Cluj*, târgul de carte organizat în luna mai de Centrul Cultural Francez, a ajuns la ediția a II-a! Sub soarele primăverii, 24 de edituri din toată țara și-au expus cărțile. Vânzare – așa și așa. Lansări de carte, în schimb, cu duiumul.

● L-am întîlnit, dimineața devreme, pe Victor Rebengiuc. Avea o umbră de mustață, deoarece se pregătește să joace într-un film al lui Pintilie, după nuvela lui Voiculescu, „Capul de bour”. În film va fi general. La Cluj este colonel și se joacă cu păsările... Iar la... Bonțida, unde s-a turnat pe vremuri *Pădurea spînzuraților*, era numai locotenent... Dincolo de ierarhia... militară, dl Rebengiuc este fermecător cum numai actorii uriași – ca el – mai știu să fie.

● Festivalul de Film, TIFF – care i-a adus în Cluj pe Annie Girardot, pe Cristi Puiu, plus puzderia de regizori, actori și cinefili, plus vedetele venite să ia sau să înmîneze premii, inclusiv doamna Mona Muscă, ministrul culturii și al cultelor –, s-a intersectat cu pregătirile pentru Conferința Scriitorilor și cu sosirea în urbe a lui Andrei Șerban. Așa că pe străzile tihnite oraș se intersectau Cristina și Nicolae Breban, Iordan Chimet, Victor Rebengiuc, Constantin Ţoiu, Ana Blandiana, Romulus Rusan... Nu era rău, recunosc. Mai o nuntă, mai un festival, mai un proiect teatral de anvergură sau o conferință, și ajunge și Clujul un oraș cultural confortabil.

Praetextatus

Revista
Revistelor

România literară

• În numărul 21 al *României literare*, un amplu comentariu al profesorului Alexandru Niculescu, „Hermeneutica lui Adrian Marino”; apoi, eseu plin de delicii al lui Andrei Oișteanu, „Duelul la români, de la Dimitrie Cantemir la Lucian Blaga”.

ORIZONT

32 pagini

• Am stat îndelung și m-am minunat în fața paginilor de poeme frumoase, însoțite de o fotografie uluitoare, ale Gabrielei Melinescu din numărul 5 al *Orizontului*. Tot aici, o anchetă depre presa culturală și presiunile la care este ea supusă. Cit despre studiul lui Valeriu Ganea, „Plagiatori de ieri și de azi”, scris cu neiertător umor, a ajuns la episodul V.

OBSERVATOR CULTURAL

• *Observatorul cultural*, nr. 13 din 26 mai-1 iunie 2005, cuprinde două interviuri: unul cu profesorul Mircea Flonta (realizat de Romulus Brâncoveanu), altul cu Ion Caramitru, noul director al Teatrului Național din București (nu înțeleg cine a făcut interviul, e nesemnificativ). „În ziua când am împlinit 50 de ani, am renunțat să mai joc Hamlet”, îi declară Caramitru lui Ovidiu Simona, într-un minidialog din aceleași pagini. Fapt care mi-a amintit replica aceluiași Caramitru, în 17 mai 2001, la Cluj: intrând la repetițiile la *Hamlet*-ul lui Vlad Mugur, Caramitru a salutat cu propoziția: „Sînt umbra lui Hamlet”. De!

• Cîteva din ziarele de mare tiraj, *Ziua*, *România liberă*, *Adevărul*, *Jurnalul național* ș.a., și-au făcut un bun obicei din a publica, o dată pe săptămînă, o pagină dedicată culturii. Sigur, nouă, celor

Cu prilejul împlinirii a 10 ani de activitate, Ed. Polirom lansează concursul anual „Ioan Petru Culianu”

Concursul este adresat debutanților, autori de studii și eseuri în domeniul științelor socio-umane.

Editura Polirom anunță instituirea unui concurs anual de debut pentru cărți de studii și eseuri. Concursul va purta numele „Ioan Petru Culianu”. Lucrările prezentate trebuie să se înscrie în domeniile: istoria religiilor, studii culturale, mentalități, antropologie. Pot participa și manuscrise din domeniul altor științe socio-umane (psihologie, sociologie, știință politică, studii de gen, asistență socială), comunicare, relații publice, studii media.

Valoarea premiului este de 1000 de euro, iar lucrările premiate vor fi publicate. Sînt acceptate în concurs și manuscrise ale autorilor care au participat cu materiale în volume colective deja publicate.

Manuscrisele vor fi expediate în plic, fără semnătură și prefațate de un motto, pe adresa editurii din Iași, Bd. Carol, nr. 4, C.P. 266, în format electronic și print (ambele obligatorii). În plic separat, concurenții sînt rugați să introducă același motto, precum și un CV al autorului. Ambele plicuri vor purta mențiunea „Pentru concursul Ioan Petru Culianu”. Manuscrisele nu se înapoiază.

În anul 2005 vor fi luate în considerație manuscrisele primite în perioada 1 aprilie-30 septembrie a.c. Este de preferat ca manuscrisele să conțină între 200 și 300 de pagini a cîte 2000 de semne. Manuscrisele sosite pe adresa editurii vor fi examinate de un juriu a cărui componență va fi comunicată la data anunțării premiului.

Informații suplimentare pot fi obținute prin e-mail la adresa concurs@polirom.ro.

România liberă

care facem cultura, ni se pare puțin, fiindcă avem în minte paginile culturale publicate zilnic în ziarele interbelice, în care înțelnești și numele consacrate, și debutanții acelei epoci. Dar, mai bine puțin decît deloc, mi-am spus eu citind pagina de cultură care apare în ediția transilvană a *României libere*. Pagina aceasta, săptămînală, este realizată de Virgil Lazăr, și publică știri culturale,

comentarii de carte, revista revistelor, interviuri. E o pagină profesionist făcută, care mărește considerabil adresabilitatea – altfel restrînsă – a culturii extrem-contemporane. În numărul din 7 iunie 2005, am citit cu plăcere interviul lui Ion Medoia cu plasticianul Emil Florin Grama, precum și cronicile lui Virgil Lazăr. Serviciul pe care aceste pagini îl fac culturii este, recunosc, demn de gratitudinea noastră.

P

Circulara Uniunii Scriitorilor din România

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

Comitetul Director
al Uniunii Scriitorilor
5 iunie 2003

Către cititorii din țară ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2005, vă rugăm să vă abonați *direct la redacție*. Pentru aceasta, vă rugăm să plătiți contravaloarea abonamentului, prin *mandat poștal*, pe adresa:

Lukács Iosif

Fundația Culturală *Apostrof*

Cluj-Napoca, 400146, Str. Iașilor, nr. 14

Prețul abonamentului este:

pentru 3 luni: 60.000 lei

pentru 6 luni: 120.000 lei

pentru 1 an: 240.000 lei

Taxe de expediere sînt incluse în această sumă.

Pentru cei care se abonează prin această modalitate, asigurăm expedierea promptă a revistei. Cei care se abonează pe 1 an primesc revista fără majorările de preț provocate de inflație.

Către cititorii din străinătate ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2005, vă rugăm să vă abonați *direct prin redacție*, trimițînd contravaloarea abonamentului printr-un cec (money order) în contul:

Fundația Culturală *Apostrof*

Cont: SV6534401300 (Euro)

Cont: SV6674381300 (USD)

Banca Română pentru Dezvoltare – Group Societă Generale – Sucursala Cluj, Bd. 21 Decembrie 1989, nr. 81-83, SWIFT BRDEROBU

Costul abonamentului este:

pentru 3 luni: 13\$

pentru 6 luni: 26\$

pentru 1 an: 52\$

În costul abonamentului sînt incluse și taxele de expediere par avion.

Cuprins

Monstrul din Lancrăm va fi demolat! 2

• PUNCTE DE REPER

Enescu – 50 de ani de la moarte

Imaginea actuală a creației enesciene Cornel Țăranu 3

Despre Enescu în 2005 Pascal Bentoiu 4

Enescu și lumea de azi Ștefan Niculescu 5

• CRONICA LITERARĂ

„Fără crispări, liber, degajat... sau cu melancolie” Irina Petraș 6

Autobiografii indirecte (II) Ștefan Borbély 6

• EX-LIBRIS DE SCRITOR

Un telefon în direct: Geo Dumitrescu

Ion Ianoși: un intelectual autentic Ioana Drăgan 8

• POEME

Ilie Constantin 9

• BIBLIOTECI ÎN AER LIBER

Cioran sau despre inconvenientul

de a te naște în România

(trad. de Ed Pastenague) Pascale Casanova 10

• CU OCHIUL LIBER

Istorie și cultură politică Andrei Marga 11

Întoarcerea prozatorului

În căutarea timpului pierdut...

Medievalitatea apuseană

Marta Petreu 12

Adriana Pop 13

Ovidiu Pecican 14

• DOSAR

Ultimele pagini

Adrian Marino 15

• BIBLIOTECI ÎN AER LIBER

Poeți maghiari

21

• ESEU

Florin Iaru – Comedia literaturii

Călin Teuțișan 22

• CU OCHIUL LIBER

Moștenirea „risipită” a lui Maiorescu

Ion Vlad 24

Un rebel fără pauză

Mihaela Gligor 25

O analiză a Renașterii

George State 26

Analiza discursului și patosul obiectivității

Nicolae Turcan 27

• BIBLIOTECI ÎN AER LIBER

„VACCA”

(trad. în engl. de Adam J. Sorkin și

Cristina Cîrstea)

Emilian Galaicu-Păun 28

• CAFÉ APOSTROF

Praetextatus 29

• VESTIAR

Revista revistelor

30

CARTEA DE CARE AI NEVOIE

Editura „Biblioteca Apostrof” vă oferă următoarele titluri încă disponibile:

- MIRCEA ZACIU, **Jucătorul de rezervă**
poezie, 2000, 88 p. 50 000 lei (5 lei noi)

Colecția „Filosofie contemporană”

- GABRIEL MARCEL, **A fi și a avea**
traducere de CIPRIAN MIHALI, 1997, 192 p.
30 000 lei (3 lei noi)

- GABRIEL MARCEL, **Omul problematic**
traducere, note de FRANÇOIS BREDĂ și ȘTEFAN MELANCU,
1998, 140 p. 30 000 lei (3 lei noi)

Colecția „Filosofie modernă”

- FRIEDRICH NIETZSCHE, **Antichristul**, 2003,
128 p. 100 000 lei (10 lei noi)

Colecția „Filosofie extrem-contemporană”

- VLADIMIR JANKÉLEVITCH, **Să iertăm?**
traducere de JANINA IANOȘI, postfață de ION IANOȘI,
1998, 82 p. 30 000 lei (3 lei noi)

Colecția „Filosofie medievală”

- SF. ANSELM DIN CANTERBURY, **Monologion despre esența divinității**
traducere de ALEXANDER BAUMGARTEN, 1998, 162 p.
35 000 lei (3,50 lei noi)

Colecția „Filosofia religiei”

- HENRY CORBIN, **Paradoxul monoteismului**
traducere de JANINA IANOȘI, 1997, 216 p.
40 000 lei (4 lei noi)

Colecția „Filosofie românească”

- ION IANOȘI, **O istorie a filosofiei românești**
1996, 392 p. 100 000 lei (10 lei noi)

- VASILE MUSCĂ, **Spusul și de nespusul**, 2003,
146 p. 100 000 lei (10 lei noi)

- N. STEINHARDT, **Cartea împărțirii**, ediție gândită și alcătuită de
ION VARTIC, ed. a IV-a, 2004, 140 p.
80 000 lei (8 lei noi)

- D. D. ROȘCA, **Introducere la „Viața lui Isus”. Mitul utilului**
traducere de DUMITRU ȚEPENEAG, ediție și postfață
de MARTA PETREU, 1999, 138 p.
35 000 lei (3,50 lei noi)

- BUCUR ȚINCU, **Apărarea civilizației**
ediție îngrijită și prefață de MARTA PETREU,
2000, 132 p. 50 000 lei (5 lei noi)

Colecția „Ianus”

- MATEI CĂLINESCU, **Mateiu I. Caragiale: recitiri**, 2003, 162 p. 80 000 lei (8 lei noi)

- PETRU POANTĂ, **Efectul „Echinoc” sau despre echilibru**, 2003, 176 p.
100 000 lei (10 lei noi)

- DORLI BLAGA, **Tatăl meu, Lucian Blaga**, 2004,
380 p. 200 000 lei (20 lei noi)

- GEORGE BANU, **Uitarea**, 2003, 80 p.
50 000 lei (5 lei noi)

- NORMAN MANEA, **Despre clovni**
eseuri, 1997, 230 p. 40 000 lei (4 lei noi)

- NORMAN MANEA, **Octombrie, ora opt**
proză, 1997, 186 p. 40 000 lei (4 lei noi)

- NORMAN MANEA, **Fericirea obligatorie**
proză, 1999, 192 p. 50 000 lei (5 lei noi)

- FLORIN SICOIE, **Sîmbăta engleză și alte povestiri**, 1998, 130 p. 20 000 lei (2 lei noi)

- RAMIRO DE MAEZTU, **Don Quijote, Don Juan și Celestina**, trad. de MARIANA VARTIC, prefață de
ION VARTIC, 1999, 264 p. 60 000 lei (6 lei noi)

- LIVIU BLEOCA, **Biblioteca de buzunar**, roman,
2001, 128 p. 50 000 lei (5 lei noi)

- PHILIP ROTH, **Animal pe moarte**, roman,
2001, 132 p. 99 000 lei (9,90 lei noi)

- MARTA PETREU, **Ionescu în țara tatălui**, ed. a II-a,
2001, 178 p. 100 000 lei (10 lei noi)

- ION VARTIC, **Bulgakov și secretul lui Koroviev. Interpretare figurală la Maestrul și Margareta**, 2004, 125 p. 100 000 lei (10 lei noi)

- SANDA CORDOȘ, **Literatura între revoluție și reacțiune**, ediția a II-a adăugită, 2002, 284 p.
150 000 lei (15 lei noi)

- **În lumea taților**, carte gândită și alcătuită de MARTA
PETREU, 2004, 236 p. 120 000 lei (12 lei noi)

- LEV TOLSTOI, **Moartea lui Ivan Ilici**
traducere de Janina Ianoși, prefață de Ion Vartic,
2003, 96 p. 75 000 lei (7,50 lei noi)

Colecția „Scrinul negru”

- ZAHARIA BOILĂ, **Amintiri și considerații asupra mișcării legionare**
prefață de LIVIA TITIENI BOILĂ, ediție îngrijită de MARTA
PETREU și ANA CORNEA, notă asupra ediției de MARTA
PETREU, 2002, 160 p. 100 000 lei (10 lei noi)

- ZAHARIA BOILĂ, **Memorii**, 2003, 256 p.
120 000 lei (12 lei noi)

- **Procesul „tovarășului Camil”**, ediție îngrijită de
ION VARTIC, prefață de MIRCEA ZACIU, 1998, 96 p.
20 000 lei (2 lei noi)

- I. D. SÎRBU, **Scrisori către bunul Dumnezeu**
ediție îngrijită de ION VARTIC, 1998, 244 p.
50 000 lei (5 lei noi)

- LUDOVICA REBREANU, **Adio pînă la a doua Venire. Epistolar matern**, ediție îngrijită, prefață și note
de LIVIU MALIȚA, 1998, 288 p. 50 000 lei (5 lei noi)

- ARTHUR DAN, **Mituri căzute (Din jurnalul unui psihiatru). Aforisme**, prefete de
I. NEGOIȚESCU, ION VIANU, ALEXANDRU PALEOLOGU; ediție
și notă asupra ediției de MARTA PETREU, 1999, 96 p.
30 000 lei (3 lei noi)

- PETRU DUMITRIU, **Vârsta de aur sau Dulceața vieții**, roman, text îngrijit și prefață de
ION VARTIC, 1999, 208 p. 40 000 lei (4 lei noi)

- RADU PETRESCU, **Correspondență • Sinuciderea din Grădina Botanică** (varianta întâi în facsimil), ediție de MARTA PETREU și ANA CORNEA, prefață
de MARTA PETREU, 188 p. 50 000 lei (5 lei noi)

- RADU STANCA, **Aquarium**
selecția textelor și cuvînt-înainte de ION VARTIC, ediție
de MARTA PETREU, 202 p. 50 000 lei (5 lei noi)

- ALEXANDRU VONA, **Misterioasa dispariție a orașului din cîmpie**, proză, postfețe de MARTA
PETREU și ION VARTIC, 2002, 152 p.
69 000 lei (6,90 lei noi)

- DUMITRU ȚEPENEAG, **Destin cu popești. Șotroane** (în colaborare cu Editura Dacia),
2001, 144 p. 63 000 lei (6,30 lei noi)

- IRINA PETRAȘ, **Teoria literaturii. Dicționar-Antologie**, 2002, 288 p.
160 000 lei (16 lei noi)

- ALEXANDRU VONA, **Esmeralda**, fișă de dicționar de
FLORIN MANOLESCU, desene de GABRIELA MELINESCU,
2003, 112 p. 75 000 lei (7,50 lei noi)

Colecția „Mica bibliotecă critică”

- IRINA PETRAȘ, **Camil Petrescu. Schițe pentru un portret**, 2003, 150 p. 80 000 lei (8 lei noi)

- IRINA PETRAȘ, **Ion Creangă, povestitorul**,
2004, 146 p. 100 000 lei (10 lei noi)

Colecția „Istoria filosofiei”

- CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU,
• F. W. Nietzsche. **Viața și filosofia sa**, 2003,
128 p. 100 000 lei (10 lei noi)

REDACȚIA:

MARTA PETREU
(redactor-șef)

ANA CORNEA
IRINA PETRAȘ
HORVÁTH SÁNDOR
VIRGIL LEON
LUKÁCS JÓZSEF
ANA POP
(contabilitate)

Tehnoredactare:
NICOLAE TURCAN

EDITORI:

☐ Uniunea Scriitorilor
din România

☐ Fundația Culturală Apostrof

Cont la BRD Cluj:

în lei: SV7853701300

în euro: SV6534401300

Revista apare cu sprijinul:

☐ Ministerului Culturii și Cultelor
din România

☐ Consiliului Local Cluj-Napoca

ADRESA REDACȚIEI:

Cluj-Napoca
Str. Iașilor, nr. 14, cod 400146
Tel., fax: 0264/432.444
e-mail: apostrof@pcnet.ro

• Revista APOSTROF figurează
în Lista-catalog a publicațiilor in-
terne, editată de RODIPET S.A.,
la poziția 4251.

Manuscrisele primite la redacție
nu se înapoiază.

ISSN 1220-3122

Revista este înregistrată la OSIM
cu nr. 45630/22.05.1996.

Vignetele revistei reprezintă
variațiuni grafice de Mihai Barbu
după desene de Franz Kafka.

Tiparul:
Centrul de Presă Reformat

Unica responsabilitate a revis-
tei *Apostrof* este de a găzdui
opiniile, oricît de diverse, ale
colaboratorilor noștri. Respon-
sabilitatea pentru conținutul fi-
ecărui text aparține, în exclu-
sivitate, autorului.

Apostrof

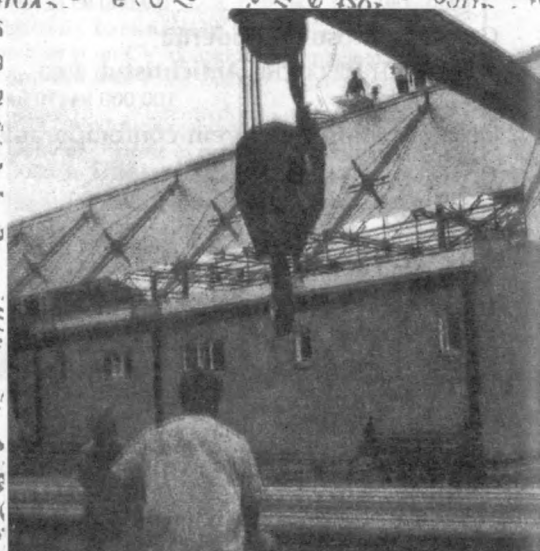
APOSTROF

revistă a uniunii scriitorilor

APARE
LUNAR

APOSTROF

**Hala din Lancram
va fi demolată!**

Ex-libris...

de IOANA DRAGAN

Poeme de

ILIE CONSTANTIN, EGYED EMESE,

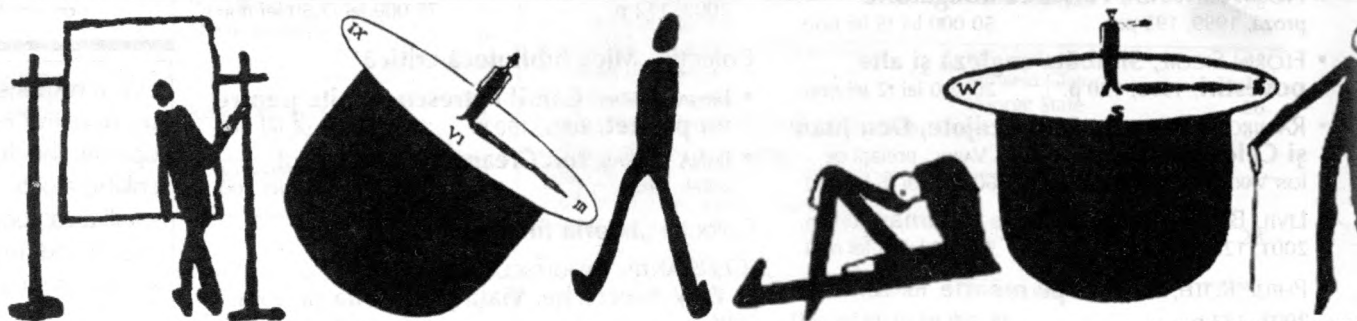
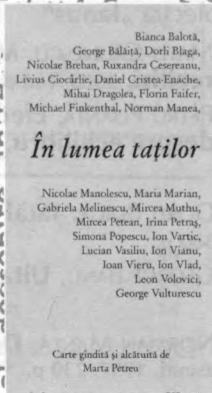
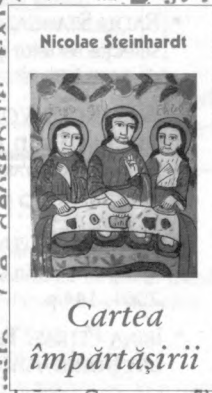
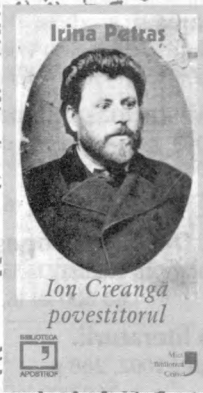
EMILIAN GALAICU-PAUN, KANYADI SANDOR,

KARÁCSONYI ZSOLT, KIRÁLY ZOLTÁN,

LÁSZLÓ NOEMI, LÁSZLÓ FFY ALADÁR,

MOJNOS LAJOS

Au aparut la Biblioteca Apostrof:

Revistă editată cu sprijinul financiar al **CONSILIULUI LOCAL CLUJ-NAPOCA**
și al **MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR**

ISSN 1220-312